

BOKELJI KAO NABAVLJAČI ARBANAŠKIH ŽITARICA 1480—1700.

U vreme kad se približavamo mogućnosti da se naučno i podrobno obradi istorija naselja u Boki Kotorskoj, potrebne su neke studije ekonomske i socijalne problematike kako bi ta obrada bila kompleksna i da bi odgovarala sadašnjem stepenu i usmerenosti nauke. Pri tome treba voditi računa da valja istraživati duže vremenske odseke, jer od malih vremenskih isečaka ne može se sagledati razvitak, tako značajan elemenat u marksističkoj nauci, u prvom redu njenoj istoriografiji. U Boki Kotorskoj retko je koje naselje direktno ulazilo u svetsku povest kao Herceg-Novi turskog perioda, kad je grad predstavljao isturenu otomansku pomorsku bazu na Jadranu i kad je u prošlosti samog naselja više značio nego pre toga, pa i posle toga, sve do našeg velikog vremena razvitka socijalizma, kad Herceg-Novi postaje žiža turizma. Taj turski Novi, međutim, ne sme se metodološki izdvojiti iz svoje geografske i istorijske sredine, nego njegov razvoj treba komparativno pratiti.

Ovde je to praćenje obavljeno na osnovu dobro pretresene arhivske građe Dubrovnika, Kotora, Perasta, Zadra i podosta Venecije. Ove se arhivalije srećno dopunjuju, tako da dubrovački materijal daje komercijalnu stranu (cene, krediti, mere, osiguranja itd.), kotorski — momenat snabdevanja, borbe protiv zaraza, lokalni sukobi u ljordu Boke, peraški — slučajeve pomorskih podviga izvan Boke, slučajeve pri utovaru na arbanaškoj obali, važnije opštinske odluke i slično, dok mletačka građa Venecije i Zadra pruža elemente tzv. velike politike, privilegije, retko i količine robe itd. Roba koja se ovde obrađuje jesu žitarice, dakle osnovna hrana.

Kao Bokelji ovde su smatrani i Grbljani, Paštrovići i Budvani, s obzirom da su predstavljali geografsko zaokruženje mletačkih poseda i da su ljudi iz tih lokaliteta učestvovali u istoj delatnosti — u izvozu jeftinog arbanaškog žita. S obzirom da je reč o privrednoj istoriji, insistiralo se i na komercijalnim elementima: cene, mere, vrednosti porudžbina, uslovi kredita, vreme akcije, način deobe dobiti, procenat profita u odnosu na uloženi kapital, stope osiguranja, državna pripadnost angažovanih brodova i krcača, re-

dosled i način utovara na pristaništima, robe u trampu, solidnost poslovanja i primena sile u njemu, rešavanje konflikata i pravne sankcije, odomaćivanje »običaja« i presedana u delatnosti i tome podobno. Kod periodiziranja uvažavani su veliki, prekretni politički događaji koji su bitno uticali i na mogućnost trgovanja.

I. DOVOZ ŽITARICA BOKELJA IZ ALBANIJE I ZAPADNE GRČKE 1480—1570.

Po dovršenom tursko-mletačkom ratu (1463—79) i padu Skadra (1478) i Herceg-Novog (1482) u ruke Osmanlija, Kotorani su zazirali od arbanaških luka, možda i zato što su im u tim pristaništima pravljene smetnje, te su bili primorani da se predaju krijumčarenju, na primer u oblasti Drača. Registrovana je neka neznatna količina pšenice u mestu Išmi (severno od Drača) u zastavštini jednog Dukadina koji se orodio u Kotoru. Neki Stjepan Paštrović unajmio je lađu koja je imala da plovi u »Romaniju« (područje bivšeg vizantijskog carstva) gde je Paštrović imao da utovari žito, i to za polovinu po računu venecijanskog zlatara, kome je polovina broda i pripadala; postavljeni kapetan, međutim, odbio je na Lopudu da nastavi plovidbu.¹

Kotorani su kupovali značajnije štokove hlebnog zrnevlja u Albaniji tek poslednje decenije XV veka. Septembra 1493. Kotoranin Rade M. Gakšić, brodovlasnik gripa (brodića plitkog gaza i veće brzine) od 600 mletačkih stara žita nosivosti, primio je od Ivana Stjepanova, Kotoranina, koji je živeo u Dubrovniku, 5000 srebrnih aspri da sa kompanjom i sa sedam mornara krene u Albaniju, da nabavi prosa i dopremi ga u Kotor; vozarina je iznosila pet mletačkih soldi za mletački star; ako bi patron lađice želeo da kupuje i za sopstvenu korist, to je mogao učiniti, ali u Arti, da ne bi većom ponudom dizao nisku cenu u malim arbanaškim krcalištima.² Gakšić se tada obreo u Dubrovniku stoga što je doveo arbanašku pšenicu za Dalmaciju ili Veneciju, ali je krcaču, Petru Kalemanu, Baraninu, kad su prispeli u grad pod Srđem, otkazao dalje jedrenje izjavom da plovilo nije u stanju da nastavi putovanje.³ Oktobra sledeće godine Kotoranin Nikola Grubišić nabavio je za jednog dubrovačkog vlastelina Pucića na svojoj marcilijani (od 300 mletačkih stara nosivosti) prosa, ječma i mahunnjina u luci Slaniku i u susednim utovarnim stanicama; posle 12 dana krcanja, teret je valjalo da preveze na Korčulu i Hvar odnosno u Split, Trogir i Šibenik, sa po 15—19 soldi nauka po staru.⁴ Baranin Marko Valentinov uzeo je (januara 1495) na plovidbu Rada Kotoranina, patruna marcilijane od 350 mletačkih stara no-

¹ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca i trgovaca iz Boke Kotorske u Albaniji do 1600. godine, Spomenik SANU 127, Beograd 1986, 14.

² Historijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: HAD), Div. not. LXXIII, 23—3.

³ HAD, Div. canc. LXXXIX, 160—o' i 161—2.

⁴ HAD, Div. not. LXXIV, 76—7.

sivosti, da sa još tri mornara pođe u Lješ i utovari žito što je imao isporučiti sam Marko, s tim da to preveze u Dalmaciju, uključiv do Zadra, i proda; prevoznina je imala biti devet soldi od mletačkog stara.⁵ Ako se uporede cene transporta, izlazi da je na nju najviše uticala daljina, boravak i bezbednost na arbanaškoj obali, a manje ponuda i potražnja brodskog prostora. Iste godine, posle žetve, neki mletački brod imao je da prenese pšenicu sa Bojane kao i neki bitumen iz Lješa u Kotor; vratio se, međutim, prazan u Dubrovnik.⁶ Februara 1496. u posedu Kotoranina Ilije Đuriševića, vlasnika barkusija, uzapčeni su proso i pšenica što su pripeli Petru Mar. Starom, za dug ovoga jednom Dubrovčaninu.⁷ Juna 1497. otomanski brodovi krstarili su donjim Jadranom do Boke Kotorske, pa je glavni kapetan mora, koji se bavio na Krfu, zadržao sve lađe sa skrobnom hranom koje su polazile za Kotor.⁸

S obzirom da je u zbivanjima toga vremena Kotor izgubio Grbaljsku Župu, koja je delom hranila glavno naselje fjorda, zaoštrilo se se pitanje nabavke žitarica. Senat u Veneciji je (avgusta 1498) dodelio kotorskoj opštini 300 dukata da bi tamošnji providur kupio pšenice i tako učestvovao u obezbeđenju snabdevanja. Srećom, te godine je žetva bila obilata.⁹ Pirg i plodna Muzakija (Muzečja) bili su glavno izvorište za dovoz žita u Kotor. U jednom sporu između Andrije Arbanasa i vlasnika ladice T. Dukadžina reč je bila o 296 stara pšenice po meri Pirga, dakle svakako iz pomenutog krcališta ili okoline.¹⁰ Dok je pšenica dolazila otuda, proso se 90-ih godina u Kotor i u Dubrovnik najviše dovozilo sa Bojane, iz Lješa, Maće, Pirga i Slanika. Pred sam mletačko-turski rat (1499—1503) i pred dolazak mletačke flote u vode Albanije, skadarski namesnik tražio je da se na dve karavele utovari 4000 stara pšenice, što je sabrao za Kotor. Kad su nastala neprijateljstva, tradicionalni potrošači severoarbanaških žitarica — gradovi zetskog primorja i Boke Kotorske — morali su se opredeliti na kupovinu cerealija na južnoitalijanskoj obali.¹¹

Dok su Kotorani pri nabavkama žitarica u Albaniji bili više potrošači malobrojni, vešti i bezobzirni Peraštani istupali su kao prevoznici, a nešto kasnije i kao samostalni prodavci. Kabotažna, obalna plovidba na kratko rastojanje, počela je u Albaniji za Cav-

⁵ Isto, 140 od 31. I 1495.

⁶ HAD, Mob. ord. XIV, 158 at.

⁷ HAD, Div. canc. XCI, 58' od 8. II 1496.

⁸ Raporti della Republica Veneta coi Slavi Meridionali, Brani tratti dei Diari manoscritti di Marino Sanudo 1496, 1533, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku knj. V, Zagreb 1859, 7.

⁹ I diari di Marino Sanuto (u daljem tekstu: MSD), vol. I, Venezia 1879, 1036, 1077.

¹⁰ Istorijski arhiv u Kotoru (u daljem tekstu: IAK), Sudsko-notarski spisi (u daljem tekstu: SN) XXII, 54, 23. VI 1499.

¹¹ B. Hrabak, Izvoz žitarica iz Osmanlijskog carstva u XIV, XV i XVI stoleću, Priština 1971, 99 i 101. — Nije isključeno da su iz središnje Albanije poticali ječam i pšenica što su neki Kotorani prevezli u Berbersku (IAK, SN XIX, 556).

lačane, Kuparane i žitelje Perasta i Bijele 1494. godine; u stvari, ona se tako može fiksirati prema nešto češćim i redovnijim pomenima žitarica pri ugovaranju takve plovidbe, ali ona je počela ranije.¹² Na taj zaključak upućuje pre svega sitno zaduživanje i kratak rok vraćanja duga Peraštana u Dubrovniku.¹³ Decembra 1490. u Dubrovnik se sa žitom dovukao neki Vukosav iz Perasta.¹⁴ Četiri godine docnije Peraštanin Petar Radosalić kupio je grip od nekog Ilije Rajkovića, Dubrovčanina, i istoga dana primio je od apotekara Andrije Radovog 40 dukata da pođe u Albaniju i ukrca pšenice i drugih žitarica i sudeluje u čistoj dobiti i to tako da tri četvrtine otpadnu ladi i posadi.¹⁵ Zaduživanje Peraštana u Dubrovniku januara 1497. bilo je već na nešto višoj razini: Herak Pribilović primio je 97 a Radošin Vukašinović 20 dukata s rokom otplate od tri meseca.¹⁶

Posle žetve 1497. — prema spisima jedne sudske parnice u Kotoru — dva Peraštanina utovarila su pšenicu u Pirgu; zbog konkurentskih motiva počeli su jedan drugom smetati, pa se u njihov spor umešao i subaša Muzakije, Skenderbeg; ovaj je, čak, na grčkom jeziku, napisao neko uverenje, upravljeno na kotorskog providura, da je jedan od tih Peraštana, Rado Raškov, ukrcao 609 mera prosa i 100 i po mera pšenice i da je ostao dužan na carini, i to dva dukata i 12 akči za pšenicu i 69 za proso, kao i 12 akči za stražarenje broda; drugi Peraštanin, prema tom svedočanstvu (Milina Božiković) primio je na svoju lađu samo 15 stara, plaćajući 16 aspri za meru. Sud u Kotoru doneo je u toj zapetljivoj raspravi odluku da obojica ima da plate subaši Pirga radi verifikacije činjenica. I jedan drugi dokumenat iz 1498. govori o odlasku peraških plovila u Muzakiju i Parg. Za proso je davana kapara nekim trgovcima u Vregu; to je uradio i neki Martin Peraštanin za 500 merica lokalne mere, po 14 akči merica; kako je oboleo, bio je u mogućnosti da ukrca samo 200 merica, pa je nešto docnije uzeo na plovidbu pomenutog Milinu, da bi dopremio ostatak kaparisanog prosa; za isplatu preostalog zrnevlja Martin je najmljenom brodaru dao 60 dukata i 320 aspri, uz pismo pomenutim trgovcima; kako Milina nije isporučio svu primljenu količinu, javio se spor, a kotorski organ pravde uputio je parničare na vlasti u Muzakiji, da bi se ispitali svedoci.¹⁷

Prvih godina osmanlijske vlasti Herceg-Novi nije bio iole značajniji centar za promet žitarica. U celom razdoblju od 1482. do 1538. nema primera da se dubrovačka so trampila za žitarice odnosno da se novcem dobijenim od prodaje soli nabavljalo žito,

¹² B. Hrabak, Izvoz žitarica, 100.

¹³ Petko Radovanović zvanj Silopović zadužio se svega na 5 dukata, što je namirio za 40 dana (HAD, Deb. XLIX, 158 od 29. V 1484). Za to vreme mogao je obaviti ukrcavanje i doći sa teretom. Rado Rašković je od jednog dubrovačkog kovača primio 15 dukata (Deb. LVII, 19. II 1495).

¹⁴ HAD, Cons. min. XXIV, 33 od 3. XII 1490.

¹⁵ HAD, Deb. LVI, 153'.

¹⁶ HAD, Deb. LVIII, 150, 150 od 12. I 1497.

¹⁷ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 14.

kako je bio čest slučaj pri prodaji soli u Neretvi.¹⁸ U stvari, grad se dugo u velikoj meri oslanjao na snabdevanje Dubrovčana, kako ono Republike tako i privatnih lica. Privatne dopreme nisu sve beležene. Da one nisu morale biti baš sasvim male, svedoči dozvola dubrovačkog senata jednom Bobaljeviću da pod Novi može poslati 15 kola hlebnog zrnevlja.¹⁹ Čak su i Mlečani dovozili žito u Herceg-Novi ili u Dubrovnik; jedan lopudski pomorac, pošto obavi putovanje u Barletu, imao je da za Đovanija de Mađistris iz Venecije i za Aleksosa, krfskog kneza, otplovi istočno od rta Mali (istočni krak Peloponeza), te da prihvati 9980 modija soli dubrovačke mere, ječam i valonee (šišarke za štavljanje kože).²⁰ U jednom slučaju naredne godine tri krfska trgovca (Alkos Kondos, Pavos Logaros, Demetrios Atilas) unajmili su jednu lopudsku i jednu tranijsku karavelu za odlazak na egejsko ostrvo Milos (Kosori), gde bi utovarile soli, valonee, usoljenog mesa i ječma; istovar je trebalo da bude u Herceg-Novom, Dubrovniku, Neretvi ili u Pazaru (Ankonska Marka).²¹

Dve dubrovačke nave (1499) zadržao je sandžak-beg Evheje iako su u brodsku duplju slagale provijant za potrebe Herceg-Novog i mada su krcaci pokazali pismo hercegovačkog sandžak-bega; da bi se oslobodio uzet novac, morali su biti pokrenuti i dubrovački poklisari na Porti, a i novski kadija je naknadno bio primoran da pruža svedočanstvo. Dubrovčani su iz svog grada slali ili su dopuštali da se šalje zrnasta hrana pod Novi, naročito janičarima kadiji, hodži, dizdaru, agi, a nekih godina (1489, 1494, 1501) i vlasima. Dubrovačka opština je obično snižavala cenu žitaricama koje je slala u Herceg-Novi.²² Juna 1501. vlada je dobila odrešene ruke u slanju pšenice Novljanima, bez obzira što je sprečavan privatni izvoz u istom pravcu.²³ Dubrovačka opština je bila zainteresovana da ponekad pomaže prehranu Herceg-Novog, jer je na račun toga grada dobijala dozvolu i za ukrcaj za svoje potrebe.²⁴ Za vreme rata stanovnici Novog služili su se uslugama i nekih Kotorana koji su potajno krijumčarili robu iz Valone za Dubrovnik a potom za Veneciju. Aprila 1503. dva dubrovačka klobučara uzela su na plovidbu jednog kotorskog brodarka da bi prevezao žito iz Kotora za Senj; žito u Kotoru moglo je poticati samo iz Albanije. Neposredno posle zaključenja mirovnog ugovora, u jesen 1505. kotorski brodovi otisnuli su se u Lješ, a opština je molila od skadarskog sandak-

¹⁸ Vid.: B. Hrabak, *Proizvodnja i prodaja soli u Herceg-Novom i odnosi s Dubrovnikom u vezi s tim (1482—1538)*, Boka VIII, Herceg-Novi 1976, 63—107.

¹⁹ HAD, Cons. rog. XXVII, 128^a od 1. VII 1494.

²⁰ HAD, Div. canc. XCIIb, 9^a od 27. X 1497.

²¹ HAD, Div. not. LXXVIII, 44 od 15. X 1498. — Prevoznina bi iznosila 165 dukata na istočnoj i 190 na zapadnoj obali Jadrana; oba broda su imala po 13 mornara, samo dubrovački je nosio 2000 a tranijski 1900 stara soli nosivosti (Isto).

²² B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 93, 522.

²³ HAD, Cons. rog. XLVIII, 283^a od 5. VI 1501.

²⁴ B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 93.

-bega dozvolu za utovar zrnelja, ali u tome nije uspela. Kotorska opština je avgusta 1503. preduzela mere da preko dubrovačkog Katalonca Pereta Torilje obezbedi pšenicu u Patraskom zalivu. Novljani su se takođe usmerili na dovoz iz zapadne Grčke a ne iz Albanije; neki Dominko Radov je sa jednim lopudskim brodom otišao po žito u Artu, a zatim je korčulanskom ladom Nikole Ljubića (od 27 kola nosivosti) krenuo po proso u Santa Kvarantu i na Krf.²⁵ Uostalom, 1503. godine u Dubrovnik su dolazili ljudi odatvud da bi se snabdeli hranom — iz Bara, Budve, Kotora, Herceg-Novog, sa Korčule i Hvara, iz cele Dalmacije do Zadra pa i iz Apulije od Otranta do Abruca i iz Maroka do Romanje.²⁶ Čak i u jesen 1505. i pored velikih strogosti Dubrovnik u pogledu manipulacije žitom, njegovi podanici su istovarili 2000 stara zrnelja pod Novi.²⁷ Emin Herceg-Novog najmio je jednu lopudsku karavelu za dovoz pšenice, sa vozarinom od četiri groša za mletački star; za transportne usluge primio je 150 dukata.²⁸ Na dubrovačkom brodu dovezli su muslimani iz Herceg-Novog 30 stara žita aprila 1508. godine.²⁹

Posle obustave neprijateljstava, Bokelji nisu odmah punim jedrima nagrnuli na arbanašku obalu po skrobnu hranu. Tek avgusta 1504. među robom na nekim kotorskim ladama nalazile su se i vreće žita sa nešto malo zrnelja.³⁰ Prilikom jednog utovara u leto 1505. na rtu Lak na brod nekog Vujka iz Kotora, Arbanasi su opljačkali lađu; krcači, jedan iz Dubrovnik i neki Konavljjanin u selu Selit trudili su se da obezbede tovar; odnesen je i neki sanduk sa 240 dukata u akćama; opljačkani su obišli sela Varosi i Selit, tražeći subašu kako bi se povratilo oteto, ali im to traganje nije donelo ništa osim što su subaši morali dati novca.³¹ Izlazi da je kotorski pomorac krcao za račun Dubrovčana. Jedan Kotoranin preko svog poslovnog prijatelja angažovao je za plovidbu lađu jednog Dubrovčanina iz Tranija (od 1500 mletačkih stara nosivosti) da ide po pšenicu i druge žitarice na Pirg; ako tu ne bi bilo za veći tovar, išao bi na Krf, gde bi dobio odrednicu za luke u Patraskom zalivu, s tim da bi iskrcavanje bilo u Dalmaciji ili Veneciji. Neki Kotoranin je 1507. dovezao na svom barku oko 36 kola arbanaške pšenice, koju je u dubrovačkoj luci prodao opštinskim masarima.³² U samom Kotoru 1. februara 1508. star boba stajao je perper, a kupel žita 18 groša.³³ Neki Martin Vlahov iz Kotora prispeo je januara 1509. pred dubrovačko pristanište i ponudio je svoj teret hlebnog zrnelja, ali ako se na njega primene carinske povlastice.³⁴

²⁵ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 15.

²⁶ *Chronica ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae, digessit Sp. Nodilo*, Zagreb 1893, 433.

²⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 95, 103.

²⁸ HAD, Mob. XX, 34' st od 1. III 1506.

²⁹ HAD, Cons. min. XXIX, 248 od 28. IV 1508.

³⁰ IAK, SN XXIII, 685 od 29. VIII 1504.

³¹ IAK, SN XXIV, 691 od 22. IX 1505.

³² B. Hrabak, Izvoz žitarica, 105, 127.

³³ IAK, SN XXV, 744.

³⁴ HAD, Cons. min. XXX, 17' od 23. I 1509.

Narednog meseca patron gripa Nikola Dobrić, koji se spremio da otplovi u Albaniju po transport prosa za račun mletačkih vlasti, tražio je da za vreme njegovog izbivanja dvojica tužitelja ne mogu protiv njega nastaviti parnicu zbog žita bačenog u buri u more.³⁵

Peraštani su u prvoj deceniji XVI veka bili nešto manje primetni u prometu arbanaškim žitaricama. Neki od njih su 1500. za Dubrovčane, a svakako i pod dubrovačkim zastavama, dovezli manje količine pšenice, i to po načelu o udeonom obračunu, koji je bio povoljniji za brodsku posadu.³⁶ Peraštani su i 1500—1501. privredne godine kabotažno plovili u Albaniju, ali uz Dubrovčane.³⁷ Krajem 1504. Peraštanin Andrija Vukašinović je na svom gripu (od 200 stara nosivosti) dovezao dvojici Gundulića pšenicu iz Pirga i Slanika.³⁸ Ivan Radov, Peraštanin, je (1. avgusta u Dubrovniku) uzeo na plovidbu jedan hvarski grip od 500 mletačkih stara nosivosti; pošto obavi putovanje u Apuliju, brodić bi pošao u Patraski zaliv, ukrcao bi pšenice, prosa i ječma i to bi dovezao u Herceg-Novi ili u Kotor; vozarina je ugovorena na po devet dukata za svakih 100 mletačkih stara.³⁹

Polovinom februara 1508. Peraštanin Milina Božićković izveo je neko zrnevlje u Šibenik, te je založio polovinu svoga broda za otplatu duga Nikoli Mojsiću. U reci Bojani je tada zaplenjena neka lađa koja je došla da krca žitarice, pa je kapetan broda morao na turskom sudu da plati 300 akči suvlasniku broda na kome je žito ukrcavano, jer je lađa bez saglasnosti suvlasnika bila prodana. Kad je ukrcaj bio namenjen Dubrovčanima, sve je u Albaniji išlo lakše. Peraštanin Božo Nikolić je u zimu 1508. krenuo po žitarice u Bojanu, a zatim u Lješ.⁴⁰ Toga Boža, naseljenog u Dubrovniku, tužili su dubrovačkom sudu dvojica patricija, jer je sa dvojicom Dubrovčana primio 85 dukata za kupovinu arbanaške pšenice; vratio se bez tereta, ali nije vratio novac.⁴¹

Pre juna 1511. dvojica Lješana isporučila su Peraštaninu Marku Ivanovu sto mletačkih stara pšenice; isplata je obavljena delom u gotovom novcu, a delom u tkaninama.⁴² Peraštanin Ivan Dabižiyović doplovio je sa Levanta na Korčulu na putovanju u Veneciju na brodu kojim je upravljao Nikola Paštrović; na Korčuli je (krajem 1512) preuzeo žitni teret sa Bojane jednog kotorskog pomorca.⁴³ Sredinom maja 1512. izaslanik peraške opštine, kapetan Bogeta Radov, tražio je da se Peraštanima (koji su tada raspola-

³⁵ IAK, SN XXVI, 318 od 23. II 1509. — Ova dvojica su ga optužila da je utovario žita više nego što je smeo i da je stoga došlo do bacanja u talase a ne zbog nevremena (Isto, 317 od 22. II 1509).

³⁶ HAD, Deb. LX, 89.

³⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 102.

³⁸ HAD, Div. not. LXXXIV, 42 od 3. I 1505.

³⁹ HAD, Div. not. LXXXVI, 142—2'.

⁴⁰ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 15.

⁴¹ HAD, Sent. canc. LXX, 104' od 17. XI 1508.

⁴² IAK, NS XXIV, od 20. VI 1511.

⁴³ IAK, SN XXVII, 221 od 25. I 1513.

gali sa 60 brodova nosivosti od 100 do 800 stara) dozvoli da dovoze žito iz Albanije po povlašćenim uslovima, kao priznanje zasluga što su ih stekli prvih meseci te godine kad su spalili pristanište u Herceg-Novom; žalili su se na postupak koji je uveden nešto pre toga vremena da Peraštani iskrstavaju žito u plemićke magacine, gde ono uglavnom propada, a od njega su trpeli veliku štetu.⁴⁴ Druge decenije stoleća izgleda da su postojale neke smetnje u otpremanju žitarica iz Albanije, jer je nekoliko slučajeva utovara zabeleženo samo za 1516. i jedan za 1517. godinu. Neki Peraštani su februara 1526. ponudili Dubrovčanima proso koje su dovukli.⁴⁵ Nije bilo ni većih poslovnih kredita Peraštanima u Dubrovniku; Martin Ivanov primio je 1. oktobra 1517. od jednog dubrovačkog trgovca 2777 akči.*

Godine 1511. otvoren je dosije sudske parnice između Ivana Bona, punomoćnika Tripuna Iv. Drago, i nekog Marka iz Ulcinja, koji je Kotoraninu isporučio 50 tovara prosa; stvar je okončana tek 40 godina docnije.⁴⁷ Pomenuti Tripo Ivanov sa Ivanom Stjepanovim iz Kotora predao je 50 dukata navi Vlaha Radovog iz Zatonu (od 900 salmi nosivosti), koja je išla po pšenicu u Kataniju i drugde na Siciliji.⁴⁸ Kao što se vidi, Bokelji se nisu vezali samo za Albaniju kad je reč o dovozu žitarica, mada je Albanija za njih bila najpovoljnija kako zbog blizine tako i zbog znatno jeftinije robe. Kotorani su išli po žito i u Apuliju i dovozili su ga i u Dubrovnik.⁴⁹ Treba pretpostaviti da je i Mato Bosanac, na putovanju iz Drača u Veneciju (1517), prevozio hlebno zrno; za deo prevoznine njegova supruga je u Kotoru stavila na raspolaganje, kao zalog, bačve sa vinom, koje su se inače tada razmenjivale u Albaniji za žitarice.⁵⁰

Ni o žitarstvu Herceg-Novog nema te decenije više podataka. Zapaženo je predavanje novskom dizdaru (januara 1511) 15 stara pšenice od strane dubrovačke vlade.⁵¹ Zabeležena je i jedna žalba u vezi s prodajom apulijske pšenice Novljanima od strane ljudi sa dubrovačkog gripa.⁵²

U to vreme i Peraštani su počeli dovoziti žito i činiti druge pomorske usluge Herceg-Novom. To nije bilo nešto na svoju ruku, nego jedna od tačaka prvih privilegija koje su stekli Peraštani kao cenjeni graničari-pomorci. Njima je, naime, 1509. odobreno da pri povratku u Boku ne plaćaju porez na vino koje im je preo-

⁴⁴ Archivio di stato di Venezia (u daljem tekstu: ASV), Senato I Mar, R. XVII, 172'—3 od 19. V 1512; Cinque savii alla Mercanzia, busta 133, Notitie circa Perasto; B. Hrabak, Herceg-Novu kao turska pomorska baza i gusarsko gnezdo, Boka IX, Herceg-Novu 1977, 49; G. Stanojević, Peraštanske isprave, Spomenik SANU 127, Beograd 1986, 50.

⁴⁵ HAD, Cons. rog. XXXIII, 283.

⁴⁶ HAD, Deb. LXXII, 151' od 1. X 1517.

⁴⁷ IAK, SN LII, 49—114 od 14. XII 1551.

⁴⁸ HAD, Div. canc. CIII, 232'—3 od 31. VIII 1512.

⁴⁹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 103, 133.

⁵⁰ IAK, SN XXXII, 666 pd 28. VIII 1517.

⁵¹ IAK, Cons. min. XXX, 216'.

⁵² HAD, Mob. XXVIII, 130' od 24. II 1518.

stalo u trgovini, tj. koje nisu uspeli da prodaju kao i da im se ne carini hrana koju dovoze za svoju upotrebu. Pored toga, mogli su prevoziti robu potrebnu Novom, ali uvek sa potvrdom kotorskog providura, da ne bi prevozili i zakonom zabranjenu robu.⁵³ Ove povlastice ne bi bile velike da Peraštani nisu zaveli veliku trgovinu tuđim vinom i da pod vidom dovoženja hrane za sebe nisu dovozili žitarice i drugo jestivo za prodaju, ne plaćajući dažbine, čak i po cenu krivokletstva.

Marino Sanudo je februara 1520. zapisao da su tri kotorske lade tovarile žito na rtu Lak pa i u Draču, mada je na moru vršljala fusta poznatog valonskog pirata Mora.⁵⁴ Godine 1521. i 1522. bile su uspešne u pogledu izvoza arbanaških žitarica za Kotor. Novembra 1521. Pjeter Lihaci iz Lješa unajmio je za plovidbu u Albaniju skirac koji je upravljao Martin Lukin zvani Leventa; korisnik usluga bila je Teodora, udovica lješkog patricija Prima Blanko. Pomorac je obećao da će prevesti 700 mletačkih stara pšenice iz Lješa, gde bi se na utovaru zadržao osam dana. Istovar u vremenu od 12 dana ugovoren je u Boki Kotorskoj, uz samo dve akče po staru prevoznine, odnosno osam solda, ako bi pošao i u Dalmaciju, do Zadra, ili deset i po solda ako bi istovar bio u Istri. Neki Kola Grk je početkom 1521. imao pšenice u Baštovu (srednja Albanija), od čega su mu Turci oduzeli sto stara i za nju je platio carinu nekom Selimu i Mustafi. Idući za kupovinom, on je na obali, kamo su dopremali svoje toware Arbanasi, ostavio nekog Bernarda Anastasova, Krfljanina. Kad su se ukazale fuste, poznate po svojoj pljački, Krfljanin je ostavio Arbanase i pošao u Drač, no tu nije mogao da posluje, mada se zaštitio; na obali je pri ukrcaju, prirodno, nastala, ozbiljna šteta. U međuvremenu, Kola je od nekog drugog Kole kupio sto kvarti pšenice; kad je to želeo da utovari u dovedeni brod, brodovlasnik Mihael nije hteo o tome ni da čuje zbog fusta koje su stalno iznova pretile. To je bio razlog da je Kola prekinuo kupovinu od Arbanasa, pa je uzeo ječam od nekog Turčina i poneo ga je u Drač. Krfljanin je vlasniku broda pozajmio neki novac, no ovaj je pravio razne zapreke kad je trebalo da vrati novac; Bernard je morao da plati i 150 aspri za carinu. S obzirom da je Kotor bio mesto u kome je parnica vođena, treba pretpostaviti da je Kotor bio određen za naselje dovoza zrnevlja.⁵⁵

Jedan hvarski brod je prvih nedelja 1522. obavio dovoz pšenice iz Albanije za sto mletačkih stara. Toga proleća bio je na utovaru pšenice za Kotor u Albaniji i neki Peraštanin, s brodom Duke Milojevića. Meseca jula lađa Antuna Korčulanina, koju je kupio jeđan Kotoranin, ukrcala je pšenicu u Albaniji i pri tome je bila izložena nekim »avanijama«. Roba, koja je ukrcavana, čuvana je pod stražom (možda da besposleni muslimani steknu koji dinar).⁵⁶

⁵³ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 50.

⁵⁴ MSD XXVIII, 283.

⁵⁵ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 16.

⁵⁶ IAK, SN XXXIV, 307 i 315 od 5. III i 22. V 1522; XXXV, 407—8 od 15. VII 1523.

U to vreme (1525) i Kotor se delom snabdevao na taj način što bi kotorski kapetan oružanim barkama otimao zrnevlje od lađa u prolazu.⁵⁷ Narednog leta risanski musliman Mustafa Haračić dovezao je 300 stara pšenice iz Patraskog zaliva nekom Kotoraninu na karaveli kojom je zapovedao Stijepo Milošević.⁵⁸ Decembra 1528. u jednom mletačkom izveštaju saopšteno je za Kotor da ima dovoljno pšenice za izradu dvopeka, jer se iz obližnje Albanije ona dovozi u velikim količinama.⁵⁹ Tih dana kotorski trgovac Nikola Andrijin, na jednoj šipanskoj lađi, dovezao je 40 dubrovačkih zrnevlja u Dubrovnik, i pri tome je imao kao druga u prevoženju Venecijanaca Silvestra Milotija.⁶⁰ Sledeće 1529. godine dubrovačka vlada je ustupila jedan plovni objekat Turcima iz Hercegovog da doveze pšenicu, s tim da se deo tovara iskrca u Dubrovniku.⁶¹

Jedan slučaj baca nešto više svetla na način na koji je nabavljana zrnasta hrana u Albaniji u to doba. Početkom 1528. Bernard Markulinov Drago sporazumeo se s nekim Jakobom Lampri-
nim da se zgotovi jedan utovar žita u Skadru. Protiv njih su se podigli skadarski muslimani, zahtevajući da krcači plate neke dažbine. Alibeg je u ime sultanovog begluka zahtevao 11.000 akči, za koju je vrednost preuzeo pšenice od skadarskog sandžak-bega, što je trebalo da kupci isplate, kako u tkaninama, tako i u gotovom novcu (sa 33 dukata) u Baru. Pored pšenice bili su dovučeni i ječam i proso, a isplata je obuhvatala i naplatu carine za uvezene tkanine. Na Bernardovu intervenciju, zadržani Jakob je pušten da otplovi. Brod je zatim doživeo brodolom, te se svođenje računa nije moglo izvesti u Baru. Pored tkanina, bili su uvezeni još sapun i hartija, što je prodato pod Skadrom, kako bi se dobio novac za isplatu žita skadarskom namesniku. Pomorac je potegao i pitanje naplate 400 spudi soli, koja je takođe dovučena. On je na sudu tražio da mu se omogući puni uvid i u prodaju papira i u to koliko je para uterano u Baru. Carina isplaćena eminu nazora iznosila je 3000 akči, po stopi od 5% na vrednost robe, što znači da je ukupna ocarinjena roba dostigla iznos od 60.000 akči (1200 dukata po tamošnjem tadašnjem zvaničkom kursu). Sanžak-beg je pokrenuo i pitanje naplate sultanovog dela soli prodate u Kotoru. Ukrucana pšenica ocarinjena je sa 1476 akča, što nije činilo ni polovinu ukupno naplaćene carine. U međusobnom računu spornih strana, iznesen je podatak da je patron na ime »tercarije« primio sto dukata. Tečaj aspre i dukata bio je uvećan: pored zvaničnog (1:50), navođen je i stvarni (1:56). Kompanjoni se nisu ograničili na kupoprodaju espapa i hrane, nego su preduzeli pod Skadrom otkup zaplenjene lađe nekog Dominka Magursi, Ulcinjanina, za 500 akči, a platili su i otkupnu cenu za nekog suznja. Velika skadarska

⁵⁷ S. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae* (u daljem tekstu: CRV), vol. I, Zagreb 1876, 117.

⁵⁸ IAK, SN XXXVII, 67 pd 24, VIII 1526.

⁵⁹ CRV II (1877), 50 (29, XII 1528, Domenico Gritti).

⁶⁰ HAD, Div. not. C, 159'—60 od 26, XII 1528.

⁶¹ HAD, Cons. rog. XXXIX, 273' od 16, XI 1529.

mera ječma i prosa iznosila je preko 35 akči. Utovar pšenice izveo je neki Antun Baranin sa nekom ulcinjskom lađom, a ukrcano je 1 474 libri voska, zamjenjenog za karizeje. Sandžak-beg je ustanovio cenu od 70 akči za veliku skadarsku kvartu. Tih kvarti bilo je u plovilu 437. Velika mera zrnevlja iznosila je meru i po, po malom merenju. Pšenica koju je prodao sandžak-beg nije izvađena iz kakvog skladišta, nego je sabrana po seoskim kućama, o čemu je svedočio ulcinjski patrun Šabacaj. Pšenicu su od sandžak-bega istovremeno poručivali i drugi brodovlasnici i trgovci, tako da je sultanov namesnik u stvari bio veliki trgovac agrarnih produkata koje je dobijao od zemljoradnika po osnovi obaveza prema državnom fisku.⁶² Kao što se vidi, žitarice su kupovane u komplikovanim paket-aranžmanima, gde su za bolje proizvode (kakav je bio vosak) traženi određeni uvozni artikli, a ne akče, čija je vrednost već počela da se smanjuje.

U zimu 1529—30. dvojica Kotorana iz porodice Vračen ugovorili su za plovidbu lađu (od 400 stara nosivosti) Peraštanina Marka Raškovića za prevoz žita iz Drača i Vrega, s tim što bi ukrcavanje skrobne hrane obavio muslimanin iz Herceg-Novog, Husein. Od sopstvenika broda je na sudu traženo da namiri 25 dukata kao vrednost 25 vreća pšenice, koje su »nestale« utajom zbog razlike u meri. Ukrcavanje je počelo u rečini Baštova i odatle je Raškoviću, do Kotora, naplaćena prevoznina od šest dukata za ukupno ukrcanih 400 stara. Utovar je omogućen, jer je Husein neistinito navodio da će primljeno zrnevlje biti iskorišćeno za prehranu muslimanskog grada Herceg-Novog. Dozvolu je formalno izdao sultanov amaldar Mihal-aga i emin. Vlasti u Albaniji su tražile da vide na čiji će se brod pšenica tovariti, pa je Husein izjavio da će se tovar primati na brod nekog Hasana, ali je obavljena zamena, pa je krcanje izvršeno na Raškovićevoj lađi. Husein je bio posrednik kod vlasti, dok je efektivan utovar obavio Arbanas, katolik, Palma Meksi, u rečini Vrega, primivši 690 mera, uz odbitak 3% kala. Momčad Raškovićevog broda potvrdila je na sudu da dve lokalne mere idu u mletački star. Svoju proneveru Rašković je pravdao time što nije imao puni uvid kod prihvatanja tereta, jer, da je pored Palme, ukrcavao i Husein, a tražio je da mu se kompenzira nekoliko desetina asri što je u nekoliko navrata dao nekim Arbanasima. Husein i Hasan su navodili velike teškoće na koje su naišli u radu sa dračkim vojvodom zbog kojih je prvi morao da odlazi u Valonu, a potom da se ukrcavanje obavi u Vregu.⁶³ Iz navedenih okolnosti nije teško zaključiti da slobodnog izvoza za potrebe mletačke Boke u to vreme još nije bilo, nego su morale da se prave razne podvale, u čemu su učestvovali podmićeni Novljanj i drugi muslimani iz reda pomoraca, krcaća, emina i posrednika.

U trećoj deceniji stoleća Dubrovnik je nastavio da snabdeva Herceg-Novu. Prvih dana januara 1521, naime, naloženo je opštinskim časnicima žitarske službe u Dubrovniku da izlože prodaji

⁶² IAK, SN XLI, 659—739 od 3. VII 1528.

⁶³ IAK, SN XLII, 529—53 od 4. III 1530.

u Dubrovniku opštinskog ječma koji je prispeo iz Novog.⁶⁴ Tu je reč o ostatku neprodatog zrnevlja koje je najpre dovučeno pod Herceg-Novu. Taj grad je igrao značajnu ulogu kod sticanja prava Dubrovnika da izvozi žito iz grčkih zemalja. Dozvola koja je dobijena od Porte (»hoćum«) 1521. nije bila stilizovana onako kako su Dubrovčani želeli, te je od poklisara, koji su u jesen 1522. pošli u Carigrad, tražena preinaka tog naloga.⁶⁵ Od Herceg-Novog mnogo je zavisilo i redovno dovoženje hrane u Kotor, jer su gusari u Novom mogli onesposobiti uobičajen prevoz jestiva u dubinu Bokokotorskog fjorda. Na primer, kad je (1523) velik broj graditelja i vojnika nalegao u Novu, tamošnji korsari su blokirali prilaz Kotoru, zabranjujući dovoz žitarica, tako da je svet gotovo umirao od gladi.⁶⁶ U Herceg-Novom bilo je razvijeno krijumčarenje, u koje su bili uključeni, s jedne strane Dračani, a s druge mletački podanici sve do Kopra. Zbog toga su ponekad, kao 1525. morali uredovati hercegovački namesnik koji je dolazio u pomorsku bazu, dračke kadije i mletački bail u Carigradu.⁶⁷ Od dovoznika žitarica, u to vreme, najviše je bila izložena Budva; početkom 1525. na primer, crnogorski sandžak-beg pokrenuo je Novljane i Skadranu protiv Budve, Paštrovića i Bara. Sa 160 naoružanih ljudi providur Zeč je (17. januara) odbio napad 1000 crnogorskih pešaka pod zapovedništvom Skenderbega Crnojevića, te 120 turskih konjanika iz Herceg-Novog i Skadra.⁶⁸ Kad su Dubrovčani polazili po žito na istočnu grčku obalu, obično bi prethodno svratili u Herceg-Novu da se dobije preporuka da će ukrcano zrnevlje biti delom istovareno u Herceg-Novom, odnosno da se na brod primi kakav musliman iz Novog da bude živa garancija i da olakša utovar. Tako je krenuo i jedan Ranjina, oktobra 1526. sa tri nave i tri gripa da tovari žitarice i za Dubrovnik i za Novu.⁶⁹ Bilo je slučajeva, kao novembra 1529. kad su Novljani tražili dubrovački brod da samostalno prevezu pšenicu. Dubrovčani su izlazili u susret zahtevu, ali su tražili da dve trećine utovara pripadne njima.⁷⁰ U privrednoj 1529—30. godini dva Novljana su tovarila žito na dubrovačkoj lađi u Patraskom zalivu, ali glavno krcanje bilo je u Volosu, Negropontu i na Evbeji. No, uskoro je utovar u egejskim pristaništima bio zabranjen i muslimanima Herceg-Novog.⁷¹

Jedan spor iz maja 1530. ukazuje da je žito iz Albanije tada više grčevito grabljeno nego legalno kupovano. Pomorca Zadranina Jeronima, naseljenog u Kjođi, optužio je u Kotoru Rado Bližikuća iz Paštrovića zbog štete koju mu je naneo pri nabavci hlebnog zrna i stoga što je valonski vojvoda Ajaz zadržao njegovog sina i komisionara kao jemca. Rado je živio u Veneciji i ugovorio je

⁶⁴ HAD, Cons. min. XXXIV, 23 od 8. I 1521.

⁶⁵ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 134.

⁶⁶ G. Gelcich, Storia documentata della marinaraza bocchese, Ragusa 1889, 31.

⁶⁷ MSD 40 (1894), 298, od kapetana Jadrana, iz Kotora od 9. X. 1525.

⁶⁸ MSD XXXVII, 618.

⁶⁹ HAD, Lett. Lev. XX, 4—4'; Hrabak, Izvoz žitarica, 146, 578, 605.

⁷⁰ HAD, Cons. rog. XXXIX, 273' od 16. XI 1529.

⁷¹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 158—9, 160.

plovidbu na liniji Albanija — Venecija. Žito je ukrcano iz rezervi vojvode u Poloniji, a kao komisionar poslužio je Budvanin Nikola Maraskočić. Pošto je Jeronimova marcilijana ukrcala teret i isplovila, u Valonj je bačen u okove Paštrović Andrija Nikolić, koji je pošao u Valonu da obezbedi izvoz. U Valonu je zatim dopremljen i Jeronim, kome je pošao za rukom da se oslobodi, a kao jemca ostavio je Radovog sina i komisionara. Uzgrednu epizodu predstavljao je utovar nekih duga po računu jednog Radovog neprijatelja. Kad se videlo da će biti komplikacija, nađena su dva Arbanasa (plaćena mesečno), koji su prihvatili da na nekom plovilu obezbede izvoz u Apuliju. Zatezanje od valonskog vojvode bilo je stvarno ucenjivanje da se od njega preuzmu žitarice po povećanoj ceni od 13 soldj za star, tj. da se ostvari prisilna prodaja po diktiranim cenama. Radov sinovac Nikolica obećao je vojvodi preuzimanje izvesne količine zrnevlja, ali samo zato da bi našao mogućnost da isplovi iz Valone, pod izgovorom da treba da se vrati u Budvu po novac. Nikolica je prevezao Jeronim. Jeronim je na sudu izjavio da Radov sin nije zadržan zbog pšenice koju je on utovario, nego zbog kombinacija sa teretom valonskog vojvode što nije imalo veze sa utovarom u Poloniji, gde takode žito nije kupljeno po njegovom računu. Iz pisma valonskog vojvode izlazilo je da je stvarno glavni krivac Nikolica koji je obećavao na tuđ račun. Vojvodino pismo pisao je njegov pisar Selomo Anđelov Koen, a kao svedoci potpisani su lokalni rabin Avramuco Maca i Anđelo Šemuel, takode svešteno lice. Uz to poslata su i dva pisma na grčkom jeziku. Kao jedan od krcača označen je i neki Nikola Makašić.⁷²

U Kotor su arbanašku pšenicu dovozili i arbanaški muslimani. Jedan takav, Hadži Oda iz Drača, uzeo je u Kotoru na plovidbu lađu Peraštanina Marka Rusovića, a kad se ovaj pojavio u Draču, hadžija je ukrcao zrnevlje za Dubrovnik na drugim ladama, pa se Peraštanin vratio prazan.⁷³ Hasan rajs i Džafer rajs iz Naupakta su za 696 mletačkih stara pšenice primili (marta 1540) u Kotoru sapuna, londonskog sukna, crvenog štofa i 21 komad karizeja.⁷⁴ U Kotoru je oktobra 1531. mletački star pšenice prodavan po 25 akči.⁷⁵ Oktobra 1533. dvojica Kotorana ugovorila su sa jednim pomorcem sa dubrovačkog ostrva Koločepa da za tri dana krene u Albaniju ili na Levant da primi pšenice ili prosa. Brodar, međutim, nije pošao pa čak nije vratio ni 50 dukata, koliko je primio za kupovinu zrnevlja, ni nekoliko dukata na ime neobavljene vozarine.⁷⁶ Neko arbanaško žito počelo je stizati u Boku i u Dubrovnik u proleće 1535. i na budvanskim brodovima.⁷⁷ Mahmud

⁷² IAK, SN XLII, 747—8 od 30. V 1530; B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 17.

⁷³ HAD, Mob. ord. XXX, 24 i 24' od 14. VI 1530 (1200 akči na ime obeštećenja).

⁷⁴ IAK, SN XI, 400 od 10. III 1530; R. Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spisima (XIV—XVI vijeka) mknj. I, Cetinje 1963, 163.

⁷⁵ IAK, SN XLIV, 633 od 30. X 1531.

⁷⁶ HAD, Sent. canc. XCVI, 56'—7 od 14. X 1533.

⁷⁷ Jedan primer: HAD, Div. canc. CXXII, 201' od 10. VI 1525.

Mustafin, Valonac, kao punomoćnik čauša Mustafe iz Drača, zaključio je sa tri dračka Turčina posao oko izvoza pšenice u zamenu za tkanine, koje je isporučio neki Frano Bono; iza te trampe nalazio se pisar kotorske fiskalne komore.⁷⁶ Januara 1536. neki utovar proso po arbanaškoj meri, obavljen je na lađi Valentina Fandiia, stanovnika Krfa. Posao je, navodno, iznosio 285 dukata, a plaćen je suknama, pa je konačno pripao Marcelu Lardiću.⁷⁷ Na zahtev Kotoranina Nikole Mojsića, jedan Apulijac iz Mole, stanovnik Krfa, prevezao je proso koje je utovario Domeniko Rici; ukrcavanje je izvršeno u mestu Salija i Bondica u Arskom zalivu i to za 1090 lokalnih merica.⁷⁸ Kotorani su na Krk dovozili pšenicu i iz egejskog arhipelaga, primerice neki Frano Sagvin(?) koncem marta 1532. verovatno sa ostrva Tenedosa.⁷⁹ Krk je u to vreme igrao značajnu ulogu pri izvozu žitarica iz južne Albanije u pravcu Boke Kotorske i Dubrovnika. Na Krku su iz Kotora bili upućeni Petar Skura, Marko Jusi i Đerd Plesa, arbanaški pomorci i trgovci, čija je isporučena količina (plaćena po 4 lire i dva solda za star), bila namenjena za mešanje i pečenje beškota za mletačku mornaricu.⁸⁰ Pomenuti Plesa, koji je inače živio u Kotoru, poneo je pšenice i u Veneciju na brodu Paštrovića Luke Medina; Pjeter Skura bio mu je punomoćnik ovlašćen da primi novac od prodatog žita u Kotoru i drugde.⁸¹ I tokom rata 1539. godine, pšenicu i proso u Kotor su donosili lješki katolici. Jula te godine Florio Skura imenovan je prokuratorom da ubere novac za ranije dovezeno proso u Kotor.⁸² Zbog 330 vreća dopremljene pšenice isti Skura zasporio se sa kotorskim plemićem Bizantijem, te su razmirice rešene odlukom izabranih arbitara.⁸³ Poslednjih godina rata 1537—40. Kotor i Budva snabdevali su se i žitom iz Apulije.⁸⁴

Peraštani su i 30-ih godina XVI veka nastavili svoj posao dovoznika žitarica. Oni su (1531) dovezli pšenice i iz Patrasa, kao Andrija Radojević za Marina Bogdašića.⁸⁵ Prvih dana 1534, Ivan Stijepov iz Perasta dopremio je u Dubrovnik sa Levanta (svakako se egejske obale) pšenice na brodu nekog Matulina; od te partije dozvoljeno mu je da manju količinu može izvesti u Kotor.⁸⁶ U toku prve polovine 1534. Peraštani su dovozili pšenicu za Kotor i Dubrovnik ili su od muslimana iz Herceg-Novog uzimani na krcaanje, opet za Levant, a ne za Albaniju.⁸⁷ Jula 1537, tj. pred novu žetvu, neki Peraštani transportovali su arbanaško proso u Dubrovnik; čak senat se zauzeo da se tom trgovcu isplata robe odmah obavi,

⁷⁶ IAK, SN XXXIX, 147.

⁷⁷ IAK, SN XXXIX, 272 od 27. I 1536.

⁷⁸ Isto, 373 od 23. II 1536.

⁷⁹ MSD LVI, 83—4, providur Flote Fr. Paskvallni, sa Krfa 29, III 1532.

⁸⁰ IAK, SN XLV, 311, od 15. IV 1537.

⁸¹ Isto, 468 od 20. IV 1537.

⁸² IAK, SN XLVI, 581' od 23. VI 1539.

⁸³ Isto, 581/II od 13. IX 1539.

⁸⁴ CRV II (1877), 155, relacija Al. Kontarinija od 8. I 1540.

⁸⁵ IAK, SN XLIV, 411, 29 od 26. V 1531.

⁸⁶ HAD, Cons. rog. XLI, 263'—4 od 15. I 1534.

⁸⁷ IAK, SN XLIV, 559—68 od 8. V 1537.

pod kaznu masarima od 25% vrednosti istovara.* Aprila 1539. Peraštaniin Kristofor Iv. Čepelija dovezao je hlebnog zrna u Ston, i to 200 stara, prodavši ga po osam i po dubrovačkih groša za uborak. Njegov sugrađanin, Kristofor Petrov, je mesec dana pre toga unovčio pšenicu u Dubrovniku po osam dinara kupel.⁹⁰

Godine 1538. Peraštaniin Andrija Perojević i Kristofor Petkov Obradović obrazovali su trgovačko društvo, u koje je prvi uneo 38 dukata a drugi barku i radnu snagu za dovoz i prodaju arbanaske pšenice u Ulcinj. Obradović je tovar prebacio u Dubrovnik i tu ostvario veću dobit, ali to povećanje nije nadomirio u predatoj trećini kompanjonu; pri raščlanjavanju obračuna Obradović je tvrdio da je pšenicu u Albaniji kupovao po 41 akću i 27 novčića za kvartu, uz aspru od kvarte za carinu, dok je druga strana navodila da je tada cena žita u Albaniji iznosila 38 akći. Pomorac se izvlačio, pričajući, da je cena na rtu Rodonj skočila jer je u to vreme hrišćansko brodovlje zauzelo Herceg-Novi, a rodonska mera je i inače veća nego drugde u Albaniji, posebno u susednom Lješiu i u Bojani, gde su Bokelji najviše ukrcavali. U dokaznom postupku konsultovan je i neki akt Đorda Valerija, kneza i kapetana Ulcinja iz februara 1540. Cena je u pomenuto vreme zaista bila znatno viša, mada su tužiocu saopštili da je ista mera pšenice u Rodoniju stajala juna 1545. samo 14 i po aspri, dok su ostali troškovi (tumač, čašćavanje Turaka i drugi) iznosili samo po daljih pet akći po kvarti.⁹¹ Petar Đurov Smeća, Peraštaniin, primio je (oktobra 1539) od Đure Vlahova iz Konavala, na udeonu dobit 1000 akći, što je trebalo da unovči u robu, bez sumnje pšenicu u prvom redu.⁹²

Ratna zbivanja 1537—39. tangirala su peraske povlastice. Peraštani su tada mnogo doprineli odbrani od turske najezde. U jesen 1540. prispeo je u Veneciju Andrija Perović sa preporukom kotorskog providura o njegovim podvizima protiv Osmanlija u doba rata. Na osnovu te preporuke mletački Senat je Andriji ustanovio supsidiju od 15 dukata, s tim da se godišnje isplati osam takvih plata. Kad se u Perastu saznalo za obmanu u kojoj je Perović uspeo, u duždev grad je upućena deputacija koja je uložila protest Senatu, tvrdeći da on, ne samo što nije načinio nikakav podvig, nego nije bio upisan ni u četv. Senat je proverio celu stvar i ustanovio da su Perovićevi navodi bili najobičnija izmišljotina. Odluka o plati bila je poništena, a peraskoj opštini je dodeljena godišnja potpora od 200 dukata, da se razdeli svakom odraslom stanovniku komune, uključujući i varalicu Perovića. Tom prilikom Peraštani su bili oslobođeni poreza na trgovačku delatnost, i to »samo pomorsku i da mogu nositi oružje po svim zemljama i mestima pod našom vlašću, izuzev u Kotoru«. Privilegija 13. novembra 1540. data je na 20 godina i o njenoj sadržini obavešteni su

⁹⁰ HAD, Cons. rog. XLIII, 153 od 7. VI 1537.

⁹¹ HAD, Cons. min. XXXVIII, 235 i 228; B. Hrabak, Tabela kretanja cena žitarica i mahunjina u Dubrovniku (1300—1620), Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini VII (1971), 145.

⁹² IAK, SN XLVIII, 189—213; B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 18.

⁹³ HAD, Deb. not. LXXXII, 46 od 14. X 1539.

rektor Vičence i providur Kotora. Pomenuto rešenje može se smatrati osnovom peraških povlastica koje su dopunjavane tumačenjima raznih organa vlasti u gradu na lagunama. Pre isteka roka od 20 godina Peraštani su uputili izaslanike u Veneciju sa opširnom molbenicom u kojoj su navedene velike zasluge Peraštana u borbi protiv nevernika. Senat je koncem maja 1559. potvrdio i produžio peraške privilegije za deset godina. Deputati su dobili na poklon po odelo, kao što se davalo i ranije paštrovskim glasnicima. Deset godina potom Sinjorija je iznova prolongirala povlastice za isto vreme. Tom prigodom podeljena je pomoć Perastu od 300 zlatnika da bi izgradili utvrđenja u kome bi se žitelji zaklonili u slučaju napada pirata.⁹⁴

Tridesetih godina prvi put su se jače uključili u žitarsku trgovinu Paštrovići i Budvani. Pšenica koju je Aleksandar Fr. Bicić dao da se nabavi (za 47 dukata) i ukrca na marcilijanu jednog Ucinjana svakako je poticala iz zapadne Grčke, a ne iz arbanaških rječina. Naime, pomenuta porudžbina sprovedena je preko Krfa.⁹⁵ Budvanin Marin Radeljić ukrcao je (s proleća 1535) neku pšenicu u Albaniji Dubrovčaninu Franu Nik. Boljojeviću s tim da se iskrca u Dalmaciji, Istri ili Veneciji.⁹⁶ Paštrović Rado Bližikuća postavio je Marina St. Zamanju da, kao pravni zastupnik, utera cenu nekog prosa, prodatog preko Radovog sina u Dubrovniku.⁹⁷ Isti Rado je krajem proleća 1537. preko jednog Peraštanina, dovezao proso u Dubrovnik, te je od pomenutog Zamanje primio isplatu za 103 stara.⁹⁸ Krajem novembra 1538. Aleksandru Biciću isplatili su dubrovački časnici (masari) žita 56 dukata i 22 groša za 58 stara pšenice po deset i po dinara za kupel.⁹⁹ Februara 1538. Luka Paštrović je predao žitnoj službi u Veneciji 350 stara pšenice.¹⁰⁰ Isti Luka juna 1539. dobio je «veru» da ga zbog duga od 150 dukata neće goniti njegovi verovnici.¹⁰¹ Moglo bi se zaključiti, da je dubrovačkim obrtnim kapitalom taj Paštrović nabavljao arbanaško žito za Veneciju, gde se postizala bolja cena, ali gde se nisu mogli izvući poslovni krediti.

Jedan od razloga, što Novljani nisu učestvovali u prometu žitarica kao i trgovci i pomorci i što su i dalje u pogledu žitnih štokova zavisili od dobre volje svojih suseda, nalazio se u tome što nisu imali transportnih sredstava, dok su se poduzetnici sa izvesnim kapitalima već regrutovali. Hasan-Gazirović je u svoje ime i u ime drugih učesnika u žitnoj «kolumni» podneo (avgusta 1534)

⁹⁴ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 50 i 54.

⁹⁵ HAD, Cons. rog. XLI, 263'—4 od 15, I 1534; Mob. ord. XXX, 43 od 31, VIII 1534; IAK, SN XXXIX, 11—1' od 14, XII 1534.

⁹⁶ HAD, Div. cane. CXXII, 201' od 10, VI 1535; spor oko isplate voza-rine rešili su izabrani presuditelji u Dubrovniku.

⁹⁷ HAD, Proc. not. XVI, 129 od 6, VI 1537.

⁹⁸ HAD, Cons. rog. XLIII, 153 od 7, VI 1537.

⁹⁹ HAD, Cons. min. XXXVIII, 193 od 27, XI 1538; Cons. rog. XLIV, 113; B. Hrabak, Tabele, 145.

¹⁰⁰ ASV, Consiglio dei Dieci, Parte comm. R. IV, beleška pod 8. VII 1528; frumenti venuti del mese de febraio 1537 m. v.

¹⁰¹ HAD, Cons. min. XXXVIII, 247' od 7, VI 1539.

sudsku prijavu protiv lopudskog broдача Vicenca P. Marinova; s njim je 20 juna u Kotoru zaključen plovidbeni ugovor za prevoz 3900 mletačkih stara žita, uz uslov da se utovar obavi na Belom moru, pošto se nava vrati iz grada sv. Marka; na ime posla data mu je i subvencija od 80 škuda. Kako je po sporazumu predviđena kazna od 300 dukata za nepridržavanje ugovorenih uslova, Hasan je tražio ili da brodar otplovi ili da se penal naplati.¹⁰² Do zatezanja od strane patruna došlo je zbog toga što je želeo da se izmene neki uslovi pogodbe. Iz naknadno zaključenog ugovora (8. septembra) može se videti da je smanjen deo koji bi ukrcali Novljani, i to na 3000 stara. Ugovorači su bili trgovci iz Herceg-Novog: Habib Psejdović, Husam Dautović, Urem Alović, Hasan Novljanin, Ilijas Skenderović i Memija Hajdarović. Trebalo je da Vicenco otplovi u Volos ili u Zaliv Citane, ali s tim da prijem tereta bude samo u jednoj skali; ostatak brođskog prostora pomorac je slobodno mogao ispuniti u korist dubrovačke opštine. Vozarinu od osam i po groša za dubrovački star valjalo je isplatiti pre istovara; ako bi usled sultanove zabrane ili smetnji, koje bi činili Turci na krcalištu, tih 3000 stara ne bi bilo moguće utovariti, brodar bi bio obeštećen u pogledu naula. U slučaju da kakvo zlo nastane delovanjem arapskih, turskih ili kakvih drugih gusara, eventualni spor rešio bi se na Porti.¹⁰³ Pomenuti Vicenco Pavlov je otišao po žito u Tesaliju. Tom prilikom bombardijer, poveden na navi, primio je osam dukata od patruna da ih i sam uloži u kupovinu zrnevlja, s tim da novac vrati po dolasku i prodaji u Herceg-Novom; tohdžija, međutim, primljene pare nije vratio.¹⁰⁴ Na sličan način žalio se dubrovačkom sudu i Alija Hamzić na jednog Gučetića, što mu nije vratio neko žensko sukno (belu karizeju), što mu je ostavio u zalog za primljen novac.¹⁰⁵ Pomenuti muslimani su bili predstavnici prve dve generacije novskih muslimana, koji su se javili preveravanjem osobito hrišćana iz susedne Hercegovine ili kao naturalizovani potomci vojnih lica i drugih muslimana koji su se doselili u veliku vojnu bazu. Pada u oči da su neki od pomenutih trgovaca nosili izrazito arapska lična imena kakvih kasnije nije bilo u Herceg-Novom (Habib, Husam, Urem). Katolici iz varoši, pomorci i zanatlije, koji su u vreme turskog zauzeća mesta predstavljali većinu stanovništva, lakše su se održavali u veri. Oni će se nešto kasnije i sami prihvatiti unosnog posla u trgovini žitaricama, i to kao pomorci.

U privrednoj 1534—5. godini manje količine pšenice dubrovačke opštine, dovezene sa cgejskih obala, ustupljene su Turcima iz Herceg-Novog. Merica u Novom je tada težila manje od tri dubrovačka uborka, tj. manje od polovine dubrovačkog stara.¹⁰⁶ Kapital za nabavku hrane i drugih elementarnih potreba za Herceg-Novu bio je u velikoj meri i dalje dubrovački; na primer, Miho

¹⁰² HAD, Mob. XXX, 43 od 31. VIII 1534.

¹⁰³ HAD, Div. not. CII, 186—7 od 8. IX 1534.

¹⁰⁴ HAD, Sent. canc. XCIX, 23 od 27. II 1533.

¹⁰⁵ HAD, Mob. XXX, 38 od 25. IV 1534.

¹⁰⁶ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 161 i 585.

Nik. Kastrati, Dubrovčanin arbanaškog porekla koji je poslovao sa zavičajem svojih predaka, primio je u Herceg-Novom (juna 1535, dakle pred žetvu) 4522 akče od dubrovačkog patricija Pavla M. Baziljevića, na osnovu jednog pisma koje je izražavalo poslovni nalog.¹⁰⁷

Februara 1540. dve dubrovačke nave ukrcavale su u Solunu skrobnu hranu (pored pet za grad sv. Vlaha); žito je pripadalo hasovima sultanove kuće; mletačke galije dobile su zadatak da presretnu i uhvate nave i one su to i učinile.¹⁰⁸ U leto iste godine neki dubrovački brodovi primali su u Volosu žito za Herceg-Novi i za hercegovačkog krajišnika,¹⁰⁹ a neka manja količina pšenice otpremljena je lađicama početkom avgusta 1540. iz Dubrovnika pod Novi.¹¹⁰ Davanje hrane Turcima iz Herceg-Novog naročito 1540—2 i 1544—6. godine kao i ustupanje brodova Novljanima i sandžak-begu da sa istočne grčke strane dopreme hlebno zrno, imalo je velik ekonomski i politički značaj.¹¹¹ Postojala je i obrnuta kolo-tečina — da hrana iz Novog odlazi u Konavle, manje u sam Dubrovnik. Grad pod Srđem, sa svojim velikim uskladištenim zalihama, predstavljao je uvek, a naročito u doba gladi, rezervni silos za oskudnu Hercegovinu. Arhivski zapisi ne pominju dnevne kupovine žitarica na dubrovačkoj pijaci iz zaleđa, nego samo kad bi vladajuća veća nekom iz Hercegovine slala nešto značajnije količine jestiva.¹¹² Isti je postupak vredeo i za Herceg-Novi. Aga i dizdar Novog, primerice, dobio je prvih dana novembra 1541. 80, a sandžak-begovi Turci 10 tovara zrnevlja, po sniženoj ceni od pet dinara za uborak.¹¹³ Avgusta iste godine jedan dubrovački patrun primio je novac za prevoženje opštinske pšenice u Herceg-Novi.¹¹⁴ Pšenica koja je januara 1541. ustupljena novskom kadiji taksi-rana je sa 10 groša za kupel.¹¹⁵ Janičari Novog ne samo što nisu prihvatili dubrovački dnevni kurs cena, nego neko žito koje su primili uopšte nisu hteli da plate.¹¹⁶ Ipak, dubrovačka vlastela su (januara 1545) izašla u susret molbi istih janičara te su im odobrili izvoz, ali da se isplata obavi prilikom preuzimanja zrnevlja. I koncem aprila data je saglasnost janičarima da kupe žito u Dubrovniku, ali po tekućim cenama.¹¹⁷ Ako su morali da plate masarima, Novljani su pokazali da ne moraju da namire prevozninu dubrovačkim brodarima. Tako je jula 1546. postupio neki Raif, kome je Miho Đurđević iz Vitaljine trebalo da prebaci 140 dubro-

¹⁰⁷ HAD, Sent. canc. C, 50'—1 od 29. III 1536.

¹⁰⁸ V. Makušev—M. Šufflay, Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji, Starine JAZU 31, Zagreb 1905, 73; B. Hrabak, Izvoz žitarica, 197; J. Litričin, Dubrovnik u vreme prve svete lige 1538—1540, Vojnoistorijski glasnik, br. 3/1975, 123.

¹⁰⁹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 198.

¹¹⁰ HAD, Cons. min. XL, 72 od 8. VIII 1540.

¹¹¹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 522.

¹¹² Isto, 522.

¹¹³ HAD, Cons. min. XXXIX, 110' od 31. X 1541.

¹¹⁴ Isto, 98' od 22. VIII 1541.

¹¹⁵ B. Hrabak, Tabele, 145.

¹¹⁶ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 217 (1542—3. godina).

¹¹⁷ HAD, Cons. rog. XLVII, 69 (27. I 1545), 100' (28. IV 1545).

vačkih stara pšenice iz Dubrovnika u Novi, uz ugovorenu cenu od akće po staru.¹¹⁸ Preko dubrovačke vlade Novljani i njihove age su unajmile sacciju Marka Čose za prevoz žita iz Valone u Novi; kako se pomorac izvlačio od nametnute obaveze, određena mu je kazna od 500 dukata i šest meseci zatvora, ako se ne bi odazvao.¹¹⁹ Zanimljiv je odnos mere koje je iskazao pomorac Junije Stjepanović, tužen od dubrovačkih žitnih masara za utaju zrnevlja isporučenog Herceg-Novom; on je navodio da 500 dubrovačkih stara odgovaraju 118 novskih mera.¹²⁰ Ako su veći borodovi Dubrovčana dovozili žitarice sa veće udaljenosti, prosto je smešno da Turci iz Herceg-Novog nisu imali ni lučkih ladica za prevoz hrane iz Dubrovnika, drva i drugih potreba za varoš i tvrđavu iz okoline.¹²¹

Počev od 1540. i Kotorani su praktikovali da uzimaju manje kredite u gradu pod Srdem; nekad je to išlo preko popova i zanatlija iz Kotora naseljenih u Dubrovniku. Svote nisu bile velike: godine 1543 — 158 dukata i 27 groša (dve zadužnice), 1544 — 18 škuda i 16 dukata (3 obligacije), 1545 — 108 dukata i 13 groša (4 obveznice), 1548 — 71 dukat i 8 groša (3), 1549 — 168 dukata, 42 perpera i 20 groša (4).¹²² U jesen 1540. ponovo su engleske karizeje slate po pšenicu u Albaniju; za 40 topova tog punog vunenog sukna Nikole Drago, što je vredelo, u Baštovu je utovareno loše pšenice na jednu kotorsku marcilijanu, a još dva arbanaška brodića mogla su primiti kupljeno zrnevlje. Godine 1539. kotorski zvaničnik Ivan Bolica uzeo je u Cavtatu na plovidbu Grbljanina Andriju Balkovića, naseljenog u Dubrovniku, da za njegov groš pođe u Albaniju te da za 400 srebrnih akći i za jednu skrletnu tkaninu kupi pšenice.¹²³ Matko Soflić iz Kotora primio je od jednog Gučetića deset cekina da kupi pšenicu u Albaniji, a isporučio je količinu pet puta manju. Mihailo Privalić iz Grbaljske Župe (decembra 1539) ukrcao je na svom gripu u Albaniji 60 kvarti prosa, 55 kvarti ovsa i 10 i po kvarti raži, a isporučio je 50 kvarti prosa, 53 i po ovsa i 7 raži (kvarta je po težini bila ravna dubrovačkom staru).¹²⁴ Iako u susedstvu, Albanija više nije bila jedino izvorište hlebnog zrna za Kotorane; oni su izvozili i sa Levanta, uz osiguravanje transporta u Dubrovniku.¹²⁵

Pozajmice Peraštana u Dubrovniku iznosile su u to vreme — 1543:25 dukata i 32 groša (u dve obligacije), 1547. — 120 dukata (u dve zadužnice) i 1548. — 20 dukata i 10 groša (u jednoj obveznici).¹²⁶ Prvih dana 1543. hvarski patricije Gabriel de Albertis uzeo

¹¹⁸ HAD, Mob. XXX, 213 od 26. VII 1546.

¹¹⁹ HAD, Cons. min. XLI, 202 od 22. VII 1549.

¹²⁰ HAD, Mob. XXXI, 253 od 20. XI 1549.

¹²¹ B. Hrabak, Herceg-Novi kao turska pomorska baza i gusarsko gnezdo, Boka IX, Herceg-Novi 1977, 49.

¹²² HAD, Deb. not. LXXXIII, 81, 93, 176, 204', 207', 241, 270'; LXXXIV, 187, 211', 218, 255, 263', 270, 290.

¹²³ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 18.

¹²⁴ HAD, Sent. canc. CV, 77', 128 (1540).

¹²⁵ HAD, Div. not. CVI, 199'—200 od 14. XII 1541.

¹²⁶ HAD, Deb. LXXXIII, 102', 116'; LXXXIV, 109', 110, 161. — Rado Petrov iz Perasta sa dva ortaka zadužio se 12. decembra 1543, u Dubrovniku u dve obligacije na šest dukata i 32 groša (HAD, Deb. LXXXIII, 116', 116').

je na plovidbu Đurda Ivanova, peraškog patruna saccije (od 40 kola nosivosti) da pođe u Manfredoniju i u Budvu i da za Dubrovnik utovari pšenice; naul je iznosio tri dukata za velika apulijska kola.¹²⁷ Peraštani su se i dalje držali velikog dubrovačkog tržišta. Decembra 1543. Miho Nikolin primio je od jednog Italijana u gradu pod Srđem 137 talira da u Epiru kupi pšenice i drugih plodova zemlje, s tim da se dobit deli popola. Sredinom marta sledeće godine brodiću Marka Lukinog dopušteno je da u dubrovačkom pristaništu unovči pšenicu po povlašćenom carinskom tretmanu. Slično je bilo januara 1547. Đuro Ivanović zvani Đura dopremio je zrnevlja u Dubrovnik i novcem drugog Peraštanina, Stijepa Krist, Šilopija. Septembra 1547. Peraštanin Kristofor P. Obradović primio je od kotorskog plemića Marjana M. Paskvalija tekstila u vrednosti od 73 i po dukata, s tim da za tu vrednost doveze u Kotor ili Perast žita. Od većih prevoznika hlebnog zrna u Kotoru u to vreme valja pomenuti Nikolu Mar. Lardića, koji je ponekad novac za vozarinu najmljenih pomoraca deponovao u opštinskoj komori.¹²⁸

Brodovi Paštrovića plovili su 40-ih godina po žito u korist Dubrovčana u Patras, a kao i lađe Budvanaca prenosili su žitarice iz Ulcinja u grad sv. Vlaha.¹²⁹

Od 50-ih godina, sa prvim većim krizama u obezbeđenju skrobne hrane, uvećava se dokumentacija o dopremanju žitarica u Boku Kotorsku i preko Bokelja. Novčane pozajmice Kotorana u Dubrovniku pokazuju sledeće vrednosti: 1550. — 30 dukata, 1551. — 20 dukata i 6 perpera (dve zadužnice), 1552. — 16 i po dukata (dve obveznice), 1558. — 60 dukata (dve obligacije), 1559. — 792 dukata, 12 škuda i 20 groša (tri zadužnice).¹³⁰ Žitarski trgovac i patricije u Kotoru, Tripo Glavati i Marin Dončić preuzeli su (1551) pšenicu u Poloniji, ali su u vezi s računima trgovačkog društva nastale razmirice. Primetno je da su se Bokelji počev od rata 1537—40. sve više usmeravali na nabavke u južnoj Albaniji i južnom Epiru, ako ne u čisto grčkim zemljama. Prilikom utvrđivanja nekog manjka pšenice, u rukovanju kotorskog skladištara Vicenca Prikovića (septembar 1552), utvrđeno je da je neka količina žita bila dovezena iz Valone, a 311 stara sa otoka Metelina (u Egejskom otočju). Ferhat, sin krojača Jusufa iz Drača, poslovaio je sa Tripunom Glavatom. On je septembra 1552. tražio naplatu dugova za prevoz pšenice i drugih žitarica što je Tripu dovezio. U isto vreme Ferhat je pozajmljivao novac od drugih pomoraca, na primer od nekog Mikolina Junutija, koji mu je dao 13.069 akči da kupi žita u Draču i plati carinu; to zrnevlje je takođe bilo namenjeno Glavatom. Ovaj mu je četiri godine kasnije ustupio polovinu svoje lađe (od 1500 mletačkih stara nosivosti) sa polovinom pripadajućih navigacionih naprava i druge opreme. Ferhatov zastupnik u gradu sv. Tripuna bio je njegov krojački šegrt Alija Dračanin.

¹²⁷ HAD, Div. not. CVII, 102—2' od 3. I. 1543.

¹²⁸ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 18—19.

¹²⁹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 224, 250.

¹³⁰ HAD, Deb. LXXXV, 37, 84, 133', 227'; LXXXVII, 86', 94, 165, 182', 184'.

Alija je (maja 1554) prihvatio rešenje kotorskog suda da njegov principal plati Mati Paskvaliju 90 dukata za primljene tkanine; Ferhat je, naime, januara te godine prilikom odlaska iz Kotora primio tekstila za 194 dukata i od kotorskog plemića Tripa Bern. Bolice (pri čemu je karizeja bila procenjena na 485 aspri komad, druge finije tkanine od vune po 150—220 akči lakat, a svileni damaskin po 240 akči lakat). Na traženje Mihaila Sumeriti, bro-dara sa ostrva Zakintos, Alija je prihvatio Mihailovu izjavu da je dračkom eminu predao pet truba karizeja, na ime carine za druge proizvode, i da u Kotoru treba da primi vrednost za proso što je Mihailo dovezao Tripunu Glavatom. Poslovnu vezu između Ferhata i T. Glavatog održavao je kotorski pomorac Nikola Brnić, koji je od Glavatog dobio 40 dukata za prevozninu arbanaške pšenice po Ferhatovom račumu, od koje je količine iskrcano žita u Herceg-Novom za sedam dukata.¹³¹

Najveći izvoznik žitarica iz Albanije među Bokeljima bio je jedan patricije i kolenović, koji je raspolagao većim sredstvima i imao je jače poslovne veze. Bio je to Tripo Bolica. Njegovo poslovanje vidi se iz izveštaja mletačkog poslanika Alviza Renijera, pisanog u Skoplju 3. januara 1556. Upravo tada vladala je žestoka oskudica u zrnastoj hrani i već se javila glad u siromašnim slojevima stanovništva Venecije i po varošima mletačkih dalmatinskih poseda. Usled toga je Renijer i primio nalog da razgovara sa turskim rukovodiocima u Albaniji i u Makedoniji. Jedan od njegovih prvih sagovornika bio je bivši dukadinski sandžak-beg Mehmed, tada emin luka u Lješju, Draču, Bastiji, Valoni i u drugim susednim naseljima. Ovaj je obećao slobodan izvoz pšenice za ishranu Ulcinja i Bara preko luke u Draču i Valoni. Preuzimanje žitarica trebalo je da ostvari pomenuti Bolica, koji bi se naknadno dogovorio sa begom o modalitetima posla. Bolica je prikazan kao poslovno vešt i kvalifikovan čovek, sa dobrim kreditom kod sandžak-begova i drugih funkcionera. Mehmed-beg je odmah obećao 3000 stara a dukadinski namesnik još hiljadu konjskih tovara žita, kad o eksportu dobije nalog. Mehmed-beg je, međutim, predložio i zaključenje kompenzacionog posla koji bi se sastojao u tome da Mlečani dovuku veću količinu soli u lješku luku. I taj deo pogodbe imao je da izvede pomenuti Bolica. Bolica se u tom momentu nalazio u Ulcinju i nije raspolagao većom količinom soli, pa je poslanik iz Skoplja upravo o tome obavestio carigradskog baila, a ovaj Senat u Veneciji. Renijer je nagovestio da se trampa žitarica za so obavi u Ulcinju. Zrnevlje je, inače, poticalo sa velikih poseda (hasova) vezira Rustem-paše i Mehmed-paše (Sokolovića), koji su, na upit svojih vojvoda, dali saglasnost o tom izvozu. Odmah posle toga, polovinom januara 1556, Porta je zabranila izvoz hlebnog zrna i u zemlje koje su vredele kao prijateljske prema Otomanskom carstvu. Zbog toga su pozvani dragomani (tumači) francuskog ambasadora, mletačkog baila te dubrovačkih i hioskih po-

¹³¹ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 19.

klisara, pa im je saopšten ferman izdat meseca sefera 963. po hidžri (16. novembar — 15. decembar 1555), kojim se obustavlja odvoz žitarica da bi se moglo ishraniti mnogoljudni živalj prestolnice i osigurati potrebe mornarice.¹³² Nije jasno da li je Bolica uspeo na vreme da izveze ugovorenih 3000 mletačkih stara.

Privredne 1550—51. godine Peraštani su ozbiljnije počeli da opslužuju i tržište Herceg-Novog. Po jednom aktu, neki Peraštanin je dovezao žito iz Proveze dvojici muslimana iz Novog.¹³³ Neki od njih, kao Luka Ivanov, uzeo je pod najam dubrovačke pomorce koji su mu, kao Marin Cv. Paprica, predali pšenicu u Herceg-Novom, u prisustvu lokalnih muslimana; 250 stara bilo je sa plovidbe u Prevezi.¹³⁴ Od oktobra 1554. mletački Senat je posebno forsirao dovoz žitarica sa leve strane Jadrana i iz valonskog kraja, dozvoljavajući da se mletačke nabavke tovare i na strane brodove, ali ne i na dubrovačke.¹³⁵ Tu konjunkturu su nastojali da iskoriste Peraštani. Luka Ivanov iz Perasta obavezao se da će dovući u duždevu metropolu (prema odluci od 2. aprila 1555) 3000 stara pšenice sa istočne jadranske obale, odvozeći i izvan Zaliva, prema uslovima koji su te godine važili za patruna Marka Lukića, takođe Peraštanina, tj. uz zajam od 1500 cekina.¹³⁶

Od sredine 50-ih godina u porudžbinama zrnaste hrane za mletačke gradove na istočnoj obali Jadrana odlučujuću ulogu stekao je Ulcinj, a od kraja te decenije Peraštani i Budvani kao brodari, odnosno Novljani kao podmetani krcači. Peraštani su od svojih poznanika arbanaških rajsova ponekad prekupljivali žito i u samoj dubrovačkoj luci.¹³⁷

Bilo je slučajeva da su arbanaški muslimani finansirali pomorce iz Boke Kotorske i zetskog primorja pa i Dubrovnika, kako bi omogućili prodaju svojih poljoprivrednih viškova. Na primer, valonski rajs Sulejman je (marta 1550) dao na poček preko Budvanina Vicenca Ivanova lopudskom brodaru Ivanu Duračinoviću 130 cekina, kako bi ovaj ukrcao prosa (po 13 akči za beratsku mavricu); novac od prodaje patrun bi predao Budvaninu; tom poslovnom dogovoru u Valoni prisustvovala su četiri svedoka, od kojih su dvojica bili Italijani.¹³⁸ Još pre nego što su Peraštani stekli punu poslovnu afirmaciju, i Budvani su se predstavili kao vrsni pomorci, koji su svojim lakim brigentinima ulazili i u plitke arbanaške i i apulijske luke, tovareći pšenicu ali i druge sirovine i ulje. Primer Budvana i Barana sledili su njihovi prvi susedi Paštrovići.¹³⁹

¹³² ASV, Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di ambasciatori Constantinopoli, busta II, grupa: Bailo Antonio Erizzo 1555 i 1556, 3. I 1555 m. v. i šifrovani dodatak uz pismo br. 82 od 18. I 1555 m. v.; B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 25.

¹³³ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 237.

¹³⁴ HAD, Div. canc. CXXXV, 209, Hodža i Husein iz Herceg-Novog.

¹³⁵ ASV, Collegio Notatorio, R. XXIX, 124—5 od 13, X 1554.

¹³⁶ Isto, 155—60 od 27, VII 1555.

¹³⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 272—3, 274, 304.

¹³⁸ HAD, Div. canc. CXL, 4 od 7, XI 1554.

¹³⁹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 274; CRV II, 238.

U ovo vreme i pojedini Rišnjani su počeli da ulaze u promet žitaricama. U leto 1550. Ivan Antunov postavio je u Kotoru dvojicu punomoćnika da od nekog Turčina Mešana i od broдача Jeronima Brindizija prime svu količinu žitarica koje su bile nabavljene prilikom putovanja u Albaniju, tj. ono što je Mešan sa 3480 aspri utovario na dva broda patruna hrišćana. Nešto kasnije Tripo D. Vračen, takođe iz Risna, dogovorio se sa Kotoraninom Tripom Drago o organizovanju putovanja do Valone i u Neretvu, kako bi se cekinima kupili proizvodi, svakako u prvom redu hrana. Avgusta 1550. peraški pomorac Ivan Jančin uzet je na plovidbu od strane trojice trgovaca, da sa 98 i po mletačkih zlatnika kupi pšenice i drugih useva, ploveći do Valone. Tih dana, jedan od pomenutih trgovaca, Tripo Drago, ugovorio je zakup lađe Kolja Đerda sa rta Istma za putovanje takođe u Valonu, na Krf i u Arski zaliv da se ukrcaju pšenica i so na brodomskom prostoru od 600 mletačkih stara; istovar je trebalo da bude u Veneciji, ali i Boki Kotorскоj, odnosno u Neretvi, ako takvu odluku naknadno donese Drago; naul nije bio kumulativno određen, nego s obzirom na udaljenost luke, mada takva plovidba stvarno nije odgovarala brodovlasniku. Dve godine kasnije Kotoranin Vicenco Nik. Paskvali dugovao je nekom Italijanu 30 dukata za tkanine i carinu na njih pri polasku u Albaniju, u kupovinu hlebnog zrna; trampom žitarica za tekstil obavljena je u Vregu; ukupna količina tkanina s kojom se ušlo u posao bila je znatno veća i iznosila je 240 dukata, a lakat sukna naplaćivan je 42 aspre. Kao i ostali zapadnjaci, Bokelji su na povišene cene žitarica i carina odgovarali povećanim zahtevima za svoje manufaktorne rukotvorine i novim tečajem za solidne zapadnjačke monete. Sve se više zrnasta hrana preuzimala sa velikih hasova vezira i sultanija a ne od seljaka. Na primer, aprila 1559. Ivan Bolica kupio je žita za 411 cekina i dva komada sukna od Skendera, službenika na Rustem-pašinom hasu. O značajnom dovozu arbanaške pšenice, te godine u Kotoru, svedoči i jedna relacija mletačkih sindika.¹⁴⁰

Avgusta 1550. dubrovačka vlada je oslobodila obaveza navu Jera Fr. Bobaljevića da plovi za žitarice Novljanima, slično uslovima koji su važili za navu Marina Paprice.¹⁴¹ I Konavljani su (decembra 1552) krijumčarili žito Turcima u Novi.¹⁴² Sa jednim Turčinom kojeg je dao dizdar Herceg-Novog, broдар Frano Čosa otplovio je sa 26.250 akči (gde je bilo 142 mletačka zlatnika) u kupovinu prosa, od Lješa do Valone, ali i južnije, do Patraskog zaliva; mletački star prosa trebalo je da plati 20 akči; po 350 stara trebalo je da ukrcna na dva dubrovačka broda, što je određeno kao kompenzacija Novljanima; u povratku sve tri lađe imale su da plove u konvoju.¹⁴³ Dizdaru Novog i muslimanima toga grada davana je pšenica po pet dinara od marta do decembra 1554, a krajem godine po sedam groša. Marta 1557. novski muslimani primili

¹⁴⁰ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 20.

¹⁴¹ HAD, Cons. min. XLII, 46 od 14. VIII 1550.

¹⁴² HAD, Cons. rog. LI, 138^r, 139^r od 17. XII 1552.

¹⁴³ HAD, Lett. Lev. XXVI, 20^r—21 od 13. X 1555.

su od Dubrovčana ankonsku i valonsku pšenicu po deset dinara i sve tako do kraja maja.¹⁴⁴ Devetoga marta 1556. hercegovački sandžak-beg Sinan-paša obavestio je Portu da je okončao izgradnju hercegovačkih fortifikacija, koje se nalaze u krševitom kraju koji nije u stanju da ishranjuje tvrđavsku posadu; stoga je molio sultanov prag da izda naređenje sandžak-bezima Skadra, Valone, Elbasana, Karli Ili i Agriboza (zapadna Grčka) da proizvedima sa carskih domena, koji su se nalazili u njihovoj jurisdikciji, produktima raje i na drugi način priskoče u pomoć, prodajući namirnice po važećim cenama; Sinan-paša je molio dozvolu da ukrca 2500 mudova pšenice i 1500 mudova ječma. Porta je uslišila molbu, ali je prepolovila konkretan zahtev, te je odobreno samo 2000 mudova ječma.¹⁴⁵ Krajem juna 1558. dubrovačka vlada je poslala preko privatnih osoba (da se izvuče cena!) sto stara pšenice i isto toliko ječma; samom krajišniku koji je preko Konavala dolazio u Herceg-Novi poslato je sedam stara ječma (po ceni od šest groša kupel, tj. škudu za star).¹⁴⁶

Kao što se vidi, ni 50-ih godina Herceg-Novi nije uspeo da organizuje sopstveni dovoz skrobne hrane niti da podigne iz svoje sredine trgovce koji bi bili voljni ne samo da investiraju veće svote novca u nabavku hrane, nego i da izgrade potrebnu flotilu za dopremanje jestiva. Upravo oko nabavke hrane nastali su između Dubrovnika i Herceg-Novog posebni odnosi. Usled nemogućnosti da se u gradu obrazuje žitna pijaca, dešavalo se da su ljudi iz Herceg-Novog dolazili u grad sv. Vlaha, ne samo kao kupci, nego i kao prodavci žrnevlja. Bilo je i takvih koji su dolazili u Dubrovnik da dobiju žito za prehranu porodica, a potom su to isto žito prodavali strancima; to je saopšteno sandžak-begu (februara 1546) kad je preko Konavala dolazio u Novi. Ipak, najteže je Dubrovčanima padalo što su pojedini Novljani davali na zajam Konavljanima žitarice, primajući u zalog čak i mušku decu. Pitanje je zaoštreno u toku privredne 1552—3. godine, tako da su Dubrovčani dobili čak i ferman protiv takvog bezdušnog izrabljivanja. Kako su Dubrovčani pomagali stanovništvu susjednog grada u doba nerodice, stvorilo se uverenje da su oni to i dužni da rade, te su ponekad činjene intervencije na Porti što Dubrovnik ne daje traženu hranu. I oko cena je i dalje bilo problema, jer su janičari i drugi potrošači u Novom davali cenu koju su smatrali da je dovoljna, a koja je bila znatno niža od dnevne.¹⁴⁷

Seste decenije stoleća bilo je i primera ucenjivanja pa i prisilnog utovara. U jesen 1550. drački emin je preko posrednika, nekog Đerđa Golemog, slao brodove iz hrišćanskog sveta iz Drača u Baštovo, obećavajući utovar pšenice i prosa. Kod dračkih slanica konjski tovar žita iznosio je 105 a prosa 65 aspri. U Baštovu su očekivani brodovi koji bi prevezli žitarice za Herceg-Novi, pa su

¹⁴⁴ B. Hrabak, Tabele, 147, 148.

¹⁴⁵ E. Kovačević, *Mühimme defteri. Dokumenti o našim krajevima*, Sarajevo 1985, 18—9, n° 15.

¹⁴⁶ HAD, Cons. min. XLV, 76 i 87' od 22. i 25. VI 1558.

¹⁴⁷ B. Hrabak, *Poslovanje pomoraca*, 19—20.

turski rukovodioci govorili da će nekim Peraštanima takođe dati zrnevlja pod izgovorom da odlaze u pomenutu tursku navalnu bazu. U Baštovu je očekivao utovar i neki pomorac iz Venecije, žaleći se na prevaru Đerđa Golemog; tu je krčanje takođe onemoćavano, pa je trebalo s nekim Turčinom Balijom ponovo ići u Drač i cenkatj se s eminom. Od hrišćanskih trgovaca se očekivalo da pod povoljnim uslovima iznesu na prodaju tekstil, a odugovlačenje utovara je pravdano čekanjem nekih dasaka. Ove su isto tako imale da uđu u paket-aražman. Prevareni strani brodari su zatim slali barke u luku Selet da se obaveste o mogućnostima i uslovima tamošnjeg ukrcavanja. I tu su uz žito muđene daske, koje su upravo u to doba u većoj količini počeli da izrađuju domaći ljudi. U Seleti je cena bila znatno niža: uz kaparu od 15 cekina, konjski tovar pšenice naplaćivan je 80 a prosa 36 akči. Poslove je vodio neki Ferhat, koga je drački emin mogao demantovati u pogodbama. Od peraških patruna tu su se našli Nikola Bronca i njegov rođak Đuriša Radovanov, kao i Nikola Petrov. Emin se trudio da održi tečaj cene od 105 i 65 aspri za konjski tovar. Oko dovoza prve dvojice bio je zainteresovan neki Mlećanin Đovani Batista koji je živeo u Kotoru.¹⁴⁸

Sezdesetih godina XVI veka, kad se na arbanaškoj obali ne bi nalazilo sultanovo brodovlje, Albanija, na osnovu klasnog iscrpljivanja preko rente i često prisilnom kupovinom od raje po depresivnim cenama, mogla je pružiti znatne »viškove« pšenice i posebno prosa za prehranu mletačkih gradova u Boki Kotorskoj, Dalmaciji, Istri pa i za samu Veneciju, koja nije imala toliko slobodnog broskog prostora za dovoz hlebnog zrna kao grad pod Srđem. Izvoz je usmeravan preko Ulcinja i delimično Kotora, a transport je ponekad osiguravala mletačka ratna flota. Posredovanjem Ulcinjana, kotorski brodovi su (1560) prihvatili skrobnu hranu na ušću reke Išmi. Kad nije bilo novca i lađa da se žito kupi i dopremi, kotorske fregate bi presretale, kao krajem 1567. dubrovačke brodiće koji su sa žitaricama pristizali iz Albanije.¹⁴⁹ Jula 1561. za izvoznika Frančeska Brutu iz Ulcinja interesovao se, preko Dubrovčana, neki Tripun Kotoranin.¹⁵⁰ Finansijska slabost Kotora kao eventualnog etapnog posrednika u prihvatanju arbanaškog zrnevlja pokazuje nastavljeno zaduživanje Kotorana u Dubrovniku. Svote pokazuju sledeću dinamiku: 1560. — 50 dukata, 1562. — 2851 i po dukata i 100 škuda (sedam obligacija, 1563. — 35, 1564. — 153 dukata, 37 škuda i 30 groša, 1566. — 382 dukata i 7 groša (dve zadužnice), 1567. — 748 dukata i 32 groša.¹⁵¹ Neka od tih zaduženja pokazuju već prave poslovne preduzimače, jer su tri obveznice 1562. prelazile 500 dukata, a jedna je čak predstavljala zajam od 941 dukat.

Mada su se Bokelji sve više svikavali na žitne nabavke u Valoni, oni nisu napuštali ni Lješ. Avgusta 1559. tamo je (sa 10.400

¹⁴⁸ Isto, 20.

¹⁴⁹ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 20.

¹⁵⁰ HAD, Sent. canc. CXXXI, 84.

¹⁵¹ HAD, Deb. LXXXIX, 77, 123, 224.

akći) otputovao Tripo Zaguri, da za Jera Zaguri, Tripa Buću i Tripa Mih. Bolicu i još neke druge kupi hlčbnog zrna; kad se u vezi s poslom izrodio spor, kotorski sud je prihvatio brodarevo traženje da mu se naknadi 1600 aspra, čim se saglasi i Ludovin Tr. Paskvali, svakako jedan od trgovaca »kolone«. Presudu kotorskog suda primio je (poslednjih dana 1561) i Arbanas Đon Bardi iz Istma u parnici sa Kotoraninom Franom Ant. Bolicom i Jeroninom Grastom, koji su uložili 1448 akća u sukna kako bi se njima dobila pšenica; ova je preuzimana po 39 akći za mletački star, s tim što je 39 bakarnih novčića (parvola) davano za srebrnu akću; dobit je predviđena popola a ne po kotorskom običaju tercariji. U jednom slučaju (1561) pri nabavci žita u Lješū braća Zaguri i braća Buće nisu obavili trampu u Lješū, nego je tekstil prodat u Skoplju ili u Lješū za gotov novac; ukrcano je 130 kvarti po 38 aspri za kvartu. Septembra 1566. emin Baštova Hasan poslao je u Kotor jednog svog momka i Gegu Maveru da od Mate Paskvalija naplate navac za 28 mletačkih stara pšenice, što su Paskvaliju dovezli u Kotor Nikola Zalesi i neki Husein iz Drača; zahtevali su 350 talira (po 40 akći u talir). Verovnik podanika Krilatog lava iste godine bio je i neki Zoraban iz Drača; 7000 akći iz raznih poslova bio mu je dužan Vicenco Rimicar; dužnik je preko Novljanina Behrama, Zorabanovog punomoćnika, obećao isplatu duga po svega 500 akći godišnje. Kreditor je bio i Pervan iz Drača Tripu Glavatom i to za žitarice koje je ovaj primio u leto 1567. godine. Zoraban i Pervan bili su više trgovci nego nosioci javnih funkcija. Pervan je bio brodar (rajs) koji je u Kotoru pristao da Marku Paskvaliju plati 217 talira za neke vunene tkanine, i to 108 dukata u žitu koje se nalazilo kod Tripa Glavatog po Pervanovom računu a ostalo u toku sledeća četiri meseca.¹⁵²

Valonski Grk Stamati Mihali prodao je (1567) pšenicu elbasanskog vojvode u Kotoru, koju je kupio Frano Vic. Zaguri, ali je talir digao na 42 akće, dok je dukat u Albaniji i dalje kursirao samo po 50 akći. Stamati je poslužio i kao prodavac 778 i po mletačkog stara pšenice Sulejmana rajsa, odnosno pašinog vojvode, što je na rajsovom brigentinu dovezao u Kotor Krfljanin Apostoli Kakuri. Stamati i njegovi ortaci za primljen novac obavezali su se da će kupiti pšenicu, proso i druge žitarice u Draču ili na kakvom drugom trgu, te će to dovući u Kotor i predati vlasnicima novca; tom trgovačkom dogovoru prisustvovali su Kotorani Antun Bon i Krfljanin Jakovos Kalafa, izgleda zainteresovani u poslu.¹⁵³ Mada se Kotor sve više oslobađao posredništva Ulcinja pri nabavkama žitarica u Albaniji, taj grad je i dalje ostao izuzetno važan za porudžbine skrobne hrane i za Kotor.

Peraštani su prvi od Bokelja uvideli korisnost kabotažne plovidbe u Albaniju, te su već od kraja 50-ih godina postali glavni transporter i delom i prodavci arbanaških žitarica. Sa svojim brodovima plitkog gaza, oni su se lako mogli uvući i u plitke luke

¹⁵² B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 21.

¹⁵³ IAK, SN LVIII, 879, 324—5, 372, 351.

severne i srednje Albanije i preuzeti žitne zalihe. Oni su učinili racionalan korak što su veću pažnju nego drugi posvetili jevtinom prosu u vreme kad je cena pšenici često vrtoglavo rasla.¹⁵⁴ Na morskim prostanstvima Peraštani su već 1560. počeli kombinovati trgovinu sa nasiljem. Jula 1560. primerice, vođen je u Dubrovniku politički proces protiv Marina iz Perasta, naseljenog na otoku Koločepu, inače kapetana nave, koji je, ploveći navom Gučetića iz Preveze, na pučini 40 milja od Kavodukato sa svojim ljudima posmicao deset Turaka sa jedne lađe, označivši ih kao gusare.¹⁵⁵ Krediti koji su Peraštani ishodili te decenije pokazivali su sledeće vrednosti: 1566. — 62 dukata i 20 škuda (tri obveznice) — 1567. — 58 dukata, jedan groš i 5000 akči (tri obligacije).¹⁵⁶ Od njih je marta 1561. kupovana pšenica po devet i po, a juna 1561. po sedam groša i pet novčića za kupel.¹⁵⁷ Peraštani su u toku maja i juna 1561. trired predali dubrovačkim zvaničnicima pšenicu.¹⁵⁸ Karakteristično je da su njihovi zajmovi mnogo manji od kredita Kotorana, što bi značilo da su u to vreme Peraštani pretežno prevoznici.

Sredinom oktobra 1565. Peraštanin Marin Vicencov pošao je sa navom Menčetića u Drač da po uputstvu dubrovačke žitne službe kupi 200 kola prosa; pridodata su mu dva dubrovačka brigentina; Marin je u Draču našao jednog rajsa koji je (oslobođen carina) dovezao u Dubrovnik prosa; isplatu proizvoda obavio je pop Đon Jonima, koji je kao dubrovački pouzdanik došao u Drač iz Ulcinja, a kome je Marin doneo 1000 cekina da ih investira u zrnaticе; stvar je imao da pomogne i poznati posrednik Ulcinjanin Lauro Svino.¹⁵⁹ Svino je u Rodoniju utovario 296 stara boba i 229 stara pšenice na lađi Peraštanina Kristofora Ivanovog za Dubrovnik, poslavši u vreći premerenu količinu zrnevlja po meri Rodonija, kako bi se olakšao prijem i obračun tereta.¹⁶⁰ Maja iste godine Ivan Petrov prodao je dubrovačkoj opštini 372 stara prosa iz Lješa po ceni od 11 škuda za star (i po 50 akči za škudu).¹⁶¹ Peraštanin Martin Ivanov kupio je koncem 1566. od Dračanina Omera rajsa 296 mletačkih stara pšenice po ceni od 65 akči za mletački star (a po tečaju od 41 akča za talir); Omer je to potvrdio u Dubrovniku.¹⁶² Isti Martin ponudio je dubrovačkim masarima (februara iduće godine) jedan tovar žita.¹⁶³

Brodovi iz Budve i Paštrovića, početkom sedme decenije stoleća, tovarili su žitarice za Dubrovnik i Herceg-Novi, a ponekad i za Veneciju i Istru na krcalištima rta Rodoni; njihovi laki brigentini malog gaza mogli su prstat i uz plitka žala i ući u zamuljene

¹⁵⁴ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 331, 370, 304.

¹⁵⁵ HAD, Lam. polit. VI, 95.

¹⁵⁶ HAD, Deb. LXXXIX, 104', 120, 147', 153', 192, 229'.

¹⁵⁷ B. Hrabak, Tabele, 149.

¹⁵⁸ AHD, Cons. min. XLVI, 79', 99, 105.

¹⁵⁹ HAD, Lett. Lev. XXX, 47'—8, 52; B. Hrabak, Izvoz žitarica, 250; Deb. pro Comm. III, 190 od 15. X 1565.

¹⁶⁰ HAD, ASMM XVI s., n° 438/3.

¹⁶¹ HAD, Cons. min. XLVII, 210' od 29. V 1565.

¹⁶² HAD, Div. not. CXVII, 179' od 11. I 1567.

¹⁶³ HAD, Cons. rog. LVIII, 127 od 18. II 1567.

rječine. Paštrović Nikola Durđev dovezao je (1565) 638 mletačkih stara pšenice iz Albanije u grad sv. Vlaha.¹⁶⁴ Budvanin Nikola Baljavić svojim brigentinom prevezao je 500 stara arbanaške pšenice i (novembra 1565) primio je 2500 akči vozarine, što znači po pet akči za star.¹⁶⁵ Nekad su paštrovički brodići prenosili dubrovački novac za Albaniju, na primer jedan 1565. godine 60.000 akči Ulcinjaninu Lauru Svinu.¹⁶⁶ Jedna od pozitivnih strana paštrovičkih i budvanskih ladica sastojala se i u tome što su bile brze i što su svojim malim kapacitetom mogle da upravo odgovore maloj mogućnosti utovara u nekim arbanaškim pristaništima. Godine 1566. neki Budvani i Paštrovići produžili su da se, kao nešto ranije Peraštani, drže dubrovačkog žitarskog tržišta, koje je znatno prevazilazilo funkciju snabdevanja samog grada pod Srđem. Dubrovačka pijaca bila je jedina prilika za poslovno jačanje svih Bokelja, mada je to Kotoranima teško padalo. Pri ugovaranju prenosa žitarica iz Rodonija oni su se u Dubrovniku mogli lepo i osigurati.¹⁶⁷ Asikuracijski punkt u gradu sv. Vlaha takode je daleko prevazilazio potrebe samog grada.

Iz Risna najpre se brodari hrišćani počinju baviti dovozom arbanaških žitarica u Dubrovnik, kao njihovi susedi Peraštani. Vozarinu 1569. za transport pšenice i prosa, na primer, primio je Ivan Stijepov.¹⁶⁸ Momak emina Baštova prodao je (juna 1568) Ivanu Kalabrezu iz Risna pšenice po 80 akči za mletački star, što je bila skupa cena i što pokazuje da Rišnjani još nisu poznavali sve tajne žitarske trgovine. Taj pomorac bio je povezan s nekim muslimanom iz svog mesta. Muslimani iz Risna, kao i oni iz Herceg-Novog, još se ne sreću u neposrednom prometu žitarica,¹⁶⁹ primajući nešto zrnevlja na svojoj pijaci i iz oskudne Hercegovine.

Sezdesetih godina, makako skromno i stidljivo, i hercegnovski muslimani su ušli u promet arbanaškim žitaricama. Maja 1561. pred vratima svoga grada Dubrovčani su preuzeli pšenicu muslimana iz Novog, davši za robu i troškove oko nje 15.500 akči. Na sličan način na Pločama je jedan Italijan, iz grada Viesti, kupio od novskih Turaka veću količinu pšenice koju je odmah preprodao dubrovačkoj opštini.¹⁷⁰ Kao i drugi Bokelji, ni oni iz Herceg-Novog nisu prezirali dubrovačke novčare. Decembra 1566. Ivan Nik. Božidarović je na tri, od ukupno četiri obveznice, digao 660 dukata i 12 groša, a sredinom januara i u februaru sledeće godine, toj svoti je dodato još 278 dukata i 36 groša. Andrija Nik. Galeoti, njegov sugrađanin, u isto vreme primio je na poverenje 80 dukata.¹⁷¹

¹⁶⁴ B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 256, 274.

¹⁶⁵ HAD, Cons. min. XLVII, 252 od 3. XI 1565.

¹⁶⁶ HAD, Lett. Lev. XXX, 37—7' od 20. IX 1565.

¹⁶⁷ HAD, Noli et sic. I, 233'—5 (Luka Dominkov); III, 117—8 (Blanko Macedonik).

¹⁶⁸ HAD, Cons. min. XLIX, 151 od 13. XI 1569.

¹⁶⁹ B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 275.

¹⁷⁰ Isto, 334.

¹⁷¹ HAD, Deb. LXXXIX, 148', 149', 150, 153 i 162, 154.

U proleće 1565. u dva slučaja novski muslimani su bili povezani sa Peraštanima pri kupovini arbanaških žitarica i kod njihovog slanja u Veneciju. U prvom slučaju posao je obavljen u Baštovu sa ukupno 19.195 akči (po 60 aspri u čekin a po 40 u talir), a posao su izveli Stijepo Iv. Marković i rajs Piri Ehlipović; u drugom slučaju sa 7000 akči Mate Paskvalija poslovali su Marko Pavić i novski emin Mahmud Pazmačić. Mahmutov brat Ahmet (s nadimkom Čilić) zaključio je (avgusta 1564) pogodbu sa Venecijancem Jeronimom Dak. Maconom za dopremanje pšenice iz Drača. Kao zvanički krcač, Ahmet je u ladu, po svom računu, uneo pirinča, ulja i drugih proizvoda, za što je trebalo platiti 1523 aspre; Mato Paskvali dobio je u Kotoru samo 72 i po stara pšenice, pa i od toga je Ahmet tražio 25 stara da pokrije neku štetu koju su mu naneli Peraštani, time što su zaustavili i zadržali marcilijanu sa prosom koju je Ahmet trebalo da isporuči bratu Mahmutu, eminu i tastu Memiji Hajdaru; parnica sa Peraštanima završila se tako što su oni prisvojili neko crveno sukno, što se nalazilo u rukama Tripa Grila, a što je pripadalo Venecijancu Maconu.¹⁷²

Muslimani iz Herceg-Novog počeli su dobijati novac od poslovnih ljudi iz Dubrovnika za kupovinu skrobne hrane u Albaniji. Februara 1566. Stjepan Sulković je osigurao hiljadu škuda što je namenio Ahmetu Pazmačiću iz Novog da poruči žito iz Albanije.¹⁷³ Neki Mato iz Novog dobio je »veru« da u gradu pod Srđem neće biti gonjen zbog svojih dugova i to zato što je donosio pšenicu.¹⁷⁴ Oktobra 1569. Isak Huslerić je ponudio dubrovačkoj opštini 157 stara žita, koje je prodavano po 12 dinara za uborak.¹⁷⁵ Na osnovu nekih indikacija moglo bi se zaključiti da su Novljani pre stekli pozicije u nabavci ulja iz Albanije nego žitarica, jer su smatrali da su sultanovi haračari i veliki žitarski trgovci, Dubrovčani, dužni da ih snabdevaju osnovnom hranom. Jedna partija ulja za Dubrovnik (maja 1569) iz Drača i Polonije (25—30 buradi) nabavljena je preko pomenutog Ahmeta Pazmačića i to za svega 12—15 dana.¹⁷⁶ Oni elementi u Herceg-Novom koji su nešto mogli da učine u unapređivanju žitnog prometa bili su tada ipak katolici iz mesta. Treba ponoviti već iznesen podatak da je Novljanin Ivan Nikolić (početkom 1566) prodao dubrovačkoj opštini 1165 stara prosa za 1000 škuda a da je proso Dubrovniku prodao (početkom 1569) i Mato Nik. Božidarev. Ti slučajevi su potvrđivali da nije bilo najpre dovoljno ni da se nađu ljudi sa novcem i plovilima, jer parazitizam novskih muslimana u pogledu nabavke skrobne hrane onemogućavao je formiranje žitne pijace u mestu, te su dovoznici bili orijentisani na Dubrovnik.¹⁷⁷

¹⁷² B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 21.

¹⁷³ HAD, Noli et sic. di Canc. II, 212' i 215'; J. Luetić, O brodarstvu i pomorskoj trgovini Novljana u drugoj polovici 16 stoljeća, Boka XV—XVI, Herceg- Novi 1984, 107.

¹⁷⁴ HAD, Cons. rog. LIX, 54' od 18. XI 1568.

¹⁷⁵ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 22; B. Hrabak, Tabele, 149—50.

¹⁷⁶ HAD, Lett. Pon. II, 3 od 18. V 1569.

¹⁷⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 288.

II. BOKELJI U PROMETU ARBANAŠKIM ŽITARICAMA 1570 — 1645.

U periodu od 1480. do 1569. vođena su dva mletačko-turska rata. Naredni period takode je počeo ratom (1570—73), a onda je potrajao mir sve do dugotrajnog kandijskog rata. Iscrpljujuća vojna između Turaka i Austrije 1593—1606. nije imala odjeka u tursko-mletačkim odnosima, mada su Španci pokušali da podstaknu katoličke Arbanase. Smetnji je ipak stalno bilo zbog delovanja turskih gusara koji su i posle bitke kod Lepanta bili vrlo prisutni u Jadranu; posebno je nezgodna okolnost bila u tome što su se gusarska gnezda svila po arbanaškim retovima i rječinama. Na početku neprijateljstava mletački ratni brodovi kružili su pored arbanaške obale u težnji da ojačaju otpor arbanaške hrišćanske raje.¹ Mlečani su nameravali da napadnu Drač i Valonu.² Takva borbena dejstva ugrozila su žitarsku trgovinu i Dubrovnika čija je vlada budnim okom pratila pokrete mletačkih galiija, naročito iz Boke Kotorske u pravcu Valone. U tom gradu sedeo je u jesen 1570. Nikola Menčetić sa zadatkom da ukrca žitom poslatu mu navu; teškoća je tu bilo i zato što se pojavila kuga.³

U ratnim zbivanjima vreme je radilo za hrabre i odvažne. To su među Bokeljima u najvećoj meri bili Peraštani, te će u tri ratne godine povećati njihove pozicije u žitnom prometu. Jedan od najistaknutijih prevoznika, Tripo Smeća pokušao je da tovari hlebno zrno na arbanaškoj obali i u jesen 1570. i to na nekoj korčulanskoj lađi, ali mu to nije dozvolio sandžak-begov vojvoda u Rodoniju, dok takav izvoz ne bi odobrila geruzija iz Rodonija.⁴ Godine 1571. Peraštani su ponovili podvig iz 1512. te su spalili drvene instalacije za pristajanje plovnih objekata i zatečene lađe na mulu.⁵ Za vreme rata Peraštani su opterećeni dodatnim dužnostima, ali su im potvrđene povlastice iz 1540. i produženo je njihovo dejstvo.⁶ Glavni mletački kapetan mora, Sebastijan Venijer, 11. aprila 1572. na Krfu izdao je pohvalnicu Nikoli Đurđevom kao starešini odeljenja od 15 hrabrih Peraštana koji su pokazali primere srčanosti u okršajima na moru u kojima ih je sedmorica poginula; kako su preostala osmorica učestvovala i u opsadi Herceg-Novog 1571. dodeljena su im tri poseda u Bijeloj koji su pripadali Pazmačićima, Memiji Hadroviću i Memiji Bahroviću.⁷ Kod dovoza žitarica, te decenije, gotovo tripud više se pominje proso nego pšenica iz Albanije. Tripo Vicencov prodao je (juna 1573) dubrovačkoj opštini 97

¹ P. Daru, *Histoire de la République de Venise*, vol. XV, Stuttgart 1828, 12.

² G. Cappelletti, *Storia della Republica di Venezia IX*, Venezia 1853, 94.

³ HAD, Lett. Pon. II, 129 i 136 od 26. IX i 21. X 1570.

⁴ V. Vinaver, *Dubrovačko-albanski ekonomski odnosi krajem XVI veka*, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku I*, Dubrovnik 1952, 209.

⁵ T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Beograd 1973, 267, 269.

⁶ G. Stanojević, *Peraštanske isprave*, 50—1.

⁷ Muzej grada Pcrasta, *Arhivsko odeljenje* (u daljem tekstu: MP, AO), knj. XIX, fol. 41.

stara prosa po ceni od 8 dinara za uborak i 55 stara sirka po 5 groša za kupel.⁸

Prestanak neprijateljstava nije automatski vratio stvari na raniju razinu. Tek 1576. stanje se normalizovalo. Sredinom oktobra te godine, kad se spremao da preuzme kaparisanu pšenicu u Albaniji, Tripo Pavlov je bio zadržan na brodu u dubrovačkoj luci, svakako zbog dugova.⁹ Krediti Peraštana u Dubrovniku pokazuju sledeće vrednosti: 1576. — 25 napuljskih dukata, 5 škuda i 30 groša (dve obveznice), 1577. — 43 talira i 19 groša, 1578. — 158 dukata, 25 talira i 20 groša (dve zadužnice), 1579. — 251 talir (u dve obligacije). Pozajmljivači novca bili su: Marko Pavlov, Tripo Andrijin, Tripo Vicencov, Marko Balalović, Marko Nik. Bronca, Nikola St. Kristoforović, i Tripo Petrov zvanj Smeća. Novac je dao na korišćenje i jedan dubrovački Firentinac.¹⁰

Godine 1577. pšenicu i drugu hranu dovezao je u Dubrovnik Tripo iz Perasta a proso na brodu kasnije poznatog ustaničkog vođe Tome Peleša, Mato Lovrin.¹¹ Godine 1578. i 1579. glavne utovarne stanice bili su Rodoni i Lješ, a dovoznici su isporučivali u Dubrovniku 200 do 250 stara po plovidbi; samo izuzetno je prosa dovezeno za 739 i po stara (na lađi Marketa Brončića. Prodaja dovezenog tereta obavljana je na brodu u luci i obično je trajala 15 dana. Dovoznici su najčešće bili: Mato Lovrin, Tripo P. Smeća i Marketa Brončić, a po jednom se sreću za to vreme: Tripo Vicencov, Tripo Iv. Stijepov, Tripo Ivanov zvanj Bura, Ivan Lukin, Marko Matov, Marin Jerov, Nikola Đurđev i Marko Mihov. Neki od njih nisu bili vlasnici broda, kojim su zapovedali, nego postavljeni kapetani, kao Mato Lovrin. Neke je upravo dovoz žitarica spašavao od gonjenja zbog neplaćenih dugova, obično načinjenih upravo da se omogući kupovina žitarica.¹² U leto skirac Mora iz Perasta obavio je svoje poslednje putovanje u to vreme u Barletu, odakle je dovezao tovar pšenice u Dubrovnik.¹³ Orijentisanje i ka drugim izvoristima hrane upravo predstavlja znak punog sazrevanja Peraštana kao nabavljača žitarica.

Kotorani su mnogo zaostajali u žitnom prometu za Peraštanima. Juna 1575. bili su primorani da se obrate Dubrovačkoj Republici da ih pomogne žitaricama; ona im je poslala valonske pšenice.¹⁴ Savet za žitarice Kotora u prisustvu kneza (8. decembra 1577) odlučio je da od dobavljača kupi 135 stara arbanaške pšenice; knežev predlog je bio da se zrnevlje plati osam lira i 12 soldi za mletački star.¹⁵ Naredne godine Kotorani su počeli dovoziti proso i pšenicu, slično Peraštanima iz Rodonija, ali opet, ponekad,

⁸ HAD, Cons. min. LI, 206 od 23. VI 1573.

⁹ HAD, Div. canc. CLXII, 175'—6 od 15. X 1576.

¹⁰ HAD, Deb. XCII, 23, 38', 70', 160', 183, 203'.

¹¹ HAD, Cons. rog. LXIV, 24 (21. IV 1577); Sent. canc. CXLII, 64' (5. VI 1577).

¹² B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 22; HAD, Cons. rog. LIV, 133 od 12. XII 1578.

¹³ HAD, Lam for. CXXV, 141, 155—61.

¹⁴ HAD, Cons. rog. LXIII, 50' od 3. VI 1575.

¹⁵ IAK, SN LXII, 8.

angažujući peraške prevoznike. Ipak, količina koju je Lovro Jakonja ponudio dubrovačkoj opštini (prosa za 748 i po dukata), prevazilazila je peraške isporuke namenjene Dubrovčanima. Plovidba za Rodoni nije bila naročito sigurna, pa je udvostručena stopa osiguranja (5%).¹⁶

Budva, čiji je značaj naglo porastao u žitarskoj trgovini 1564—70. počela je naglo da gradi brodove; njeni pomorci izvozili su iz arbanaških reka, Drača i Valone; takvim radom nastojali su da potisnu monopolističko držanje Dubrovčana u Draču i Valoni, što su ovi nastojali da prošire i na Bojanu i Lješ; ta nastojanja su stagnirala u Budvi u osmoj dekadi stoleća.¹⁷

Ratne prilike pogoršale su snabdevanje Herceg-Novog, jer je mletačka flota blokirala prilaze Novom. Zbog toga je po Portinom nalogu hrana za značajnu pomorsku tvrđavu dovožena čak iz centralne Srbije; na zahtev hercegovačkog sandžak-bega, 1571. i 1572. konvoji sa zrnastom hranom polazili su iz Cačka preko Foče.¹⁸ Zbog toga što dovoza hlebnog zrna u režiji Novljana nije bilo pre 1575. nije bilo ni zaduživanja u Dubrovniku. Zlatar iz Novog Vencencija Luk. Vučević izvukao je septembra 1578. pozajmicu od 25 talira. Sledeće godine dve obligacije Andrije Nikolinog koji se naselio u Dubrovniku iznosile su 380 dukata, s rokom otplate za šest meseci.¹⁹ Jevreji koji su počeli da podstiču trgovinu Herceg-Novog od sredine 70-ih godina takođe se nisu mešali u poslove oko žitarica.²⁰ Jedan od razloga možda se nalazio u tome što ta roba nije uživala u Novom puni tržišni karakter, već je nametana depresivna cena. Februara 1575. od nekog novskog Turčina preuzeto je prosa za 200 talira.²¹ Septembra 1577. Murteza Kasumov Čejvanović primio je od Kotoranina Ivana Đurovog 54 talira u dubrovačkim groševima i napuljskom srebrnom novcu da kupi žita u Apuliji; pri plovidbi Murteza je zasužnjen od Španaca iz Otranta.²²

U Kotor su izuzetno dovozili hranu arbanaški katolici. Pepo Seređi sa Bojane imao je u Kotoru punomoćnika — vojnika Đerđa Armandi; preko njega je, jula 1574. prodao kotorskoj opštini pšenicu po sniženoj ceni od talira (a ne više cekina) za mletački star. Ta godina bila je doba obilja poljoprivrednih proizvoda.²³

Osamdesetih godina Peraštani su nastavili da šire svoje poslove u trgovini arbanaškim žitaricama. Jedna pošiljka žita ugovorena je decembra 1579. sa Nikolom St. Lalovićem iz Luštice da se iz Rodonija doveze zrnevlje na brodu jednog Peraštanina, s tim da bi istovar bio u Dalmaciji. Od istoga poručioća, Bernarda Bernar-

¹⁶ HAD, Cons. min. LIV, 139; Noli et sic. XII, 35'—7.

¹⁷ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium* t. II, Zagreb 1875, 50.

¹⁸ B. Hrabak, Prilog prikazu privrednih prilika čačansko-požeškog kraja u drugoj polovini XVI veka, *Zbornik radova Narodnog muzeja* XII, Čačak 1982, 131.

¹⁹ HAD, Deb. XCII, 190', 191'.

²⁰ B. Hrabak, Herceg-Novi kao turska pomorska baza, 64.

²¹ HAD, Cons. rog. LXII, 354' od 5. II 1575.

²² HAD, Div. canc. CLXIII, 138 od 8. X 1577.

²³ IAK, SN LXI, 504—5 od 29. VII 1574.

dovog, septembra iste godine, primio je Peraštaniin Marko Đurov 110 talira u karizejama, uz obavezu da se za njih trampi proso i pšenica u Rodoniju. Jedna šestočlana kompanija kotorskih patri- cija i trgovaca obavila je (septembra 1580) obračun dovoza žita- rica iz Rodonija sa Peraštaniinom Kristoforom Lorencovim za ukup- nu vrednost od 1466 talira; neka od putovanja koja je obavio zavr- šila su se ne u Kotoru nego u Veneciji. Te godine na kabotažnoj plovidbi za Lješ Peraštani su raspolagali već većim i čvršćim bro- dovima — galeonima; na takvoj lađi Tripa Ivanova posadu su sa- činjavali vični Dubrovčani i turski podanici, a samo delimično Bo- kelji; brodovi u Boki nisu bili naoružani, ali na putu za Albaniju dobijali su oružje.²⁴

Početakom 1580. Peraštaniin Marko Vitić dovezao je u Kotor prosa iz Albanije; sličan teret arbanaskog prosa (za 83 velika stara) dovukao je na svom fregadonu i Martin Kr. Vitić.²⁵ Drugi deo pera- ških pomoraca držao se tradicionalne dubrovačke pijace. Tripo P. Smeća dovezao je jednom privatniku 647 stara pšenice; osam meseci kasnije Smeća je jednom popu u Dubrovniku ostavio 125 stara pšenice da je proda po 12—11 groša za uborak; kao predu- jam vrednosti, pop je Smeći odmah predao 220 dukata, a dalji pazar bio je dužan da šalje svakih 20 dana.²⁶ Septembra iste godine Peraštaniin Nikola Stijepov Šilov primio je karizeja, obrađenog srebra i druge robe od Miha Bogete s nalogom da ode u Patraski zaliv i da primljeno zameni za žitarice, s kojima bi otplovio za Veneciju; na brodu se nalazio i Novljanin Andrija Nikolin koji je takođe od Miha primio bele karizeje za 286 dukata i 13 groša; dva osigurača preuzela su osiguranje tereta za 2000 dukata.²⁷

Izvozni poslovi zahtevali su dodatni kapital, a njega su Pera- štani mogli naći samo u Dubrovniku. Tripo P. Smeća (oktobra 1580) primio je zajam na 80 dukata sa dvomesečnim rokom otplate, upravo koliko da se obavi putovanje sa povratkom iz Albanije. Marketa Nik. Bronca (maja 1582) dobio je 30 talira, Kristofor Lo- rencov avgusta te godine 50 talira a septembra 1582. još 30, Niko- la Stijepov juna 1583. — 137 dukata i 8 groša, juna 1583. Tripo Stijepov, Ivan Đurov i Vicenco Vukosav 140 talira u vino po načelu tercarije od dvojice trgovaca; oktobra 1584. Ivan Lukin i Kristo- for Iv. Jakobov 7 talira; avgusta 1589. Marin Kristoforov 31 dukat da otplovi u Rodini.²⁸

Osiguranja plovidbe i tereta sve su više postajala redovna pojava i kod Peraštana. U prvoj polovini 1582. ima više osiguranja cerealijsa na brodovima Peraštana pri plovidbi na Rodoni i u Lješ. Pšenica Tripa Smeće na lađi Kristofora Lukinog, na brodu Mar-

²⁴ IAK, SN LXIV, 42—3 i 249—50, 222—3, 29'; B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 22.

²⁵ IAK, SN LXVIII, 30' od 21. II 1580.

²⁶ HAD, Div. canc. CLXVI, 66' od 11. III 1580; CLXVII, 40 at (5. XII 1580); B. Hrabak, Tabele, 151.

²⁷ HAD, Noli et sic. XIV, 70' od 19. IX 1580.

²⁸ HAD, Deb. XCII, 248'; XCIII, 95', 114, 116, 135, 139, 139, 215'; XCIV, 88, 120'.

tina Ivanova, pšenica na lađama Kristofora Lukinog i Vicenca Andrijinog, a što bi ukrcavao Luka Đurđev i Vicenco Andrijin, 300 stara žita u Lješ u brodu Marka Radovog za Veneciju.²⁹ Jedan Crijević osigurao je (1583) žitarice i drugu robu iz Rodonija na brodu Tripa P. Smeće i Marka And. Pavlova (po 4%).³⁰ Ivan Dračevica je obezbedio novac koji je dao peraškom patru Marku Stijepovu (1584) za kupovinu žita u Draču.³¹

Tripo Smeća imao je 1583. neki spor sa Dominikom Zgurom iz Lješa pri kupovini zrnelja. Na Smećin zahtev sekvestrovano je 80 talira Lješanina Antona Zgure, od novca koji se nalazio kod Kolende Grgurova u Dubrovniku.³² Peraštani su novac za kupovinu žita dobijali i od Dubrovčana iz naroda, na primer Tripo Ivanov 40 talira od jednog berberina.³³ Tripo Smeća kupio je (maja 1584) od jednog dubrovačkog Gradića 700 kvintala vina da ga u Albaniji zameni za proso; od prodaje se očekivalo 60 stara, koje bi se prodavalo po šest dinara za uborak.³⁴ Smeća je prepustio prodaju 130 stara pšenice jednom Lopudaninu rodom iz Crne Gore, no ovaj nije po utvrđenoj ceni uspeo da u predviđenom vremenu rasproda zrnelje i novac preda preduzimljivom Peraštaninu.³⁵ Narednih godina Peraštani su prešli u velike žitarske poslove. Petar Markov prodao je dubrovačkoj opštini 501 star pšenice po 10 groša i 25 novčića za kupel. Ivan Lukin je krajem toga oktobra isporučio opštinskim masarima, 404 stara pšenice po istoj ceni. U isto vreme cena žita Peraštana je do kraja oktobra 1585. stajala samo deset dinara, a potom još i 25 parvola.³⁶ u privrednoj 1585—6. godini tri Peraštanina prodali su 1697 stara žita.³⁷

Godine 1589. Peraštani su izvezili pšenicu i proso i iz Albanije. Stijepo And. Rašković primio je od dubrovačkih masara 22 perpera i tri groša na ime vozarine za proso koje je dovukao;³⁸ isporučio je i 50 stara pšenice i dobio naul po šest groša za dubrovački star; kupel prosa preuzet je od njega po osam groša.³⁹ Za Peraštanina Stijepa Iv. Falkona dubrovački zlatar Ivan Tripunov prodavao je proso za 128 talira.⁴⁰ U privrednoj 1588—9 godini jedan peraški i jedan dubrovački brodić prevukli su iz Lješa u Dubrovnik 580 stara prosa.⁴¹

U to vreme velikog razmaha peraške žitarske aktivnosti, i dubrovačko tržište postalo je preusko, te su se Peraštani usmerili na Veneciju, gde su uživali carinske povlastice, čega nije bilo u gradu

²⁹ HAD, Noli et sic. XV, 179'—81, 185'—7, 259'—61, 304—5.

³⁰ Isto, XVI, 221—2' od 16. V 1583.

³¹ Isto, XVII, 188' od 15. III 1584.

³² HAD, Div. not. CXXII, 156'—7 (4. VI 1583); CLXX, 150' od 27. VI 1583.

³³ HAD, Div. canc. CLXXI, 25 at od 3. II 1583.

³⁴ HAD, Div. canc. CLXXI, 132 od 7. V 1584.

³⁵ HAD, Div. canc. CLXXI, 41—1' at.

³⁶ HAD, Cons. min. LVIII, 35', 37, 40—0'; B. Hrabak, Tabele, 151.

³⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 327.

³⁸ HAD, Deb. pro. Comm. V, 62—2' od 27. III 1589.

³⁹ HAD, Cons. min. LX, 33 od 7. III 1589.

⁴⁰ HAD, Div. not. CXXIV, 199 od 27. IV 1589.

⁴¹ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 328.

pod Srđem. Tom aktivnošću Peraštana pozabavio se i Senat u Veneciji 22. oktobra 1585; zaključio je da Peraštani, Budvani i Paštrovići izvoze namirnice i izvan državnih granica; zbog toga je naloženo knezu i providuru Kotora da obznanu u Perastu, Budvi, Paštrovićima, na Krfu, Korčuli i na Hvaru da je najstrožije zabranjeno da se žitarice iznose izvan mletačkog teritorija, pod pretnjom kazne.⁴² I pre te objave Peraštani su donosili arbanašku pšenicu u Veneciju, čak i na malim gripovima, a zatim bi svraćali na Rijeku, odakle bi dovozili drvo u Dubrovnik. Tako se počela ustanovljavati plovidbena linija u transportu žitarica Medovanski zaliv — Venecija, pa i severna Albanija — Rijeka. Pored Rodonija i Lješa kao utovarna stanica sreće se i Drač, te je tako od 1570. ponovo rehabilitovana severna Dalmacija, koja je sredinom stoleća bila malo zanemarena pred većim mogućnostima južne Albanije pa i Levanta. Povećani broj slučajeva ovakvog dovoza odnosi se na godine 1582—5. i 1589. Pšenica je 80-ih godina nešto češće ukrčavana nego deceniju ranije, što bi možda svedočilo da se standard potrošača u Dubrovniku i Boki Kotorskoj nešto povećao. Nešto je povećan i broj pomoraca. Sprega Peraštana sa katolicima severne Albanije očita je čak i kad su se nalazili u poslovnim sporovima, kao Smeća i Dominik Zgura. Potreba arbanaških katolika da se koriste transportnim uslugama Peraštana samo svedoči da su se i oni tada nalazili u izvesnoj poslovnoj ekspanziji. Središte njihove delatnosti bilo je smešteno u biskupskoj kancelariji u Lješu, gde su zaključivani poslovi.⁴³

Kao što se vidi, već 80-ih godina XVI veka Peraštani su bili dovoljno prisutni u plovidbi, osobito kabotažnoj sa Albanijom. Sa svojih 50—60 plovila male tonaže, ta flotila ipak nije mogla »gotovo da se ravnopravno hrva sa dubrovačkom i turskom trgovačkom mornaricom«, kako je pisao jedan lokalni istoričar.⁴⁴

Kotor je i dalje zaostajao u žitarskoj trgovini, svodeći svoje napore samo na obezbeđenje nužne konsumacije. To se vidi već po kreditima koji su otvarani u Dubrovniku. Godine 1582. Nikola Mar. Cifra primio je 151 i po talira. Tačno godinu dana kasnije Antun Nikolin (kasniji kotorski carinik) izvukao je 15 škuda. Novembra 1584. Frano Buća, advokat fiskalne komore, zadužio se u jednog dubrovačkog kožuhara na 80 mletačkih dukata što nije namirio. I Risan je stagnirao, jer je registrovana samo jedna obveznica — Marina Ivanovića na 52 dukata, što nije vratio.⁴⁵

Mletački knezovi i providuri u Kotoru obaveštavali su Sinjoriju o mogućnostima snabdevanja varoši. Providur Vičenco da Kanal izvestio je (11. aprila 1584) da se u kotorskom fundiku nalazio veliki kapital od 2000 dukata, što je loša ranija uprava držala gotovo nedirnut, tako da je potrošeno svega 2000 dukata, te taj

⁴² ASV, Senato I Mar, filza XC, 22. X 1585, iz Pregadi.

⁴³ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 23.

⁴⁴ M. Zloković, Pomorstvo i trgovina Herceg-Novog za vrijeme turske vladavine, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XXXI—XXXII (1983—4), 81.

⁴⁵ HAD, Deb. XCIII, 96^a, 147, 218^a i 199.

kapital nije preuzeo funkciju kreditora poduzimljivih poslovnih ljudi.⁴⁶ Andrija Gabriel (1588) naveo je podatak da je Kotor imao 1500 a Perast 650 žitelja i da je po nagovoru Senata organizovao izvoz žita iz Albanije za preko 8000 stara u režiji države i oko 20.000 stara za račun privatnika; trgovinski promet sa turskim podanicima ograničavala je kuga, od kojih je naročito ubitačna bila ona iz 1572. godine, kad je zbog gladi morala da se dopremi skupa hrana iz Apulije. Alvize Barbaro (1594—6) zatekao je Kotor bez rezervi jestiva i bez nade da bi se hrana mogla nabaviti u Albaniji, zbog toga što žetve u prvoj poludeceniji 90-ih godina nisu bile beričetne ni u Albaniji, pa su tamošnji Turci podigli cenu zrnevlju. Žetve u Albaniji bile su toliko mršave da su neki davali svoju sitnu decu za vreću žita, kako bi prehranili ostale članove porodice. Barbaro je predlagao da država održava u Kotoru zalihe od bar 3000 stara prosa i jevtine raži.⁴⁷

Poslovno najbliži Peraštanima bili su Budvani i Paštrovići. Godine njihove povećane aktivnosti bile su: 1580, 1582, 1584. i 1585. Oni su tovarili samo pšenicu i to u Bojani ili na Rodoniju. Od Budvana treba pomenuti Rafaela Naldinija (Firentinca, koji se najpre naselio u Dubrovniku), zatim Vukosava Armana, Arbanasa nastanjenog u Budvi i nekog Đurđa. U Dubrovniku su se češće osiguravali, plaćajući visoke stope osiguranja za kratke relacije od Budve do Bojane (1580:5, 1583:6,5 i 1585 — 3%). Od pomoraca iz Budve poznatiji su bili Ivan Buska i Dimitrije Roza, a utovarivano je i na lješke lađice, na primer Andree Dukadina. Ponekad su dovozili pšenicu u Dubrovnik, i to u značajnijim količinama, na primer za iznos od 741 i po dukata.⁴⁸ Januara 1586. žito je od njih preuzimano i po visokoj ceni od 17 i po groša za kupel.⁴⁹ Ivan Budelić zvani Buska bio je Paštrović, a u Budvu se preselio oko 1580. Mnogo je putovao, prevozeći robu i u Veneciju i Apuliju. Sa jednim Kotoraninom delio je lađicu. U Dubrovniku je imao zajmodavce. Ipak, najznačajniji kreditor bio mu je Rafael Naldini, koji mu je jednom (1580) dao čak 1500 talira poslovne pozajmice. Jednom su ga na putu u Albaniju uhvatili gusari, te se jedva izvukao iz njihovih ruku.⁵⁰ Naldini je organizovao i dovoz žita iz Maće u Kotor, za račun Aleksandra Jakonje; prevoz je 1582. obavljen galeonom Nikole Đurašija i Pervana Turčina, s kojima je u Dubrovniku bio povezan Marin Grk iz Lješa.⁵¹ Poštrovići su se više nego drugi susedi držali Kotora u dovozu zrnevlja i njegovih plovidbenih običaja. Stanovnici te slobodne opštine bili su i David Davidović, Nikola Đentileca, Ivan Đurdev Kanjoš i Desanko Becić.⁵²

⁴⁶ CRV IV (1964), 353; I. Pederin, *Das venezianische Handelssystem und die Handelspolitik in Dalmatien (1409—1797)*, *Studi veneziani* n. s. XIV (1987), 130.

⁴⁷ CRV, IV, 414 i 421, 88 i 111, 112 i 124; V (1966), 161, 163.

⁴⁸ HAD, *Noli e sic.* XIII, 224—5; XVI, 60—2, 85—7, 178—8'; XX, 18'—19', 47'—48'.

⁴⁹ HAD, *Cons. min.* LVIII, 61 od 21. I 1588.

⁵⁰ V. Vinaver, *Pohara Perasta 1624*, *Istorijski zapisi* 1952, 328.

⁵¹ HAD, *Noli e sic.* XVI, 58'—60 od 1, X 1582.

⁵² HAD, *Div. not.* CXXIII, 30', 62; *Mob.* XXXVIII, 247'.

Luka Đurđev dovezio je proso i loj iz Barija svom verovniku u Dubrovniku.⁵³

Sa postepenim ulaskom Novljana (najpre katolika) u žitni promet, sve su više rasla zaduživanja njihova u Dubrovniku, jer su njihovi sopstveni kapitali bili ograničeni. Godine 1580. Andrija Nik. Galiotović (naseljen u gradu pod Srdem) izvukao je 378 dukata i 40 škuda zajma; u jesen te godine uzeo je kredit da obavi putovanje Dubrovnik — Patras — Venecija. Zlatar iz Novog Ivan Tripunov, takođe naseljen u gradu sv. Vlaha, primio je na poček 20 dukata, zlatar Vicenco Vuković, takođe iz Novog, naseljen u Dubrovniku dobio je 29 škuda. Mato Lučić, obućar iz Herceg-Novog, s jednim Dubrovčaninom podigao je 15 talira. Nikola Tripunov (aprila 1583) ostvario je pozajmicu od 57 talira, Frano Grgurević dobio je 38 talira, Niko Tripunov (1584) — 167 dukata i 22 groša, Miho Kumičić (1587) — 50 talira.⁵⁴ U isto vreme Hasan Turčin iz Novog bio je poverilac Marka Kapogrosa, koji je obligaciju na 117 talira verovatno za primljenu robu ili hranu, potpisao u Budvi; naplata duga bila je predviđena u Dubrovniku, možda opet u robi.⁵⁵

Godine 1584. kao dovoznici žita iz Albanije zabeleženi su Kurteš hodža, Mehmed Ahmed-aga i Miho Sumičić; oni su od krčmara i žitarskog trgovca iz Dubrovnika primili 200 talira da nabave skrobnu hranu; umesto naula predviđena je udeona podela dobiti, u kojoj bi prevoznici-kupci dobili 84,2% a poručilac samo 15,8% vrednosti.⁵⁶ Sanković se postavio jemcem za Kurta-agu iz Herceg-Novog da će za 15 dana iskrcati u Stomu 80—90 stara žita sa svoje ladice.⁵⁷ Sanković je bio garant i za Kurta hadžiju, da će u Dubrovnik na svom barku dopremiti 80—90 stara žita.⁵⁸ Neki Ali Balija iz Herceg-Novog je bio običan prevoznik koji je od svog kompanjona Marka Jakobovog sa Omble, takođe bodara, primio trubu karizeja i još sedam talira da kupi pšenice u Albaniji; on to nije učinio, te je pravi vlasnik, jedan Gučetić, zahtevao od prvog posrednika, jednog Vitaljinca naseljenog na Lopudu, naknadu od 20 dukata.⁵⁹ Treba navesti novske muslimane koji su se uključili u žitni promet i nešto ranije — Hasana Omerovića, Huseina Omerovića i nekog čauša koji je upućen po proso u Drač.⁶⁰ Od hrišćana iz Herceg-Novog dovozili su hlebno zrno za privatnike u Dubrovniku: Nikola Rad. Jošica (za 30 talira jednom berberinu i za 100 dukata iz Valone),⁶¹ on sa ortakom Vicencom Ratkovićem⁶² i drugi.

Osamdesetih godina počela se okrupnjavati trgovačka mornarica Herceg-Novog. Tamošnji pomorci su ponekad počeli snabde-

⁵³ HAD, Div. canc. CLXXV, 90' od 21. VII 1587.

⁵⁴ HAD, Deb. XCII, 234', 234, 240', 242'; XCIII, 74, 75', 110', 146, 151', 191', 195; XCIV, 53.

⁵⁵ HAD, Div. canc. CLXIX, 77' od 19. V 1582.

⁵⁶ HAD, Div. canc. CLXXI, 98 at od 12. III 1584.

⁵⁷ Isto, 124 od 30. IV 1584.

⁵⁸ Isto, 124 od 28. IV 1584.

⁵⁹ HAD, Sent. canc. CXLIX, 17 od 16. III 1584.

⁶⁰ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 332.

⁶¹ HAD, Div. canc. CLXXI, 91' at (1. III 1584); Div. not. CXXIII, 114—4'.

⁶² HAD, Div. not. CXXIII, 114'—5.

vati hranom iz kabotažne plovidbe i susjedni Kotor,⁶⁵ čiji brodovlasnici su, slično onima u Dubrovniku, sve više kratkorutne plovidbe prepuštali susjedima, posebno zbog prisustva arbanaških gusara. Ipak, puni dovoz ipak nije pao na Novljane, jer su oni samo ponekad dopremali arbanaško žito kotorskim trgovcima.⁶⁶

Muslimani iz Herceg-Novog rede su koristili ustanovu osiguranja broda i tereta u Dubrovniku (verovatno zato što su manje bivali žrtve arbanaških i drugih muslimanskih korsara), dok su se novski hrišćani sve redovnije obezbeđivali od rizika na plovidbi. Marta 1580. Dubrovčanin Miho Bogeta osigurao je novac i tkanine koje je uneo u fregatu Miha iz Novog za Valonu, gde bi se te vrednosti upotrebile za kupovinu žitarica za potrebe grada sv. Vlaha. Aprila iste godine Novljanin Andrija Nikolin obezbedio je teret ukrcan u Valoni za dubrovačku luku. Septembra 1580. isti Andrija osigurao je svoje karizeje i srebrninu na skiracu Nikole St. Galio-tovića (Šilopa) iz Perasta na plovidbi u Patras i Lepant, gde bi taj espap bio zamenjen za agrarne proizvode za transport u Veneciju. Septembra 1584. Simko P. Lorencov osigurao je novac svoje vereniće, kćeri dubrovačkog obučara, koji je na barku Petra Cvjetkovića, Novljanina, upućen na krcališta Bojane da bi se nabavilo hlebno zrno za Dubrovnik. Aprila naredne godine dubrovački zlatar Ivan Tripov obezbedio je novac i tri dubrovačka sukna na barku Novljanina Kurta Tabakovića na plovidbi u Lješ, gde bi se nabavila pšenica i drugi produkti za Dubrovnik. Trećeg septembra iste godine Kolenda Grgurov osigurao je novac koji je njegov brat Vicenco primio na svoj bark, da bi se u Bojani kupila hrana a u Valoni pšenica, te dovela za dubrovačku potrošnju. Sledeće godine isti Kolenda je osigurao novac koji je Matu Tripunovu iz Novog dao i za bark ovoga i za brodić Vicenca Grgurova (koji je usidren čekao pred Novim), kako bi obojica pošla u Bojanu da ukrcaju žitarice. Novembra 1586. dubrovački zlatar (rodom Novljanin) Ivan Tripunov osigurao je pare pređate Matu Tripunovu da u krcalištima Bojane kupi skrobne hrane i drugu robu za Dubrovnik.⁶⁷ Već 1586. Novljani su osetili teškoće pri prijemu tovara, jer sa uvećanim ukrcavanjem skućena arbanaška pijaca nije mogla da odgovori svim zahtevima. Jedan zlatar iz Herceg-Novog za deset meseci nije mogao da unovči 250 dubrovačkih talira.⁶⁸ Balija Hajdarović za trubu karizeja (juna 1588) nije isporučio sedam ugovorenih stara arbanaške pšenice.⁶⁹ Nekad su, kao što se vidi, primane i male vrednosti u Dubrovniku da se zamene za hranu u Albaniji. Novljanin Mato Tripunov primio je od jednog dubrovačkog berberina 20 talira, s tim da se primeni kotorska terciarija, tj. da

⁶⁵ B. Hrabak, *Novljani i ulcinjski gusari (1511–1687)*, Boka XIII–XIV, 1982, 74.

⁶⁶ M. Zloković, *Turci u Herceg-Novom*, Boka II, Herceg- Novi 1971, 74.

⁶⁷ HAD, *Noli e sic.* XIII, 192–2', 212–3; XIV, 70–1; XVIII, 50' (3,5%); XIX, 69–70 (3,5%), 218'–19' i 241–1 (3%); XXI, 13–13', 101–1' (3,5%); J. Lučić, *O brodovlasnicima*, 107–109.

⁶⁸ B. Hrabak, *Izvoz žitarica*, 327.

⁶⁹ HAD, *Mob.* XLII, 4 at od 16, XI 1588.

preduzimač zadrži dve trećine čiste dobiti.⁶⁸ Novljanin Hasan Odbašić dobio je od Pavla Sankovića 150 talira da u Albaniji nabavi maslinovog ulja, što bi potom sam prodao u gradu pod Srđem uz polovinu zarade.⁶⁹

Peraštani su i u poslednjoj deceniji XVI veka nastavili da jačaju svoje pozicije u kabotažnom dobavljanju arbanaških žitarica naročito u Kotor, ali su počeli da uspostavljaju plovidbene rute i sa udaljenijim krajevima. Kotorska opština dala je 200 talira Nikoli Stijepovom iz Perasta da na Rodoniju kupi žita za javno skladište.⁷⁰ Peraštani su gladne 1591. takođe doprineli snabdevanju Kotora zrnastom hranom iz Albanije. Poznati Tripo P. Smeća vodio je tada trgovačko društvo sa Ivanom Bolicom i zlatarem Antunom Mitrašem i na kraju pokušao da ih zakine u isplati dobiti; nešto žita isporučio je i Šibeniku. Slična poslovna sprega postojala je i između Tripa Malog i Kotoranina Ivana Zagurija, s tim što je pšenicu i proso za Veneciju na Tripunovom brodu imao da ukrca patron Ivan Stijepov. Lješki muslimani Ider Piza i katolik Kola Stefani, lađom Peraštanina Stijepa Palavičinovića, izvezli su brašno u grad na lagunama, gde je ono prodato takođe Lješnaninu Marku Dajčinu; na ime prevoznine Stijepo je imao da primi ne novac nego brašno; ipak, punomoćnik ljeških izvoznika isplatio je Stijepu 250 lira u moneti, kao ekvivalent za brašno (ali svakako u povoljnijem obračunu). Pomenuti Tripo P. Smeća je decembra 1593. od Kotorana Ivana Zagurija i Frana Vid. Drago primio 248 talira i 80 cekina da ih na Rodoniju investira u žito i naplati zaradu po osnovi povoljne tercarije. U toku prve polovine te godine, pomenuti Drago, izvezao je pšenice, brašna, sočiva, pirinča i vina u Veneciju na galeonu Nikole Andrijinog. Oktobra 1593. su Ivan Bolica, Nikola Jakonja i Nikola Vračen osnovali kompaniju u koju su uložili 2150 talira za nabavku zrnevlja u Draču, a za Veneciju; posao je ostvario Peraštanin Marjan St. Grgurović svojim skiracom, naplativši dve trećine dobiti. Sa istim Marjanom je zaključio sporazum u istom smislu i Jepo Grubonja, davši mu 200 talira. Istoga dana i Benet Paskvali dao je Tripu Smeći 200, a decembra iste godine još 100 talira da u Albaniji kupi žita i izveze ga u Veneciju. Peraštanin Marko Stijepov Kucolović (?Grgović) primio je sredinom oktobra 1598. sto talira od Nikole Vračena i Ivana Bolice da u Lješuu kupi pšenice i izveze je u duždevu prestonicu; brod se, međutim, nasukao u luci Malamoke; Marjan je trebalo da Vračenu isplati 133 talira, što znači da je zarada za uloženi novac iznosila 33%; ako se zna da tercarija znači trećinu, ispada da je dohodak pri izvozu arbanaškog žita u Veneciju donosio 100% zarade, s tim što je brodar morao u svoje dve trećine dobiti da uključi i troškove putovanja i održavanje plovnog objekta.⁷¹

⁶⁸ HAD, Div. not. CXXIII, 203 od 17. III 1587.

⁶⁹ Isto, 207—7' od 24. IV 1587.

⁷⁰ IAK, SN LXV, 988 od 26. I 1590.

⁷¹ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 24.

Poslednje decenije stoleća Peraštani su počeli da ulažu novac i u snabdevanje svoga gradića na nov način, s tim da izvlače i kapitalističku dobit. Stijepo Đurđev, na primer, dao je avgusta 1594. 70 talira brodaru Pašku Tripunovom da ih uloži u arbanaska žito, a potom proda po načelu tercarije.⁷² U obezbeđenju Perasta jestivom iz Albanije teškoća se sastojala u tome što nije bilo dovoljno obrtnih sredstava koja bi se pasivizirala u oblast manje dobiti nego da su se gradili brodovi i njima ostvarivala lepa zarada.⁷³

Septembra 1597. peraška deputacija u Veneciji trebalo je da opštinu oslobodi nadređivanja Kotora. Peraštani su tražili: (1) da sanitetski pregled lica koja dolaze iz zdravih mesta ostane u nadležnosti Perasta, (2) da se ukine novina da Peraštani ne mogu ploviti u Albaniju bez dozvole kotorskog providura i (3) da se peraške lađe ne zadržavaju u Kotoru i da im se ne oduzima roba koju kupuju za prodaju u Veneciji. Ipak, potvrđujući ranije povlastice, Senat je (25. septembra) obavezao Peraštane da prilikom svraćanja u Boku sa žitom, natovarenim u Albaniji, moraju ostaviti izvesnu količinu za potrebe Kotora.⁷⁴ Peraštani su ponekad odvozili pšenicu Kotorana i u Zadar, na primer Petar Tripunov zrnevlje Frana V. Drago, i to 443 stara za 9746 lira.⁷⁵ Privlačnost Venecije za Peraštane sastojala se u tome što su na Riva dei Skjavoni bili svi dovezeni njihovi proizvodi oslobođeni dažbina.⁷⁶

Peraštani su nešto manje nego prethodnih decenija dovozili (1590, 1591, 1594, 1599) žitarice u Dubrovnik, uživajući izvesne carinske povoljnosti i uvek propusnice kad bi kao dužnici sa zrnevljem dolazili u grad pod Srđem. Kao takve treba pomenuti: Miha Mikolinog, Đurđa Petrova, Marka Nik. Ivančevića, Andriju Matovog. Nikola Perić je za Gospara Baroa, dakle stranca u Dubrovniku, nabavio pšenice i prosa za sto talira i prodao ga u Dubrovniku, naplativši usluge po običaju kotorske tercarije. Godine 1590. i 1591. sporazumeli su se o dovozu žita iz Albanije za Dubrovčane Marko Nik. Ivančević i Petar Matov; ponekad su svoj novac davali Peraštanima i neki Kotorani da nabave zrnevlja za Dubrovnik. Mada su Peraštani donosili skrobnu hranu u grad sv. Vlaha, same Dubrovčane nisu trpeli u arbanaskim pristaništima u kojima su oni obično utovarivali. Decembra 1591. u Sendinu bacila je sidro jedna fregata da za račun lješkog biskupa primi pšenice i prosa što bi se isporučilo u Dubrovniku jednom biskupovom rođaku i njegovom kapelanu; ukrcano je svega 28 dubrovačkih stara; u luci se, međutim, nalazio i Pavle Cvjetković sa svojim bratom Kristoforom i gripom; ovi su izazvali sukob sa posadom dubrovačkog broda i pretili su ubistvom ako se njihovom brodiću ne preda teret; preplašeni kapelan Duka zaista im je predao tovar i otpustio naručeni dubrovački brod; na to je i lješki savet staraca izdao »među« o ceni

⁷² IAK, SN LXVIII, 322 od 15. IV 1596.

⁷³ F. Viscovich, *Storia di Perasto*, Trieste 1898, 244.

⁷⁴ G. Stanojević, *Peraštanske isprave*, 58—9; F. Viscovich, n. d., 244.

⁷⁵ IAK, SN LXIX, 79 od 15. I 1597.

⁷⁶ CRV V (1966), 100, *Đovani Lipomano 1594* (tada su imali 50 brodova).

žitarica: četiri i po talira za dubrovačkij star pšenice i dva i po za proso. Cena nije slučajno označena, jer su nasilje i monopolicizacija bili potrebni da se znatno uveća cena zrnevlja i pri običnom transportu. Peraštani nisu trpeli ni svoje prve susede, takođe podanike Venecije, Budvane. Ovi su isto tako nabavljali žitarice i dovozili ih u Dubrovnik, ali su smeli ukrcavati samo u Bojani, a ne južnije, jer su se tamo uvrežili bezobzirni Peraštani. Karakteristična je i predostrožnost Peraštana: svoje ugovore sa Kotoranima, o kupovini zrnevlja na Rodoniju ili i u Valoni za Veneciju, nisu registrovali u Kotoru nego u gradu sv. Vlaha.⁷⁷

Kreditni potencijali Dubrovnika i dalje su stajali na raspolaganju žitarima Perasta. Za odlazak u Albaniju za dovoz jestiva u Dubrovnik 1580. dato je Marinu Kristoforoviću 33 talira a Tripunu Petrovu Smeći 28 dukata. Naredne godine Petar Matov primio je 130 dukata, Ivan Kokolja 330 (za plovidbu po vino i drugu hranu u Apuliju, po načelu tercarije), Tomaš Cigo 110 dukata (od jednog Tranijca za kupovinu vina i pšenice u Apuliji) i Kristofor Ivanov 50 talira; samo prvi zajam 1591. je vraćen, što pokazuje opštu poslovnu nesolidnost Peraštana i hajdučku sklonost u finansijskom ophođenju. Godine 1592. Marko Vitić, za kupovinu pšenice u Albaniji, dobio je 300 talira i dva komada korizeja, što nije vratio. Godine 1593. Petar Stijepov izvukao je 212 dukata a Tripo P. Smeća 473 škuda.⁷⁸ Za tih četiri godine jedan kotorski patrol fregate primio je u maloj slovenskoj republici neku pozajmicu od Firentinca Rafaela Naldinija, ali je on nije namirio.⁷⁹

Osiguranja u Dubrovniku koja se odnose na plovidbu Peraštana u najvećem broju slučajeva tiču se utovara na Rodoniju, a samo izuzetno u Lješiu ili Sendinu. U toj skupini javljaju se: Miho Nikolin, Petar Matov, Stijepo Đ. Radovanov, Tripo Iv. Marković, Ivan Lukin Vuković, Nikola Andrijin, Marko Matov, Stijepo Nik. Hajnović, Stijepo Andrijin (uhvaćen od turske bireme kod Valone, maja 1597) i Marko Ivanov («Sveti Nikola»). Stopa osiguravajuće uplate za rutu od Boka do Drača iznosila je 4%, za putovanje Valona — Dubrovnik (1590) — 6%, Rodoni — Venecija 7%. Osiguranja je bilo najviše (4) u 1599. godini, i to isključivo za Rodoni. Prijem zrnevlja su obavili: Stijepo Raškov, Martin Krist. Vitić, Marko Nik. Ivanović i Marko Matov. Stopa garancije Boka — Rodoni iznosila je tada 5%.⁸⁰ Frano Kristoforović (saecija «Sv. Nikola») oktobra 1590. osigurao je plovidbu u Palermo za prevoz žita u gradove zapadne Italije od Napulja do Đenove.⁸¹ Grip Marka Nik. Ivanovića (maja 1591) osiguran je pri prevozu vina i hrane iz

⁷⁷ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 24—5.

⁷⁸ HAD, Deb. XCIV, 147', 148', 175', 184', 189', 230, 243', 246'.

⁷⁹ Isto, 175 od 9. IV 1591.

⁸⁰ HAD, Noli e sic. XXV, 21'—2, 174'—5; XXXV, 163 i 164'; XXXVI, 203'—5; XXXVII, 43—4; XXXVIII, 45—6, 144', 245—5', 249'—30; XXXIX, 1—2, 3—5, 51'—3.

⁸¹ HAD, Noli e sic. XXV, 203'—4.

Apulije.⁸² Galeon »Sv. Nikola« kojim je upravljao Tripo Nikolin osiguran je za prevoz žita sa Krita na Korčulu.⁸³

Na sličan način obezbeđen je novac Kotoranina Ivana Bolice na gripu Tripuna Ivanova zvanog Kokolja na plovidbi sa hranom iz Apulije za Dubrovnik, sa 5% osiguravajuće stope.⁸⁴ Cena žita u Kotoru jula 1594. iznosila je talir za mletački star.⁸⁵ Žito iz Albanije prenosile su bokeljske brodice i u Veneciju.⁸⁶

Uporedo sa povlačenjem Dubrovčana i Mlečana sa kabotažnog utovara žita u severnoj i srednjoj Albaniji, ojačali su bokeljski pomorci. Budva je izvesno vreme predstavljala uporište Mlečana.⁸⁷ Nikola Prenčev iz Budve primio je (januara 1590) u Dubrovniku od Gospara Basa 150 talira da bi ih unovčio u arbanaške žitarice, po načelu kotorske tercarije. S druge strane, Budvanin Frano Petrov dao je jednom lopudskom brodaru sto stara prosa dubrovačke mere da mu to proda u Dubrovniku po ceni od deset groša uborak.⁸⁸ Po agresivnosti slični Peraštanima, Budvani su počev od 1591. više puta napali dubrovačke krcače na arbanaškoj obali, želeći da je monopolišu za sebe. Konkretno, početkom 1591. napad na dubrovački bark u Lješuu izvela je budvanska fregata, na kojoj se nalazio Stijepo Nikolin, kome je mletačka vlada poverila da ispita da li bi se u Lješuu moglo utovariti 2000 stara prosa; prepad je razbojnički predvodio mletački najamnik Pavle Dukadin; dubrovački mornari su izranjavani a dvojica teže. To je bio povod za više kasnijih sukoba između Dubrovčana i Budvana.⁸⁹

Krajem XVI veka Paštrovići su, navodno, imali 300 ladica od 300 do 1000 stara nosivosti, koje su kružile po celom Jadranu, a u Veneciji su takođe uživale bescarinski eksport mnogih roba.⁹⁰ Arbanaške proizvode je Pavle Sanković nabavljao u Paštrovićima umesto u Albaniji.⁹¹

Rišnjani su se poslednje decenije stoleća samo izuzetno pojavljivali sa hranom u Dubrovniku. Avgusta 1591. razgovaralo se u Malom veću o ponudi Ivana Đurđeva.⁹² Nešto češće su koristili dubrovačku ustanovu osiguranja. Februara 1598. osigurana je pšenica za sto talira na fregati Rišnjanina Nikole Tripunova kojom je upravljao Stijepo Nik. Hajnović za plovidbu na Hvar, po 6% stope osiguranja. Nikolinih sto talira ukrcano je (februara 1591) u Perastu na grip Marka Matova za dovoz hrane u Dubrovnik. Daljih 200 talira Nikolinih primio je (aprila 1599) Peraštanin Marko Kristoforov na gripu kojim je upravljao Luka Iv. Gruzica iz Perasta.⁹³

⁸² HAD, Noli e sic. XXVI, 154—5' od 31. V 1591.

⁸³ HAD, Noli e sic. XXIX, 296—7' od 10. XI 1593.

⁸⁴ HAD, Noli e sic. XXVI, 169—70 od 21. VI 1591.

⁸⁵ IAK, SN LXVIII, 614 od 10. VIII 1594.

⁸⁶ Isto, 311, 312 (1592), 500 (proso, 1593); kupovina žita u Dtaču: Isto, 49, 50.

⁸⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 383.

⁸⁸ HAD, Div. canc. CLXXIX, 25 (24. I 1590), 34 (13. II 1590).

⁸⁹ V. Vinaver, Dubrovačko-albanski ekonomski odnosi, 218.

⁹⁰ CRV V, 312, Z. Manjo; I. Pederin, n. n., 132.

⁹¹ HAD, Div. canc. CLXXIX, 28—8' od 6. II 1590.

⁹² HAD, Cons. min. LXI, 127 od 12. VIII 1591.

⁹³ HAD, Noli e sic. XXXVII, 43—4; XXXVIII, 144', 249'—50.

Novljani su se i u poslednjoj deceniji stoleća, pri dovozu žitarica, svodili na krcače, dok su novac i brodovi bili dubrovački. Kao najmljani utovarivači hrane važili su najčešće čehaja zapovednika Herceg-Novog Muharem Šabanović (čvrsto povezan sa Pavlom Sankovićem ali i sa drugim), Osman Huseinović i Frano Grgurov. Radilo se obično sa svotama od 100 do 200 talira, ali i sa mnogo dukata (u kojoj je svoti sudelovalo 32 trgovca); često su bile i male svote od po nekoliko desetina talira. Samo izuzetno su neki Novljani istupali u susednom gradu kao pravi trgovci koji su prodavali svoju robu.⁹⁴ Žito jednog novskog hrišćanina prodavano je septembra 1590. po 20, a jednog muslimana, maja 1591. po 26 dinara uborak.⁹⁵ Bosanskom paši je (aprila 1591) saopšteno da Novljani prodaju u Dubrovniku pšenicu po 26 groša kupel i da još primaju po dva groša provizije.⁹⁶ Po izuzetno visokoj proviziji od 12 groša po staru Hasan Šabanović, Andrija i Ivan Ivanovići te Ahmed Bulašić su krajem te godine dovezli u Dubrovnik 330 stara pšenice.⁹⁷

Od Novljana su u Dubrovniku podizali kredite 1590. Nikola i Ivan Trip. Grgurović — 126 dukata i čehaja Muharem Šabanović za 350 talira. Dve godine kasnije pozajmivao je novac jedino Nikola Tripunov za 252 dukata sa rokom otplate od 18 meseci, kao i za druge dužnike.⁹⁸ Malo je korišćena i dubrovačka institucija osiguranja. Marin Grgurov osigurao je fregatu Mustafe Veljića iz Herceg-Novog za putovanje po hranu i robu u Albaniju. Treba pretpostaviti da je, Mehmed, Turčin, iz istoga mesta u Valoni, kupovao i hranu za dobijene tkanine i da je jestivo iskrcao u Novom i Risnu.⁹⁹

Prve decenije XVII veka Peraštani su dalje proširili radius svojih dejstava, prešli i na južnu Albaniju, a u severnom delu te zemlje su pojačali, ne samo svoj izvoz i monopolizaciju, nego i svoja nasilja.

Najatraktivniji pravac prevoza arbanaških žitarica postala je za Peraštane od početka XVII veka Venecija pa i Istra, gde su cene usevima bile najviše, a carinske povlastice najnesumnjivije. Septembra 1600. jedan žitni teret koji je pripadao Vicencu Pimi i Mateu Fiolini zakasnio je na brodu Tripa Malog.¹⁰⁰ Finansiranje prometa nisu vršili samo Kotorani nego i Venecijanci, na primer Đan-Pjer Orelo zvanj Goco sa 417 talira, što su u arbanaško zrnevlje unovčili Vicenco Petrov i Tripo Prikčić.¹⁰¹ Porodica Pima je nešto bila angažovana i u dovozu i za sam Kotor, pa je tako Bernard Pima davao novac Matu Tr. Popoviću.¹⁰² Pomenuti Mato je sa 350 talira i sa jednim ljubičastim suknom (po tri i po talira lakat)

⁹⁴ B. Hrabak, Poslovanje pomoraca, 25.

⁹⁵ B. Hrabak, Tabele, 151.

⁹⁶ HAD, Lett. Lev. XXXVII, 188 od 19. IV 1591.

⁹⁷ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 371.

⁹⁸ HAD, Deb. XCIV, 146 i 148⁹—9; 214 i 220.

⁹⁹ HAD, Noli e sic. XXVII, 142⁹—44 (18. XI 1591); XXXVI, 81—1⁹.

¹⁰⁰ IAK, SN LXXII, 33—4 od 22. IX 1600.

¹⁰¹ IAK, SN LXXI, 356 od 22. I 1603.

¹⁰² IAK, SN LXXIII, 116 od 30. VII 1605.

niku i u susednim otomanskim krajevima; naveo je njihovo eskortiranje dveju nava koje su sa žitom, ukrcanim na Krfu, dolazile da podmire kotorske potrebe u prehrani i njihovo srčano držanje kod dubrovačkog otoka Koločepa, kad su uspeli da izbave lađe od zadržavanja kapetana Jadrana. Koterski providur je pohvalio hrabrost Peraštana koju su pokazali u svakoj prilici kad su davali pratnju brodovima u »Zalivu« protiv turskih gusara i prilikom obezbeđenja dovoza žita i drugih namirnica za kotorsku tvrđavu; oni su bili zavedeni sa Elez-begom sa Rodonija, ali je tešku krvnu raspru zagladio providur svojom posredničkom komisijom. Peraštani su pokazali ratničke vrline i kad su berbeske galeote pojačavale arbanaške pirate arkibuzijerima i strelcima. Agresivni Peraštani imali su početkom 1608. neprevladanih kavgu i sa Ulcinjanima, i dalje poznatim žitarima, ali i gusarima; zbog toga je peraški kapetan Pavle Nik. Vuković pošao u luku Valdj Noće, kraj Ulcinja, da uspostavi vezu sa ulcinjskim prvacima, kako bi se zaključio mir; međutim, za vreme tog izbivanja bio je neprijatno iznenađen dolaskom jedne arbanaške fuste, koja je došla od osmanlijskog brodoljca sakupljenog nešto niže u Albaniji, i čiji je zapovednik dizao na noge Arbanase kako bi uhvatio ljude sa Vukovićeve barke; peraški kapetan se lepo snašao i u toj klopki.¹¹¹

Peraštani početkom XVII stoleća nisu zaboravili ni svoje stare dubrovačke mušterije. Novac dobijen za kupovinu hrane i druge robe u Valoni na galeoti Kristofora Lor. Mora bio je osiguran u Dubrovniku po stopi od 5%.¹¹² Na isti način, sredinom juna, osiguran je novac za kupovinu žita na rtu Rodoni ili u Lješju, što je trebalo da Šimun Jakovljević iz Perasta ukrcna na skirac Peraštanina Stijepa Đ. Palavičinića, kojim je upravljao Marko Petrušić, takođe iz istoga mesta.¹¹³ Januara 1601. Tripo Ptičić i njego ortak, takođe Peraštanin, nagodili su se sa patronom Stijepom Filipom da u Dalmaciju prevezu 475 stara sporne pšenice, određujući i deobu dobiti.¹¹⁴ Oktobra 1601. novac i iz Kotora slat je za žito sa Rodonija u preduzetništvu Peraštana.¹¹⁵ U jesen 1601. Peraštani su na rtu Rodoni načinili teško nasilje, ubivši 11 muslimana. Među ubijenima su se nalazili i Mustaj-beg, brat Elez-bega, uglednog u tim krajevima, Memija, sin Bali-bega i drugi koji su, navodno, napali Peraštane prilikom ukrcavanja; potom je u Lješju načinjen zvanični bilten povodom tog krvoprolića, koji je Tripo P. Bakić podneo peraškoj opštini. Prva posledica ovog obračuna bila je zabrana Peraštanima da utovaruju robu u pomenutoj regiji. Posredovao je kotorski providur, ali jedna grupa lokalnih muslimana nikako nije htela da prede preko zločina; Bakić je predao i spisak onih Turaka

¹¹¹ MP, AO, knj. XX (Odluke veća peraške opštine 1647—1786), fol. 28' (13. VII 1600), 29/II (31. VII 1602), 30/II (23. X 1605), 33 (26. V 1608).

¹¹² HAD, Noli e sic. XL, 215—6' od 27. III 1600; Deb. XCV, 128' od 17. III 1600.

¹¹³ HAD, Noli e sic. XLVII, 93—3' od 12. VI 1600 (po 4%).

¹¹⁴ IAK, SN LXII, 100 od 10. I 1601.

¹¹⁵ HAD, Noli e sic. XLIII, 71 od 24. X 1601, osiguranje novca na brodu Andra St. Ruskovića, što je obavio Nikola Pjerov po 4% (Isto).

koji nisu hteli da se nagode mirnim putem, jer ih je podsticao Elez-beg, tražeći osvetu u krvi. Još 29. novembra 1602. nagodba nije bila postignuta.¹¹⁶

U privrednoj 1603—4. godini neki Peraštani pojavili su se sa pšenicom u dubrovačkoj luci, uživajući povlasticu da carinu plate samo za prodato zrnevlje.¹¹⁷ Početkom 1605. Petar Franov je opet preuzimao u Dubrovniku novac da dopremi pšenicu i drugo jestivo u Dubrovnik. Isti dubrovački zajmodavac je na isti način (opet sa sto dukata) finansirao dovoz i Novljana Nikole Tripunovog.¹¹⁸ U prvim mesecima 1606. godine Peraštani su obnovili utovar i na poluostrvu Rodoni. Postoje osiguranja za ukrcavanje na lađe Tripa Iv. Markovića i Stijepa Đurđeva na svote od po 400 dukata a uz povećanu stopu osiguranja od 6%.¹¹⁹ U vremenu od februara 1606. do avgusta 1608. postoji takvih osam osiguranja u Dubrovniku za odlazak po pšenicu u Rodoni. Peraštanski izvoz žitarica iz Albanije, u to doba, iznosio je 60.000 stara godišnje, od čega 70—80% pšenice.¹²⁰ Februara Vicenco Kr. Kolonić uzeo je od jednog Bunića zajam od 50 dukata da bi u Albaniji kupio pšenice.¹²¹ Zbog bure na moru, tih dana je Lovro Androv iz Perasta ušao u dubrovačku luku, tražeći da bude oslobođen od ulazne carine; objasnio je da je na svom gripu »Santa Kroče« prevezio pšenicu i proso u Dalmaciju po nalogu budvanskog gradonačelnika (pokazavši njegov akt od 23. januara).¹²² Ujesen 1606. Jakov Ivanov primio je od nekih stranaca u Dubrovniku novac, za koji je njegov brat Marko imao da dovede i preda žito; do isporuke nije došlo.¹²³ Bilo je slučajeva i da dubrovački potrošači ne vide zrnevlje poručeno i od drugih dovoznika.

Posle žetve u leto 1607. Peraštani su prihvatili žitarice i na svojim starim krcalištima na rtu Rodoni. Izričito se pominju brodovi Tripa Iv. Markovića i Tripa Matkovog, koji su obavili u Dubrovniku osiguranje (na po 100 dukata i sa stopom od 5%); osiguranje su obavili pomenuti Dračevićani i Petar, sin poznatog Tripa Smeće.¹²⁴ Bilo je Peraštana koji su se (maja 1608) koristili carinskom povlasticom kod prodaje žita sa broda u luci.¹²⁵ Peraštani su s jeseni 1607. izvozili arbanaško žito i u Italiju, na primer Nikola Trip. Smeća jednom trgovcu iz Mesine, rodnom iz sicilijanske Saragose.¹²⁶ Prve dekade januara 1608. Andro Rašković podigao je u Dubrovniku značajan zajam od 500 dukata koji nikad nije

¹¹⁶ MP, AO, knj. XIX, fol. 70 i 74' od 19. II i 29. XI 1602.

¹¹⁷ HAD, Cons. min. LXVI, 211 (24. XI 1603), 245' (26. II 1604).

¹¹⁸ HAD, Div. not. CXXXI, 64'—5 (22. I 1605), 85'—6 (2. IV 1605).

¹¹⁹ HAD, Noli e sic. XLVII, 19'—20 (25. II 1606, brodom je upravljao Kotoranin Vicenco Tr. Marković), 36'—7 (21. III 1606, osiguranje je obavio jedan Dračevićanin).

¹²⁰ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 375.

¹²¹ Had, Deb. XCV, 286'—7 hm 6, II 1606.

¹²² HAD, Div. tor. XIV, 61—6' od 27. II 1606.

¹²³ HAD, Intent. canc. XI, 31'—2 od 12. II 1607.

¹²⁴ HAD, Noli e sic. XLVIII, 116 i 117'—8.

¹²⁵ HAD, Cons. rog. LXXXI, 179' od 13. V 1608 (Mato St. Moro).

¹²⁶ HAD, Int. canc. XII, 84—4' od 19. XII 1607.

vratio.¹²⁷ S proleća 1608. Peraštani su od fratra Sv. Ivana Krstitelja u Maći kupili pšenicu po dva talira za mletački star ili tačnije u količini od pet stara za deset talira; kupac je bio Marko Đuricin, a zrnevlje je predao Dominik Hamza; Peraštanin je u Dubrovniku bio optužen da je silom uzeo neku količinu toga žita.¹²⁸ Avgusta 1608. Marko Nikolin i Tripo Ivanov preuzeli su žito na obalama Rodonija i u Šeđinu; osiguranje se odnosilo na svote od 500 i 300 dukata, uz bitno reduciranu stopu osiguranja od svega 2%.¹²⁹

Peraštani su ostajali dužnici i Arbanasima, prodavcima žitarica; ovi bi intervenisali u Dubrovniku, kamo je najčešće odlazio peraški žitni tovar. Na primer, za interes Marka Daicija i ortaka, arbanških trgovaca, sekvestrovano je proso koje je iz Albanije dovezao u dubrovačku luku Peraštanin Vicenco Androv.¹³⁰ Nekad su Peraštani ukrcavali zrnevlje i za račun trgovaca Arbanaca. Primerice, u lješkoj luci Šeđinu Andrica Medar (Sloven!) i Marko Zakarija iz Lješa utovarili su pšenice, ječma i prosa na peraški grip Kristofora Markova; ti trgovci bili su u nedoumici da li im odgovara dubrovačka cena, te je na njihovu odluku patrun uzalud čekao u svom Perastu sedmicu dana.¹³¹ Peraštani su, kao i neki drugi brodari, umeli i da potkradaju teret primljen za prevoz. Na zahtev pomenutog Marka Daicija i kompanjona, registrovan je protest Vicencu Markovom iz Perasta, patrunu galeona; on je transportovao 1150 i po stara pšenice iz Albanije u Dubrovnik; pri istovaru predao je 975 stara dubrovačke mere; kako je dubrovački star odgovarao barelu lješkog kraja, brodar je zadržao preko 75 stara, dok je ugovorom priznavano za rastup prilikom istovara i premeravanja samo 12 barela; nije bilo bolje i sa prosom: utovarilo je 260:10 modija, a predao 182:3; brodovlasnik čak nije predao ni 104 volujskih koža, što je takode ukrcao.¹³² Dakle, izuzetno nizak poslovni moral!

U vezi sa nesolidnim Peraštanima u prometu žitarica morali su imati posla i Kotorani. Tomaš Martinov Ivanović zadužio se kod Marka Dentili na 90 talira još 1590. godine po ugovoru da na osnovu terciarije kupi žita i doveze ga u Kotor, Dalmaciju, Istru i u Veneciju; međutim, ni krajem 1600. godine nije podneo ni račun, ni vratio glavnicu i pokazao dobit.¹³³ I Grbljani su u snabdevanju Kotora umeli da se posluže nelegalnim sredstvima. Nikola Vračen, Miho Bolica, Aleksandar Paskvali i Marin Meksa imali su uloženog novca u partiji arbanaskog žita što je dovezao Dorđe Lukin iz Župe, kapetan fregate; njemu je poslednjih dana 1603. poručeno da dođe u Kotor da se odredi cena po kojoj bi se zrnevlje prodavalo; i Rado Damjanov, Tripo Arsenov i Nikola Laz. Kukin(?)

¹²⁷ HAD, Dec. XCV, 348' od 8. I 1608.

¹²⁸ HAD, Int. cano. X, 152—2' od 7, VI 1608. — Svedoci tužbe bili su: Vicenco Pavlov iz Perasta i Bokelj Antun Tripunov.

¹²⁹ HAD, Noli e sic. XLVIII, 204'—5 (osiguranje je obavio Stijepo D. Palavičin), 249—9'.

¹³⁰ HAD, Div. for. XX, 13 os 13, V 1609.

¹³¹ HAD, Div. for. XXI, 143'—44 od 22, III 1610 (protest).

¹³² Isto, 20—1' od 15, V 1609 (protest).

¹³³ IAK, SN LXXII, 56 od 24, X 1600.

tražili su da kapetan ne prodaje žito dok ne plati štetu i sredi odnose koje je izazvao.¹³⁴ Kotorski bogatuni bavili su se izvozom arbanaških cerealijskih u Veneciju. Jedna grupa ovih (Bernard Pima, Tripo Vračen, Frano Iv. Bolica, Đuro Bjelin i Vicenco Cifra) imali su neko nerešeno pitanje sa dovezenim zrnevljem u vrednosti od 1736 dukata; da isteraju stvar na čistac, imenovali su svojim punomoćnikom Venecijanca Đovanija Paronelija.¹³⁵ Ponekad su krcači i brodari doživljavali neprijatnosti, pa su bili i u životnoj opasnosti, prilikom preuzimanja žitarica u Albaniji. Marko Fidati je naredbom kotorskog providura pošao sa saacijom Batiste Belglave iz Budve po žito na Rodoni; dok je bio u javnoj službi, Turci su ga zarobili, a zatim oslobodili, ali uz otkupninu od 102 talira i predaje nekih stvari, na što je ovaj morao pristati, jer su mu inače pretili da će ga nabiti na kolac; prekršaj se sastojao u tome što je krcao žito, mada je to sultanovom naredbom bilo zabranjeno; Markov otac, Bastijan Fidati, Venecijanac nastanjen u Kotoru, postavio je kotorskog javnog dragomana, jednog bračkog plemića, da kao punomoćnik povrati ono što je Marko pod ugrozom života morao dati.¹³⁶ Ponekad su i Lušičani uzimali na plovidbu kotorske fregate za dovoz arbanaškog žita.¹³⁷

Kotorani su nastojali da preuzmu ranije pozicije Venecije, koje su slabile sve češćim dovozom arbanaškog žita u samu Veneciju. Svojim finansijskim angažmanom oni su pomagali fabrikaciju novih i jačih brodova koji su mogli da ostvare promet žitarica i na veća rastojanja. Batista Belglava, budvanski patricije i suvlasnik novog broda («Santa Marija di ponte di Budva»), primio je po osnovu tercarije 200 dukata ongarina i peču karizeja da za te vrednosti nabavi žitarice i da ih preveze i proda u Veneciji.¹³⁸ Ponekad su pomorci, nastanjeni u Budvi, primali svoj deo dobiti od dovezenog arbanaškog žita u kotorskom sudu.¹³⁹ Jula 1606. arbanaško žito dvojice Budvana u Dubrovniku prodavano je po visokoj ceni od 20 dinara po uborku.¹⁴⁰ Te jeseni je od Sulejmana iz Budve, prevoznika hlednog zrna iz Albanije, jedan kotorski patrol fregate primio teret preko imenovanog punomoćnika.¹⁴¹ Patrol fregate Ludovik Radalji dovezio je i prodavao arbanaško žito kotorskoj komori, te preko pravnog zastupnika primao cenu.¹⁴² Skadarski Turčin Kurt je u Budvi predao žito za kotorskog sopramasara Vicenca, primivši po 16 lira za mletački star zrna.¹⁴³

Rišnjani se u opisanim okolnostima početka XVII veka samo sporadično javljaju u arhivskoj dokumentaciji o žitnom prometu. Nikola Tripunov osigurao je novac i brod koji su sa patrolom Sti-

¹³⁴ IAK, SN LXXI, 485, 486, 493.

¹³⁵ IAK, SN LXXIV, 427 od 20. XII 1606.

¹³⁶ IAK, SN LXXIII, 652 od 27. IV 1606.

¹³⁷ IAK, SN LXXIV, 25 od 17. IV 1607.

¹³⁸ IAK, SN LXXII, 336 od 17. XI 1601.

¹³⁹ IAK, SN LXXI, 631 od 7. IV 1604.

¹⁴⁰ B. Hrabak, Tabele, 152.

¹⁴¹ IAK, SN LXXIV, 394 od 3. X 1606.

¹⁴² IAK, SN LXXIII, 628 od 19. I 1606.

¹⁴³ Isto, 554 od 7. V 1606.

jepom Mat. Matošićem upućeni na Rodoni po žito; lađom je inače upravljao Stijepo Nik. Hajnović. Rišnjaniin Nikola Tripunov ukrcao je u Sendinu i u Rodoniju žita za Veneciju.¹⁴⁴ Rišnjaniin je bio i neki Mato, naukler na brodu Miha Balata.¹⁴⁵

Prve godine XVII veka, u pogledu žitnog prometa Herceg-Novog, obeležene su inicijativama čehaje Muharema Šabanovića. On se u svom poslovanju povezoao sa nekim eminom u Albaniji i sa transportnim i finansijskim mogućnostima susjednog Dubrovnika.¹⁴⁶ Januara 1600. Šabanović je najmio za dovoz žita sa Rodonija pe-lješkog pomorca Jakoba Iv. Silojevića; sa 90 primljenih ongarina (koji su prolazili po 59 i po groša) trebalo je da doveze žito i da pri tome primi naul po šest groša za dubrovački star (primio je 25 škuda).¹⁴⁷ Isti Silojević pošao je po žito Šabanovića avgusta 1604, ali sa ogromnom svotom novca od 4300 talira.¹⁴⁸ Ostali zabeležení novski žitari muslimani bili su: Sulejman Ramadanov,¹⁴⁹ Hasan Husein Dželebdžić,¹⁵⁰ Husein Kurtalijić,¹⁵¹ Mustafa Abdulahović¹⁵² i neki Osman.¹⁵³

Krediti Novljana, primljeni preko Knjige dugova, pokazuju većinu hrišćana. Muharem Šabanović primio je 1604. dvared zajmova u visini od 600 talira. Ostali zajmoprincipi Novljani bili su: Petar Franov (1603) — 106 dukata, Nikola Tripunov (1604) 188 dukata i 33 groša, Ivan Nikolin (1604) 107 dukata i 15 groša (za plovidbu u Valonu), Omer Osmanović i Nikola Ivanov — 240 dukata (za dovoz pšenice iz Albanije), Petar Franov sa Markom Bernardijevim sa Hvara (1605) — 200 dukata, Petar Franov (1605) — 420 dukata, Omer Osmanović i Hasan Redžepović (1605) — 50 dukata (za putovanje u Albaniju), Muharem Šabanović (juna 1605) — 240 dukata (za kupovinu ankonskih i drugih tkanina), Ahmet Pirialić, (1605) — 440 dukata (na ime dovoza 255 stara pšenice), ortaci Ahmet Pirialić, Memija Jusufović i Omer Huseinović (1605) — 58 dukata (za dovoz pšenice), Cvjetko Vickov (1606) — 406 dukata (za putovanje u Albaniju), Petar Franov (1607) — 95 dukata, Cvjetko Vicković (1607) — 300 dukata (za putovanje u Albaniju), Nikola

¹⁴⁴ HAD, Noli e sic. XLIV, 49'—50 i 50—2 (1. i 2. VIII 1602) (po 200 dukata; osiguranje je izveo Peraštaniin Nikola Pjerov; XLIV, 114—5 (12. IX 1602).

¹⁴⁵ HAD, Mob. CXLIV, 102 od 16. II 1604.

¹⁴⁶ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 357—8.

¹⁴⁷ HAD, Deb. pro. Com. V, 165' od 19. I 1601.

¹⁴⁸ HAD, Div. canc. CXCII, 264' od 28. VIII 1604; vid. i fol. 254 (43 stara i 5 kupela).

¹⁴⁹ HAD, Div. not. CXXXI, 16' od 19. II 1604, uzeo 40 dukata od dubrovačkog Jevrejina.

¹⁵⁰ IAK, SN LXXI, 59 od 16. III 1604; preko 180 dukata od Marjana Mekse i Bernarda Pime i 100 dukata od Nikole Cifre za nabavku hrane po tercariji.

¹⁵¹ HAD, Div. canc. CXCII, 225 od 1. VII 1604; dovezao 79 stara pšenice za 150 dukata, primljenih od dubrovačkog Baranina Viktora Besalije; jamac: Osman Husein.

¹⁵² IAK, SN LXXIII, 42 od 19. III 1605; depozit od 16 stara žita za 300 talira.

¹⁵³ HAD, Div. canc. CXCIV, 80—0' od 20. X 1605; 18 groša za kupel.

Tripunov (1607) — 46 dukata i 27 groša i Petar iz Herceg-Novog (oktobra 1608) — 100 dukata.¹⁵⁴

Dovoznici hrišćani bili su aktivniji, mada su raspolagali oskudnijim novčanim sredstvima; bili su više pomorci nego organizatori dovoza. Godine 1603. zabeleženi su: Petar Franov i Petar Ivanov sa 530 dukata, sa kojima su na jednom pelješkom gripu otišli na Rodoni i novac investirali u žito;¹⁵⁵ tu je i Nikola Tripunov koji je za 500 dukata osigurao fregatu svoga brata Ivana («Sveta Marija od Rozarija»);¹⁵⁶ Godine 1604. javljaju se: Ivan Nikolin¹⁵⁷ i Petar Franov.¹⁵⁸ Godine 1605. zabeležen je: Petar Franov.¹⁵⁹ Godine 1606. oglasili su se: Cvjetko Vickov¹⁶⁰ i Martin Mihov.¹⁶¹ Godine 1609. posredovao je Đurađ Franov.¹⁶² Pšenica primljena od Novljana prodavana je u Dubrovniku: aprila 1607. — po 14 groša kupel, oktobra 1607. — po 15, novembra 1608, po 22 groša.¹⁶³ Ponekad je žito preuzimano od stranaca koji su se neprijateljski odnosili prema Dubrovačkoj Republici (Novljani, Ulcinjani, Francuzi), da bi se preko ekonomskih kontakata popravili i politički odnosi.¹⁶⁴

I pored već stasalog kadra žitara u Herceg-Novom, dubrovačka vlada je i 1606. i 1607. godine slala hranu za prehranu novskog živilja.¹⁶⁵ Ljudi je bilo, ali nije bilo organizacije i spremnosti da se novac uloži u posao, sa depresivnim cenama koje je određivala vojna uprava u Novom. Bilo je slučajeva da su novske vlasti davale Dubrovniku pšenicu u zamenu za dobro umešen i ispečen mornarski dvopek, kao što je bilo primera da su Dubrovčani zajedno sa pšenicom preuzimali od Novljana i plovni objekt.¹⁶⁶ U pomenutim godinama gladi pšenica se krišom odnosila u Novi i u Kotor. Jedan Vitaljinac, u grupi krijumčara, je čak obešen, na pouku drugima.¹⁶⁷

U drugoj deceniji XVII veka prevagu u dovozu žitarica iz Albanije stekli su Novljani. No, Peraštani su još uvek držali zna-

¹⁵⁴ HAD, Deb. XCV, 220' i 235', 215', 232'—3, 237, 237, 237—7', 239', 241', 242, 245, 249', 252, 255, 257'—8, 267, 267, 269', 273—3', 281', 282, 288, 309, 311, 311, 325, 334, 339'; XCVI, 16.

¹⁵⁵ HAD, Noli e sic. XLV, 52'—4'.

¹⁵⁶ IAK, SN LXXIII, 84 od 7. VIII 1603.

¹⁵⁷ HAD, Div. canc. CXCII, 199—9'.

¹⁵⁸ HAD, Mob. XLIX, 184 i 182—3: sedam groša za star, na pelješkom brodu; Noli e sic. XLV, 177—8 (Petrova fregata, dovoz hrane iz Albanije, stopa osiguranja samo 2%); Noli e sic. XLV, 175'—6 (isto); Lam. de Intus se Foris XIV, 20 i 21 (uvreda Cezara Raspolija, kaplara na mostu i protest Marku Milaševom u vezi sa pšenicom na brodu Ivana Kriletica, 40 dukata carine za 10 žito).

¹⁵⁹ HAD, Deb. XCV, 265' (kredit od 128 dukata).

¹⁶⁰ Mob. L, 397'—8, 398 (u Albaniju po pšenicu i vunu).

¹⁶¹ HAD, Mob. XXXI, 293 (360 stara pšenice, 500 dukata).

¹⁶² HAD, Div. for. XX, 242—2' (200 dukata, na dubrovačkom brodu).

¹⁶³ B. Hrabak, Tabele, 152.

¹⁶⁴ U tom smislu vid.: V. Vinaver, Dubrovačka nova ekonomska politika početkom XVII veka, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku IV—V (1956), 441.

¹⁶⁵ B. Hrabak, Izvoz žitarica, 522—3.

¹⁶⁶ Isto, 113, 529.

¹⁶⁷ HAD, Lett. Pon. IX, 272 (5. III 1607), 235 (17. VIII 1606), 272 (5. III 1607).

čajne pozicije, radeći tih godina manje u Veneciji, a više u Dalmaciji u Istri, ne zaboravljajući ni svoje stare potrošače, Kotorane i Dubrovčane. Luka Kristoforov, zvani Ljevaković iz Perasta primio je 50 talira od jednog kotorskog Paskvalija da ih u Rodoniju investira u žitarice.¹⁶⁸ Peraštani Petar Iv. Petrović imao je u Kotoru magacin, iz kojeg je njegov punomoćnik Avgustin Lorencov izdao zrnevlja jednom Korčulaninu.¹⁶⁹ Tripo Iv. Mazarović izvezao je 1619. godine veliku količinu žita u Kopar, gde mu je gradonačelnik i kapetan Bernardo Milipjero ostao dužan 610 lira, kao ostatak cene za 1908 stara žita po 14 lira i jedan solad po staru; ukupna svota iznosila je 9605 lira i 10 solada; preostali novac imao je da primi Mazarovićev mornar koji je ozvaničen kao njegov punomoćnik.¹⁷⁰ Galeon Tripa Mazarevića krcao je pšenicu za Kotor decembra 1618. i januara 1619; trojica mornara sa broda unela su na lađu za svoj račun 190 stara žita.¹⁷¹ Ujesen 1616. Perast je raspolagao sa 46 plovnih objekata i sa dva galeona, koji su brodovi obično poslovali sa Albanijom, dovozeći odatle žito, ne samo za Boku Kotorsku, nego i za Dalmaciju i Istru.¹⁷²

Peraštani su preduzimali prevoz zrnevlja i za arbanaške Turke feudalnog društvenog reda. Lađa Petra Ivanova krcala je (ujesen 1613) u Draču žito za račun Mustaf-age iz Drača; Petar je u tri navrata dao agi za kupovinu žita 270 talira, što je ujedno bio i predujam isplate; tu pozajmicu aga je potvrdio pred mornarima lađe u Lješju i pred kancelarom u Budvi; novac aga nije korisno upotrebio, nego ga je potrošio i trvenju sa svojim protivnikom, elbasanskim sandžak-begom; stoga je Petar taj novac morao da zahteva preko kotorskih vlasti. Sam aga imao je fuste i s njima je isplovio do Budve, nalazeći se u bekstvu.¹⁷³ Vreme smutnji među feudalnim snagama u Albaniji održavalo se i na njenim obalama. Od Vicenca Tripunova, na primer, gusari su septembra 1614. oteli 380 talira što je primio od Tripa Vračena i Frana Bolicé s tim da ih po pravu tercarije uloži oko Drača u žitarice a potom odveze i proda u Dalmaciji, Istri i Veneciji.¹⁷⁴ Razmahu poslova, pored morskih vukova, smetala je i kuga. Kako su maja 1618. otkriveni slučajevi oboljenja od kuge u Perastu, kotorski providur je, iz predostrožnosti, zadržao sve peraske i kotorske brodove koji su došli puni žita iz Albanije i koji su nosili trećinu tereta za rodni Perast. U kontumaciji su se nalazili lađe i posada: Stijepa Matoševića, Marka Matoševića, Nikole Čizile, Mata Mora, Kristifora Buića, Nikole Androva, svi iz Perasta te Tripa Leventića i Pjera Ćiremate iz Kotora; u njihovo ime izašlo je 12 kotorskih plemića pred kotorskog provi-

¹⁶⁸ IAK, SN LXXVII, 22 od 4, I 1613.

¹⁶⁹ IAK, SN LXXIX, 169 od 28, VI 1617.

¹⁷⁰ IAK, SN LXXX, 322 od 24, IV 1619.

¹⁷¹ HAD, Div. for. XXXVI, 91—2 i 92—3 (15. VI 1619) i 89—91 (25. VI 1619).

¹⁷² G. Stanojević, Prilozi za istoriju Crne Gore i Boke Kotorske u prvoj polovini XVII vijeka, Istorijski glasnik br. 3—4/1956, 61.

¹⁷³ IAK, SN LXXVII, 436—8 od 2, III 1614.

¹⁷⁴ IAK, SN LXXVIII, 8' od 24, XI 1614.

dura, moleći da brodovi i ljudi budu oslobođeni, kako bi neki od njih mogli nastaviti plovidbu u pravcu Venecije.¹⁷⁵

Prilikom produžavanja peraških privilegija (12. novembra 1619) Senat je odobrio Peraštanima da i dalje trguju u turskim zemljama, posebno u Albaniji; kada na lađama, natovarenim pšenicom, stignu u Boku, brodski kapetani bili su obavezni da se javе kotorskom providuru, kao što je bilo predviđeno propisom od 25. oktobra 1597; ostali predstavnici državne vlasti nisu smeli sprečavati plovidbu Peraštana, niti oduzimati žito bez velike potrebe, pod uslovom da zrnevlje plate; no, ni Peraštanima se nije dozvoljavalo da žito izvoze van granica Mletačke Republike.¹⁷⁶

Peraštani su i pored tih zabrana i dalje dobijali obrtni kapital u gradu sv. Vlaha za kupovinu skrobne hrane. Petar Tripunov primio je 50 dukata da dopremi pšenice iz Albanije u roku od 75 dana.¹⁷⁷ Đuro Stijepov je, preko poslovnog prijatelja, osigurao 600 talira što mu je dato u Kotoru da dovuče zrnevlje koje bi sakupio Mustaf-aga iz Drača.¹⁷⁸ Petar Smeća nije bio solidan prema dvojici dubrovačkih poverilaca: nije im podneo ni račun ni novac dobijen od dovezene pšenice.¹⁷⁹ Marko Cigo bio je vlasnik dvaju galeona («Sveti Vicenco, Stijepo i Pavle», «Sveti Luka»); sa svojih 800 dukata i sa 1600 dukata što je primio od Peraštanina Luke Vicencova. On se obavezao da pođe u Lješ na utovar pšenice i drugih žitarica.¹⁸⁰ Galeon Kristofora Mazarovića, na kome su služili mornari raznih zavičajnosti, iskrcao je pšenicu u Kopru, gde su to učinili i članovi posade koji su na brodu imali od 28 do 60 stara zrnevlja.¹⁸¹ Ivan Đurđev za svoju plovidbu sa arbanaškim žitom na jadransku metropolu obavio je osiguranje u Dubrovniku preko brata Petra Đurđeva.¹⁸² Od februara 1619. do maja 1621. osam peraških patruma imalo je neispłaćenih dugova i samo dovoz pšenice iz «Epira» omogućavao im je da ulaze u luku grada pod Srđem. Ti pomorci su bili: Tomaš St. Cigo, Tripo Mazarović, Tomaš Cigo zajedno sa Markom Kukulovićem, Stijepo Tr. Đurović, Mato Nikolin, Grgur Tripunov, Nikola Martinović i Marko iz Perasta.¹⁸³

Karakteristično je da je neki zbor u Perastu (novembra 1617) održan tek kad su se ljudi vratili iz Albanije. Tada je mesni kapetan bio Marko Stoišić, a sudije Ivan Smilovčić, Kristofor Iv. Perović, Andro St. Rašković, Tripo Mat. Štukan i Grgur Ban, a pominju se i 22 druga prisutna Peraštana.¹⁸⁴

¹⁷⁵ IAK, SN LXXIX, 188 od 29. V 1618.

¹⁷⁶ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 60—1.

¹⁷⁷ HAD, Div. canc. CXC VII, 192 os 2. V 1611.

¹⁷⁸ IAK, SN LXXVI, 165 od 18. V 1612.

¹⁷⁹ HAD, Mob. LV, 354' od 18. II 1613.

¹⁸⁰ HAD, Div. canc. CXC VIII, 174' od 21. VIII 1615.

¹⁸¹ HAD, Div. for. XXXVI, 91—1' i 92—3' od 25. VI 1619.

¹⁸² HAD, Noli e sic. LII, 68 od 12. XII 1615.

¹⁸³ HAD, Cons. min. LXXI: 35 (18. II 1619), 64 (20. VI 1619), 76 (15. VII 1619), 79' (23. VIII 1619), 121 (26. II 1620), 164 (7. VIII 1620), 220' (27. II 1621), 228 (7. V 1621).

¹⁸⁴ MP, AO, knj. XIX, fol. 110, 13. XI 1617.

Kotorani su u drugoj deceniji stoleća poslovniji u prometu arbanaškim žitaricama bili samo 1618. godine. Galeonima Zubovića i Bonfila, koji su odlazili u »Epir« da za potrebe kotorske opštine toware pšenicu, dati su u Dubrovniku dva topića i 15 arki-buza.¹⁸⁵ Benko Jelić, radeći za račun Petra Palme iz Kotora, osigurao je robu ukrcanu u Kotoru u vrednosti od 200 dukata na galeonu kojim je upravljao Tripo Jelanović, na putovanju u Drač, rt Rodoni i rt Laki, za kupovinu pšenice i drugih žitarica; stopa osiguranja bila je izuzetno visoka — 8,5%.¹⁸⁶ Kotoranin Rado Nikolin stanovao je u Zadru kad mu je u Boki Kotorskoj brod potonuo. Da bi spasao lađu i žito koja je pripadala Matu Bući i drugim kotorskim trgovcima, Alesandro Torljoni mu je pozajmio 86 talira da podigne brod i spasi teret.¹⁸⁷

Rišnjani Stijepo Markov uzimao je zajmове u Dubrovniku, te, kako ih nije vraćao, izuzetno mu je aprila 1611. dozvoljeno da dođe u grad bez opasnosti od gonjenja.¹⁸⁸

Početak XVII veka, a naročito od 1610. godine, Novljani su započeli svoj veliki vek žitarstva, iako on nije dugo trajao. Povećanje se oseća već po broju kredita u dubrovačkoj opštinskoj knjizi dugova. Godine 1610. na tri zadužnice izdato je 472 dukata, 1611. — 27, 1612. — 100, 1615. — 50, 1617. — 220, 1619. — 300 za pšenicu i više stotina dukata za kupovinu građevinskog drva raznih profila, za potrebe dubrovačkog opštinskog arsenala. Zajmoprimeci su bili: Đuro Franov, Petar Franov, Ivan Humučić (1610. — 100, 1612. — 100 dukata za žito), Đuro Matijašev i Krsto iz Novog, Vicenco Tripunov, braća Ejup i Ibrahim Ahmetovići (jamac: brat Ibrahim), kompanjoni Ibrahim Ahmetović, Hasan Osmanović i Ivan Humičić, Osman Omerović i Jusuf-aga. U nekim slučajevima izričito se pominje dovoz pšenice.¹⁸⁹ Kao i kod Peraštana, u isto doba, postoji pet slučajeva 1610—1612. gde se ljudima iz Herceg-Novog davala »vera« da na 15 dana mogu doći u Dubrovnik, bez obzira na dugove koje su u gradu imali; takvi srećnici su bili: Petar Ivanković, Kolenda Petrov, Vicenco Tripunov, Ivan Nikolin i Ivan Humičić.¹⁹⁰ Kako njihove obligacije nisu registrovane u knjigama Dugova (osim za Humičića), treba pretpostaviti da su Novljani koristili kreditni potencijal Dubrovnika u znatno većoj meri nego što se to može videti iz postojeće arhivske serije Dugova.

Prve godine decenije protekle su u velikoj meri u znaku preduzimljive delatnosti Ivana Mih. Humičića. Novembra 1610, od trojice dubrovačkih patricija, primio je 1220 dukata za dovoz pšenice iz »Epira«, uz podelu čiste dobiti; prevoz je obavio galeon Vicenca Ljubakovića (»Sv. Marija od Pelješca«), sa Pelješca.¹⁹¹

¹⁸⁵ HAD, Cons. rog. LXXXVI, 79' od 10. III 1618; J. Luetić, Brodovlje Dubrovačke Republike 17 stoljeća, Dubrovnik 1964, 108.

¹⁸⁶ HAD, Noli e sic. LIV, 43'—4 od 31. X 1618.

¹⁸⁷ IAK, SN LXXIX, 220 od 1. VIII 1618.

¹⁸⁸ HAD, Cons. min. LXIX, 131 od 14. IV 1611.

¹⁸⁹ HAD, Deb. XCVI, 51, 52, 60, 73, 80, 154, 179, 181; XCVII, 30', 31.

¹⁹⁰ HAD, Cons. min. LXIX, 17, 96, 128, 177', 294.

¹⁹¹ HAD, Div. canc. CXC VII, 124, 124.

čiji su pomorci, posle onih Lopuda i Koločepa ranije, bili najviše uključeni u transport hlebnog zrna u ovo vreme iz južnog dela Albanije. Maja sledeće godine za njegov račun sekvestrovano je neko proso u rukama Peraštanina Ivana Nikolinog, u Dubrovniku, a što je posedovao neki Humičićev dužnik. Za što obimniju kupovinu skrobne hrane u Albaniji Humičić je sklapao i kratkotrajna trgovačka društva; avgusta iste godine od ortaka Ivana Vidića Roze, jednog dubrovačkog brijača, primio je svilenih tkanina za 112 dukata i pirinča za sto dukata (u devet džakova) kao i 440 dukata u gotovom novcu, da se za sve to nabavi pšenice i prosa.¹⁹² U isto vreme, Humičić se sporazumeo s jednim Dubrovčaninom da za račun ovoga nabavi hiljadu stara prosa dubrovačke mere u »Epiru«, na jednom ili u više mesta. U to vreme Humičić više nije sam plovio svojom lađom niti je na terenu pribirao robu, nego je to činio postavljen kapetan. Jedan od uslova dogovora bio je da star prosa, pošto se naknade svi troškovi, naplati vozarina i obračuna uobičajena trgovačka dobit, a ne sme iznositi više od šest i po groša za dubrovački kupel, jer se roba inače ne bi mogla prodati. Pomenuti dubrovački trgovac slao je brodom svoga blagajnika koji je nosio 1310 srebrnih talira i devet topova engleskih vunениh karizeja.¹⁹³ Oko ukrcavanja pšenice u Valoni, u zajednici sa Dubrovčaninom Vicencom Pelegrinijem, vodio je s ovim spor; Vicencov krcač, Kristofor, naredio je Cvjetku Vlašiću, patru Cavtatske fregate da ukrcava pšenicu i na svoj i na Humičićev galeon kojim je upravljao neki Kopšić, po nepovoljnoj ceni, a počinio je i druge poslovne promašaje. Prilikom povratka iz »Epira« Turci iz Herceg-Novog opljačkali su proso na fregati; Kristofor je primio na ukrcavanje i Ivana Margaletića, koji je tovario delom u Draču a delom u Kavaju, a pšenicu i proso istovario je, protivno opštem dogovoru, u Herceg-Novom.¹⁹⁴

Tokom prva tri meseca 1612. godine Ivan Humičić takođe je bio prezaposlen oko dobavljanja arbanaških žitarica u Dubrovnik. Postoji pet ugovora o dovoženju arbanaške pšenice i drugih cereali; Humičić je uvek radio uz polovinu dobiti, a u četiri ta ugovora primio je da investira 1260 dukata.¹⁹⁵ U jednoj parnici, njegov ortak Galeac Nalješćković, bio je osuđen da Kristoforu Franovom plati 50 dukata za troškove koje je Kristofor učinio za Humičića.¹⁹⁶ Pomenuti Kristofor bio je Humičićev punomoćnik u Cavtatu, čiji se posao sastojao u tome da u tom naselju pomoraca

¹⁹² HAD, Div. for. XXIII, 69 (30. V 1611), 160—0' (30. VIII 1611).

¹⁹³ HAD, Div. not. CXXXIII, 166—7 i 170—0'. — Novembra iste godine pomenuti Ivan Vidić, Roza, uz saglasnost druge dvojice dubrovačkih trgovaca, verovatno ortaka, uzeo je na plovidbu po arbanašku pšenicu peraški galeon, čiji je patrol bio Nikola Vicencov; za pšenicu i druge žitarice dato je 500 dukata u gotovu (Div. for. XXIII, 232'—3 od 22. XII 1611).

¹⁹⁴ HAD, Int. canc. XIII, 152—3' od 15. XII 1611.

¹⁹⁵ HAD, Div. for. XXIV, 16'—7, 17—7', 26—6', 27—7', 139—9' (jedno polovično izravnanje).

¹⁹⁶ HAD, Sent. canc. CLXXVIII, 10 i 18'; CLXXVII, 123 (njegovim brodom upravljao je Kopšić).

ugovara plovidbu i prima terete.¹⁹⁷ Humičić je potom okončao poslove koje je imao sa pokojnim Vicencom M. Ljubakovićem, i to sa sinom ovoga, Matom.¹⁹⁸ Meseca juna 1612. sekvestrovao je polovinu tovara cavatskog brodarka Kristofora Franovog, a ovaj je njemu uzaprio jedan bark.¹⁹⁹ Sve dovezene količine Humičić nije mogao da odmah poslovno apsorbuje, nego je zrnevlje držao po raznim skladištima; iz jednog takvog magacina tražio je deo arbanaškog žita što je dovezao Julije Longo, Pelješčanin.²⁰⁰ Kao što se vidi, u proleće 1612. Humičić je imao pune ruke posla kao posrednik koji je koristio usluge više lada i ljudi i morao računati na obezbeđenje skladišnog prostora na raznim stranama u gradu pod Srdem. Zbog tih poslova vodio je još jedan spor, jula te godine, jer je drugi isto tako agilan posrednik, Đorđo Piraneze, podneo protiv njega optužbu u vezi sa slanjem sapuna i pirinča u Albaniju da bi se u zamenu dobilo hlebno zrno.²⁰¹ Humičić je bio inicijativan i ujesen te godine. Na ovcem galeonu, kojim je zapovedao Andro Straševica, izvezao je iz luke Baštova žita za sebe i za još šestoricu trgovaca. Samo Julije Longo imao je tu 1063 dukata, druga petorica još 520, a organizator nabavke Humičić imao je 295 dukata troškova (i za dar dračkom đumrukčiji, za poklon agi Baštova, nekom Hasan-agi, za napojnicu subaši, za podmićivanja, za čast nekom drugom agi u Draču itd.). Troškovi su bili veliki i iznosili su 18,6% investiranog kapitala, jer je podmićivanjem i prijateljskim vezama trebalo iskamdžiti žito kojeg nije bilo toliko mnogo i na čiji je izvoz nametnuta blokada.²⁰² Kad bi se na pristaništu, recimo, Baštova, nalazilo više brodova, oni koji nisu podmazivanjem bili povlašćeni, morali su čekati, a mogli su ostati i bez tovara. Ta čekanja su onemogućavala češći dolazak na utovar u toku od jeseni do proleća, što je s obzirom na blizinu Boke i Dubrovnika, geografski bilo moguće. Sličan slučaj desio se decembra iste godine na nekadašnjoj dračkoj slanici na kojoj se tada primalo zrnevlje u lađe. Neki Mahmud Čelebija se obavezao da će Dubrovčaninu Bartolu Hercegu dati žita za sto dukata; na krcalištu se, međutim, nalazio i galeon Ivana Humičića i galeon Ivana Đurđeva i drugi, te je Herceg ostao kratkih rukava, jer su Humičićeve veze bile jače.²⁰³ Humičić je često morao da vodi parnice sa dubrovačkim pomorcima, pre svega što je kasnio u isplati prevoznine; Julije Longo preko suda tražio je 256 dukata.²⁰⁴ Spor sa Kristoforom Franovim iz Cavtata nastao je zbog nenapla-

¹⁹⁷ HAD, Proc. canc. XV, 270' od 23. I 1612.

¹⁹⁸ HAD, Div. for. XXIV, 139—9' od 2, V 1612.

¹⁹⁹ Isto, 226' od 18. i 22. VI 1612.

²⁰⁰ Isto, 196'—7 od 4. VI 1612.

²⁰¹ HAD, Int. canc. XII, 243 od 6, VII 1612.

²⁰² HAD, Div. for. XXV, 41—5. — Humičić je primao i male svote novca za ličnu potrošnju skrobne hrane dubrovačkih potrošača, na primer Galeaca Nat. Nalješkovića za 25 dukata (Isto, 277' od 26. XI 1612).

²⁰³ HAD, Div. for. XXV, 296—7 od 31. XII 1612 (protest).

²⁰⁴ HAD, Sent. canc. CLXXVIII, 116' od 28. XI 1612. — Brod je imao 85 kola nosivosti a Humičić je angažovao 79, plaćajući sedam dubrovačkih groša za star.

ćenih 85 dukata nauka; Humičić je zatezao sa naplatom jer je istom Kristoforu prodao polovinu neke lađe koju je imao u Herceg-Novom, ali koju je zadržao tamošnji Turčin Pervan, koje je Humičić bio dužan 24 dukata.²⁰⁵ Veliki kombinator stalno je morao biti dužan na sve strane, jer su ti dugovi predstavljali obrtni kapital koji je Humičiću manjkao za veliki i maštoviti stil poslovanja.

Godine 1613. Humičić je bio u poslovnom pokretu već od prvih nedelja. Zaključio je poslovanje sa lokrumskim monahom Cirpijanom Celerarijem, svakako primivši novac od njega na kamatu. Jednom dubrovačkom berberinu isplatio je 25 talira i 16 akči (po 80 aspri u talir). Januara 1613. obnarodovano je nekoliko sekvestara nad Humičićevim žitom usled potraživanja njegovih verovnika. Morao je protestovati Kristoforu Franovom što ne oslobodi jemstvo u vezi s kupovinom broda. Humičić je preko svog punomoćnika Tripa Malog zainteresovao Dubrovčane, ne samo za skrobnu hranu i ulje, nego i za (valonske) jegulje.²⁰⁶ Njemu je protestovao pisar galeona Ljubakovića koji mu je dopremio iz Albanije 146 stara pšenice i 69 stara prosa; kako su 20 stara žita zadržali zajmodavci, brod nije mogao naplatiti naul na tu količinu. Na istom brodu nalazila se i pšenica za 54 dukata za koju je novac (novembra 1612) dao Ivan Vic. Roza, a Humičić mu nije isporučio robu.²⁰⁷ Marta 1613. Humičić je ukrcao žitarice u Draču, te je od dvojice Dubrovčana, u samom Draču primio više stotina dukata i firentinskog svilenog atlasa, da ih investira u pšenicu. Kao zalog naveo je brod koji mu se nalazio u Dubrovniku, a potom ni od obračuna ni od broda nije bilo ništa. Jedan od tih trgovaca, Kristofor Lardić, primio je od dračkog Turčina Arnasilibe(?) 1005 talira, i to 948 u pšenici, a ostalo je trebalo da u gotovini namiri Humičić; taj novac je predstavljao cenu vunjenih tkanina koje je Dračanin primio od Lardića preko Humičića. Kad su bili sa žitnim teretom na Korčuli, gde su ga prodali, Humičić je odbio da preda 57 dukata; među svedocima pri prodaji zrnevlja na otoku nalazio se i Sulejman, novski Turčin.²⁰⁸ U prvoj polovini godine protiv Humičića podneto je više tužbi zbog neodgovaranja poslovnim obavezama, no većinu tih tužbi on je uspeo da sanira, tako da se ti predmeti nisu javili u sudskoj knjizi, tj. u vezi s njima nisu vođene parnice. Više zahteva podneseno je za naplatu vozarine za transport pšenice, ulja, jegulja, sapuna i pirinča, zbog neizmirenih dugova Lardiću, Dračaninu Ahmetu Čelebiji (preko Lardića) i slično. Jednom se i on javio, tražeći da mu brodar Julije Longo plati 56 dukata kad je sa ovim bio u Albaniji kao »mornar«; zahtev je odbijen.²⁰⁹ Fregatu koju je

²⁰⁵ HAD, Div. for. XXV, 172'—3 od 13. XII 1612.

²⁰⁶ HAD, Div. for. XXVI, 24', 18, 40' i 44' i 49, 48—8', 6' i 55. — Ciorijanov interes: Isto, 1 od 8. I 1613.

²⁰⁷ Isto, 45'—6 (24. I 1613), 22—2 (14. I 1613).

²⁰⁸ Isto, 242—3 od 10. VI 1613.

²⁰⁹ HAD, Mob. LV, 4'—5, 37', 60, 80', 23a, 144', 156, 199, 223', 239, 289'

juna 1611. kupio od nekih Dubrovčana sa 50 dukata, nije isplatio godinu dana.²¹⁰

Pored Humičića bilo je dosta mesta za učešće u prometu arbanaškim žitaricama i za druge Novljane. Đuro i Petar Franovi, u četiri ugovora, primili su od raznih Dubrovčana 214 dukata, sa zadatkom da za taj novac kupe pšenice i da predadu polovinu dobiti.²¹¹ U toku oktobra Vicenco Tripunov, Maroje Paskojević i Đuro Franov, dogovorili su se da svaki za po sto dukata kupi pšenice u Albaniji i da posle prodaje zrnevlja zadrži polovinu čiste dobiti.²¹² Novembra meseca Đuro Franov i Vicenco Tripunov apsorbirali su 200 i 100 dukata za isti posao.²¹³ Decembra 1610. u pet takvih utanačenja ušlo je 435 dukata, čime su raspolagali Petar Franov i Marin Paskojević.²¹⁴ Avgusta 1611. Ivan Nikov investirao je na isti način 150 dukata jednog Dubrovčanina, a pšenicu je dovezao Krištofor Ljubić iz Čavtata sa svojom navom.²¹⁵ Marta 1611. Marin Mihailović primio je od I. Humičića 300 dukata da ih u Epiru investira u pšenicu i druge žitarice.²¹⁶ U rukama Ivana Nikolinog sekvestrovano je proso što je dovukao u Dubrovnik Grgur Vukov po računu Humičića.²¹⁷ Petar Franov dobio je na poslovnu manipulaciju 40 dukata od jednog dubrovačkog berberina; posle žetve 1613. Petar je zbog dovezenog žita vodio parnicu sa berberinom.²¹⁸ Godine 1615. Andro Franov primio je od brata Petra sto dukata da na jednom pelješkom brodu dovuče arbanaške pšenice, uz polovinu dobiti. Andro je i na fregati Tripuna Kalcete dovezao »epirske« pšenice, no ona je sekvestrovana. Potom je Andro umro, a njegova braća Petar i Mato zatražili su da mu se imovina sekvestruje.²¹⁹

Ujesen 1615. Ivan Humičić je bio umro, a staraoci njegove zaostavštine postavljeni su na zahtev Ivanovih poverilaca.²²⁰ Ni u smrti nije mogao da se odvoji od dugova! Po načinu rada, iako ne i po opsegu poslovanja, Humičiću je od Novljana bio najbliži Mato Margaretić. Stanovao je na kotorskoj teritoriji, na dobru Roka Palme, ali se nije bavio obdelavanjem zemlje. Bio je dužan da isporuči Tripunu Jakonji, kao punomoćniku Đure Vukšića sa Visa, neko žito.²²¹ Zbog dugova uzapčena je pšenica koji je držao u rukama Grgura Vučinića, te Nikole Grbljanina i Ivana Molunte, dakle na više strana.²²² Vicenco Tripunov je od jednog Dubrovča-

²¹⁰ Isto, LIV, 73.

²¹¹ HAD, Div. not. CXXXIII, 127' (17. VII 1610); Div. canc. CXC VII, 92'—3, 93, 93.

²¹² HAD, Div. canc. CXC VII, 199', 120, 122.

²¹³ Isto, 122' i 127'.

²¹⁴ Isto, 128, 129'—30, 130, 130—0', 130'.

²¹⁵ Isto, 236—6' od 30. VIII 1611.

²¹⁶ HAD, Div. canc. CXC VII, 168 od 31. III 1611.

²¹⁷ HAD, Div. for. XXIII, 69 od 30. V 1611.

²¹⁸ HAD, Div. for. XXVI, 263 (18. VI 1613); XXVII, 85' (2. IX 1613).

²¹⁹ HAD, Div. canc. CXC VIII, 106 (3. IV 1615); Div. for. XXXI, 96—6', 92, 93'; XXXIII, 105.

²²⁰ HAD, Mob. LVII, 250' od 20. X 1615.

²²¹ IAK, SN LXXIX, 203b od 15. XII 1618.

²²² HAD, Div. for. XXXIII, 132 od 10. III 1617.

nina, početkom 1616, dobio 150 dukata da ih uloži u arbanaško žito.²²³

Iz 1618. postoji akt o osiguranju žita, variva i druge hrane, što bi fregata Ivana Margaritića ukrkala u Albaniji za Dubrovnik.²²⁴ Naredne godine Matko Nik. Margaritić dovezao je arbanaškog prosa za jednog Gundulića u količini od 400 stara, s tim da se kupel plati po šest dinara.²²⁵ Postoji samo jedan ortakluk između hrišćana i muslimana iz Herceg-Novog, pri nabavci arbanaškog žita: uspostavili su ga Vicenco Gudelj i Ejup Ajmetović Vranić, koji su od jednog dubrovačkog marangona za pomenuiti dovoz, primili 450 dukata.²²⁶

Muslimani iz Herceg-Novog zaostajali su u žitarskoj trgovini iza svojih hrišćanskih sugrađana. Avgusta 1610. Fahmud Pršinić primio je od Ivana Vidića Roze 29 dukata da ih uloži u arbanašku pšenicu i posle prodaje zadrži polovinu čiste dobiti.²²⁷ Pervan Kise je za istoga Vidića nabavio arbanaškog žita za 150 dukata.²²⁸ Ejub Ahmetović je (decembra 1615) osigurao svojih 200 dukata što je ukrcao na fregatu Tripuna Mihovog.²²⁹ Izvesni Novljani uticali su na svoje predstavnike vlasti u Novom da intervenišu kod nasilja prema Dubrovčanima, pri ukrcaju u Albaniji. Početkom 1616. nastupilo je izvesno uznemirenje kad su se pribrežnim vodama Albanije približila jedna španska ratna lađa. To je iskoristio Memi-rajs, čovek Mustaf-age Hodžića iz Drača da zadrži jednu fregatu u Poloniji koja je ukrcavala zrnevlje po računu Pavla Bunića; Ejup iz Herceg-Novog, koji je bio jedan od osigurača Bunića, saopštio je kadiji u Novom da je zadržavanje fregate nastalo zbog želje da se naplati carina. Na to je novski kadija izdao arz.²³⁰ Nisu, međutim ni Peraštani ni Novljani bili daleko od uzurpacija. Krajem 1616. novski Turci su svojim triremama uhvatili dve peraške lađe kad su se sa arbanaškim žitom i vinom vraćale u Perast. Novljani su izričito naglašavali da nije reč o gusarskom aktu, nego da je reč o osveti, jer su Peraštani krajem 1615. u Draču ubili Andra Franova i teško ranili njegovog brata Matu i još neke Novljane. Peraštani su navodili da je Andro vredao i izazivao Peraštane prilikom utovara i da je pogodila jedna puška, ali su tvrdili da ne znaju ko je od njih pucao. Izaslanici kotorskog providura došli su da posreduju, ali ih Novljani nisu hteli primiti i saopštili su da brodove neće sa robom vratiti, nego mogu samo preduzeti nove represalije; postignuto je samo primirje, da se ne bi krv dalje prolivala.²³¹ Navodi Peraštana o izazivanju bili su običan izgovor za nasilje koje je bilo izazvano time što su, uvećanim dolaskom novskih

²²³ HAD, Div. not. CXXXVI, 127 od 10. I 1616.

²²⁴ HAD, Noli e sic. LIII, 168 od 1. III 1618.

²²⁵ HAD, Div. canc. CC, 77 od 18. VI 1619.

²²⁶ Isto, 94—4' od 12. VIII 1619.

²²⁷ HAD, Div. canc. CXCVII, 108'—9 od 27. VIII 1610.

²²⁸ HAD, Div. for. XXV, 289 od 19. XII 1612.

²²⁹ HAD, Noli e sic. LII, 68' od 12. XII 1615.

²³⁰ HAD, Lett. Lev. XLIII, 80 od 3. V 1617; HAD, Noli e sic. XLIII, 28' od 15. III 1616.

²³¹ IAK, SN LXXIX, 373 od 28. I 1617.

katolika, Peraštani osetili da su pogođeni u monopolu koji su nametnuli u mnogim kralištima Albanije. Ni pojava turskih bojnih brodova nije stimulatивно delovala na žitarsku trgovinu. Kad su, na primer, marta 1607. u Lješ uplovile dve fuste i kad su rekvirirale sedam zatečenih peraskih i budvanskih lađa, te ih povele u Drač, ostali mnogobrojni brodovi su se raspršali. Peraštanima ništa nisu pomogli njihovi prijatelji Lješani, koji su obično garantovali njihov siguran utovar u severnoj Albaniji.²³²

Uznemiravanja na moru su ipak koristila novskim muslimanima, jer su se u takvim situacijama oni privilegisano ubacivali u promet. Tada bi nastupali, zajedno s njima i dovoznici iz Albanije. Na primer, 1618. Balči hodža iz Herceg-Novog dovezao je u Dubrovnik 200 pa još 350 stara žita, uz polaganje jemstva od 500 dukata, što znači da je kod poručioca monopolisao ponudu; njegovo žito pripadalo je Stamatu Georgijevu.²³³ To žito prodavano je u Dubrovniku od avgusta do oktobra po 14 groša za kupel. Naredne 1619. godine arbanaško žito Novljana muslimana palo je na 11 dinara uborak.²³⁴ Ujesen 1619. više novskih muslimana dovozilo je arbanašku pšenicu u Dubrovnik. Bili su to: Mahmud rajs Pršinić (za 336 dukata), Osman Vranić (50), Ejub i Osman Vranići (40 talira), Isuf Salihović, čehaja i Čenan Šabanović (330 stara držali su u magacinu ispod jedne dubrovačke kuće), te Mahmud Pršinić sa Alijom Bećirovićem. Prema jednom navodu, zrnevlje je stizalo iz Drača i Polonije. Utovar je obavljen i na pelješke i druge dubrovačke lađe.²³⁵

Prema broju dokumenata u Dubrovačkom arhivu, treća decenija XVII veka predstavlja kulminacioni vremenski odsek u dovozu arbanaških žitarica od strane Bokelja u Dubrovnik. Konkurentsko suparništvo između Peraštana i Novljana takođe je sasvim izbilo na javu. U samom Herceg-Novom došlo je do bitne promene: katolici, dotad kudikamo pretežniji privredni elemenat, gotovo su zbrisani u žitnom prometu, mada su upravo oni najavili konkurentsko natezanje sa obesnim Peraštanima. Takve promene nisu nastale kao posledica normalne ekonomske utakmice, nego je obrt nastao kao rezultat jednog vanekonomske udara — poharom Perasta 1624. Tek posle te akcije osmanlijskih gusara, na mig turskih vlasti, muslimani Novog mogli su obezbediti superiornost. Ipak, Dubrovčani su već oktobra 1621. povelili pregovore sa novskim muslimanima o dovozu arbanaške pšenice i ostalih žitarica.²³⁶ Unosnost dovoza žita iz »Epira« shvatio je i neki dubrovački Jermenin Papor, koji je od nekih dubrovačkih zanatlija primio omanje svote zlatnika da ih uloži u skrobnu hranu u Albaniji.²³⁷

²³² J. Tomić, Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka, Beograd 1933, 427, 437—8; HAD, Div. for. XXI, 143'—4, 224.

²³³ HAD, Div. can. CXCIX, 212 (II. VIII 1618); CC, 4' (30. V 1618); B. Hrabak, Izvoz žitarica, 366.

²³⁴ B. Hrabak, Tabele, 153.

²³⁵ HAD, Div. can. CC, 70, 94'—5, 119'—20, 136'—7; Div. for. XXXVI, 135'—6.

²³⁶ HAD, Cons. rog. LXXXVII, 231—1'; LXXXVIII, 113; LXIV, 118—8'.

²³⁷ HAD, Div. can. CCI, 103 od 24. VIII 1621.

Do septembra o dopremanju arbanaških žitarica u režiji novskih muslimana gotovo da nema pomena. Iz 1620. postoji samo podatak da su Mahmud Šugić (ili Hadžović) i Kurt Pirahmetović primili obavezu da iz svojih skladišta, koja su držali pod kućama jednog Sorkočevića i jednog Rastića, isporuče Nikoli Rogoljaniju (poreklom Baraninu) pšenicu i prosa za 210 talira, koje su ranije s vremena na vreme dobili od njega.²³⁸ Septembra 1624. u Herceg-Novom delovala je kompanija koju su sačinjavali Abdija šah Mehmedović, Cerim Ahmetović i hadži Husein Alijić; oni su takode imali 243 stara pšenice u magacinu koji je održavao Đuro Gučetić. Iz toga sklada obećali su da će prodati žita za 600 talira da bi taj novac vratili Mihi Mar. Zamanji i Ivanu Diljatiju (rodnom iz dubrovačke naseobine u Novom Pazaru), svakako kreditorima.²³⁹ Pomenut Cerim Ahmetović se u isto vreme udružio i sa Bračanimom Antunom Nikolinićem, pomorcem; primili su od jednog Dubrovčanina sto talira da za njih u Epiru kupe cerealije, što bi u Dubrovniku prodali i verovniku vratili kapital i polovinu dobiti.²⁴⁰

Godine 1625. najaktivniji su bili Cerim Ahmetović, Kurt Pirahmetović i hadži Balijin a izuzetno i Ahmet Hadžović. Prvi je u šest ugovora sa Dubrovčanima sakupio 1325 talira za ulaganje u pšenicu, druge žitarice i u variva. Od mesta utovara posebno je pomenuta samo Valona. Od dubrovačkih patruna najčešće su korišćeni pelješki.²⁴¹ Kurt Pirahmetović je pribrao aranžmane za kupovinu arbanaške pšenice i drugih cerealija za 1320 talira; njegovi patruni bili su Julije Longo, Bračanin Antun Nikolinić i Pelješčanin Ivan Đ. Đurićević. I tu je jedino pomenuta Valona od kraljišta.²⁴² Hadži Balijin ugovorio je kupovinu skrobne hrane za 300 talira, na fregati Grgura Matinog čiji je patrun bio Vlaho Paskojević.²⁴³ Ahmet Hadžović stekao je poverenje trojice dubrovačkih finansijera (među kojima se nalazio i pomorac Ahmetov Julije Longo) na 700 talira.²⁴⁴

Godine 1626. broj dokumenata o dovozu arbanaških žitarica novskih muslimana uvećan je sklapanjem ugovora o osiguranju, na koju su se stvar, kao redovnu, oni privikli te godine. Krug žitara — menadžera se znatno proširio. Kurt Pirahmetović je u sedam ugovora postigao da mu je povereno 1125 talira i 475 reala, a zaključio je i dva osiguranja; od brođara pominju se samo Paskoje i Frano Čaglović.²⁴⁵ Mehmed Čelebi Muharemagić, primio je samo 240 talira, a angažovao je pomorca Venturu Rinunčina.²⁴⁶ Jusuf-aga, sin Ali-age Sabanovića, ugovorio je dovoz arbanaških žitarica za 746 dukata, a patrun mu je bio Ventura Fil. Rinunčin,

²³⁸ HAD, Div. canc. CC, 149' od 28, II 1629.

²³⁹ HAD, Div. canc. CCII, 183 od 16, IX 1624.

²⁴⁰ HAD, Div. canc. CCIII, 7—7' (29, X 1624), 11'.

²⁴¹ HAD, Div. canc. CCIII: 26, 88, 88, 88', 89'—90, 91—1'.

²⁴² Isto: 85', 85'—6, 86—6', 89'—90.

²⁴³ Isto: 110', 110', 110'—1, 111.

²⁴⁴ Isto, 85'—6, 86—6'.

²⁴⁵ HAD, Div. canc. CCIII: 125—5', 154, 182', 202', 203, 203', 204; Noli e sic. V, 86'—7, 141'—2.

²⁴⁶ HAD, Div. canc. CCIII, 143'—4, 144.

stanovnik Trstena.²⁴⁷ Mahmud Hadžalić imao je tri putovanja i tri plovidbena ugovora, ali samo su dva finansijska ugovora pronađena na 202 i po talira.²⁴⁸ Ostali nabavljači arbanaških žitarica, 20-ih godina, iz Herceg-Novog bili su: Hadži-Balijin,²⁴⁹ Ahmet Hadžović sa 1700 stara zrnevlja u osiguranju,²⁵⁰ Hasan Čelebi Mehmedović,²⁵¹ Avdija Mehmedović²⁵², Ibrahim-beg Ahmetović,²⁵³ Hasan Osmanović,²⁵⁴ Hanas Čelebi.²⁵⁵

Godine 1627. Hasan-aga Pršinić, u tri ugovora, primio je samo 257 i po talira, koristeći kao brodara naročito Petra Indijana iz Gruža,²⁵⁶ zajam koji je podigao zajedno sa Ahmetom Hamzićem, međutim, iznosio je 2100 talira.²⁵⁷ Primili su: Ahmet Hadžović 482 talira,²⁵⁸ Habib Ibrahimović sa patronom Matom Gasparijem 250 dukata,²⁵⁹ Ibrahim Ahmetović i Hadži Alijić 300 talira,²⁶⁰ Omer Huseinović dovezio je iz Polonije 300 stara,²⁶¹ Salih Šabanović dopremao je 100 stara iz Karvasta i Baštova,²⁶² Kurt Pirahmetović i Sulejman Isaković primili su 170 talira;²⁶³ ostali dovoznici bili su: Hasan Ahmetović,²⁶⁴ Hasan Čelebija, Mehmet Čehajić,²⁶⁵ Mahmud Čelebi Hadžalić²⁶⁶ i Osman Hajdinović²⁶⁷

U 1628. poslovna revnost u žitnom prometu novskih muslimana već je nešto opala. Husein Hadžija obezbedio je u tri ugovora posao za 585 talira.²⁶⁸ Ibrahim Ahmetović imao je dva aranžmana sa 400 dukata, a kao prevozno sredstvo poslužila mu je tartana Ibrahima Turčina i tartana Marka Vlahovića iz Gruža.²⁶⁹ Ostali menadžeri su bili te godine: Hasan Čelebija,²⁷⁰ Hasan Hodža,²⁷¹ Mustafa Mehsinović²⁷² i Mehsinović zajedno sa Edipom Ibrahimovićem.²⁷³ Broj ovih se dalje reducirao 1629. godine: Ibrahim Ahme-

²⁴⁷ Isto, 141—1', 141', 142', 144'—5; Noli e sic. V, 15'—6.

²⁴⁸ HAD, Div. canc. CCIII, 210, 214'; Noli e sic. V, 100—0', 122—2', 17'—80.

²⁴⁹ HAD, Div. canc. CCIII, 143—3'; 230 talira.

²⁵⁰ HAD, Noli e sic. V, 88'—9, 196—6'.

²⁵¹ HAD, Div. canc. CCIII, 213'—4, 214; 183 talira.

²⁵² HAD, Noli e sic. V, 32'—33.

²⁵³ HAD, Div. canc. CCIII, 26; 200 talira.

²⁵⁴ HAD, Noli e sic. V, 78'—9.

²⁵⁵ Isto, 96—6'.

²⁵⁶ HAD, Div. canc. CCIV, 49', 66, 208'—9; Noli e sic. V, 176'—7 (Baštovo), 184'—5.

²⁵⁷ HAD, Div. canc. CCIV, 65.

²⁵⁸ HAD, Div. canc. CCIV, 26', 62—2', 64'.

²⁵⁹ Isto, 51'; Noli e sic. V, 193.

²⁶⁰ Isto, 61'—2.

²⁶¹ HAD, Noli e sic. V, 126; 300 stara iz Polonije.

²⁶² HAD, Noli e sic. V, 120'—22.

²⁶³ HAD, Div. canc. CC, 10 i 12'.

²⁶⁴ Osigurao je pšenicu na fregati Frana Slavica (Noli e sic. V, 175).

²⁶⁵ HAD, Div. canc. CCIV, 50 dukata.

²⁶⁶ HAD, Div. canc. CCIV, 61'—2.

²⁶⁷ HAD, Div. canc. CCIV, 50'; 100 dukata.

²⁶⁸ HAD, Div. canc. CCIV, 115, 144', 152'.

²⁶⁹ Isto, 81', 81'; Noli e sic. V, 290'—1; VI, 13—3'.

²⁷⁰ HAD, Noli e sic. VI, 48; tartana Dominka, osam groša za star.

²⁷¹ HAD, Noli e sic. V, 282, fregata Marka Milića, iz Rodoni.

²⁷² HAD, Noli e sic. V, 81'.

²⁷³ HAD, Div. canc. CCIV, 87; fregata Ivana Lukinog, 115 dukata.

tović obavio je tri putovanja jer ima tri plovidbena ugovora, ali samo o jednom od 200 talira sačuvan je ugovor. Kao patrun poslužio je Marko Vlahović iz Gruža.²⁷⁴ Ostali krcači su bili: Hasan-aga Pršinić²⁷⁵ i Avdi šah koji je vozio proso do Rijeke.²⁷⁶

Hrišćani Herceg-Novog bili su jedva prisutni u žitnom prometu 20-ih godina. Adam Vukićin primio je 400 talira za dovoz pšenice i drugih žitarica iz Albanije; transport je obavljen fregatom Đure Matovog kojom je upravljao Leonard Bernardov sa Lopuda.²⁷⁷ Vicenco Tripunov primio je 150 dukata od Ivana Dragog da mu posluži kao poslovni kapital u dovozu arbanaškog žita.²⁷⁸ Pšenica, kupljena od novskih muslimana, prodavana je marta 1620. u Dubrovniku po 14 groša kupel.²⁷⁹

Ujesen 1629. i Herceg-Novi i Risan su dobro snabdeveni hlebnim zrnom, te su mnogi Kotorani odlazili na tamošnje pijace da se snabdu pšenicom i drugim žitaricama, ali ne za popunjavanje potreba Kotora, nego za trgovanje izvan Boke. Katorski providur Nikolino Loredan je to najstrože zabranio naredbom od 26. oktobra te godine.²⁸⁰ Rišnjani su takođe dovozili cerealije iz Albanije, ali su se u tome manje isticali. Nekad su dovozili i u Dubrovnik, na primer maja 1604, kad je od Mata Lukinog, patruna gripa »Santa Nuncijata de Trapani«, tražen račun za žito, jer je u brod počela da ulazi voda, te je postojala opasnost da teret propadne.²⁸¹ Rišnjanin Ivan Đurov, zvani Jusa, primio je 1612. od Mata Vidova, zvanog Marvica, iz Prčanja, 216 talira da nabavi žito u Albaniji i da raznese, po principu terciarije, po Dalmaciji, Istri i Veneciji; kako patrun nije podnosio račun, Marvica je zatražio da se sekvestruje Ivanov novac u količini od 445 stara zrnevlja što je dovezao u Veneciju novcem Kotorana Aleksandra Paskvalija, Bernarda Pime, Frana Bolice, Roka Palme i svojim.²⁸²

Peraštani su i u trećoj deceniji stoleća nastavili da kupuju u Albaniji žitarice i da ih dopremaju za prodaju u Boku, Dubrovnik, mletačku Dalmaciju, Istru i Veneciju. Jedan Peraštanin imao je preko katorskog suda potraživanja od braće a sinova pokojnog Tripuna Markovića u vezi sa nekom neisplaćenom svotom pri kupovini žita.²⁸³ I patrun Kristofor Nikolin primio je od Simona Simonuti, Kotoranina, novac za kupovinu hrane u Albaniji i za njen prevoz i prodaju u Dalmaciji, Istri i Veneciji.²⁸⁴

²⁷⁴ HAD, Noli e sic. V, 53—3', 73—3', 108'—10; Div. canc. CCIV, 189'.

²⁷⁵ HAD, Noli e sic. VI, 76'—77: 350 stara, patrun Dominik Pontengo.

²⁷⁶ HAD, Mob. LXX, 104; Sent. canc. CXCIV, 39'.

²⁷⁷ HAD, Div. canc. CCIII, 91' od 16. X 1625.

²⁷⁸ HAD, Div. not. CXXXVI, 127 od 10. I 1626.

²⁷⁹ B. Hrabak, Tabele, 153.

²⁸⁰ MP, AO, knj. XV, 19—22, 26. X 1629.

²⁸¹ HAD, Div. canc. CXCII, 201' od 3. VI 1604.

²⁸² IAK, SN LXXVII, 31. od 29. VIII 1612.

²⁸³ IAK, SN LXXX, 91 od 13. II 1620.

²⁸⁴ IAK, SN LXXXI, 4 od 10. IX 1620. — O Peraštanima kao posrednicima između Albanije i susednih krajeva u prvoj polovini XVII veka vid.: G. Stanojević, Prilozi proučavanju, 36, 37—8, 40.

Godine 1621. i Senat u Veneciji je znao da Peraštani ukrcavaju na svoje brodove kako u severnoj Albaniji tako čak i u Patraskom zalivu, jer je žetva u severnim krajevima omanula, te je postojala konjunktura zrna; da bi njihovu kupljenu robu usmerila na mltačke krajeve, generalnom providuru Belenju naloženo je da sa brodovima pođe prema Šendi i susednim krajevima kako bi presreo peraške i druge lađe koje su se sa žitaricama vraćale iz Dragomesta i Kandle, te da ih otpravi u Veneciju.²⁸⁵ I bez prisile, po dogovoru sa kotorskim finansijerima, ujesen te godine pešački pomorci su odlazili sa arbanaškim žitaricama u Dalmaciju, Istru i Veneciju, na primer Kristofor Luk. Vučićević sa robom za 150 talira.²⁸⁶ Kao i nekad ranije, Peraštane su kreditirali i sopstvenici žitnih zaliha u samoj Albaniji kako bi ih preko njih unovčili. Godine 1622. Đuro Tr. Buračić priznao je da je od Nataša Đordirija primio 210 talira kao i neki novac od Santa Đonovog iz Medue, stanovnika Drača i kapetana rta Laki i susednih krajeva sve do Valone; novcem ovoga Buračić je utovario žito za Dubrovnik, Dalmaciju, Istru i Veneciju.²⁸⁷

U proleće 1623. Peraštanin Ivan Rempj(?) tražio je od svog sugrađanina Burovića 424 dukata (po 4 lire i 12 soldi) za isporučenih 286 stara prosa.²⁸⁸ Posle žetve 1623. Dubrovčani su žitne nabavke u Albaniji obavljali samo preko Peraštana; prevoznici su bili peraški patruni Nikola Mar. Maretić, Petar Lukin, Antun Vicencov, a i berberin Marin Androv, koji je takođe, svakako, bio rodnom iz Perasta; davaoci novca su isto tako bili berberi, kao Ivan V. Roza. Uložene svote su obično iznosile 100 dukata, a samo u jednom slučaju znatno više (600).²⁸⁹ U proleće 1624. situacija se ponovila, samo s tim što su Peraštani dovozili žito i iz Valone, u koju su tih godina manje zalazili. Na Rodoniju je te godine ukrcao 90 stara pšenice Nikola Marko. Maretić a za prevozninu do Dubrovnika dobio je po osam groša po staru.²⁹⁰ Petar Lukin i Ivan Baričević prikupili su u Dubrovniku 1624. za kupovinu arbanaških žitarica, 1500 reala i 1650 talira.²⁹¹ Tadašnji peraški knez Nikola Maretić, preko Vicencia Lukinog, takođe Peraštanina, kupio je prosa za 90 talira, od čega za 50 od Mahmuta Čelebije u mestu Sletu; celokupna količina prodana je u gradu sv. Vlaha, gde je čak 24 dukata (27% uloženog kapitala) potrošeno za magacioniranje.²⁹² U vreme poznate turske pohare Perasta, galcon Draga Tr. Markovića zatekao se sa pšenicom i prosom kod Lokruma, tj. pred Dubrovnikom, a neke barke bile su na krcanju u Draču.²⁹³ Kad su došli k sebi

²⁸⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Constantinopoli, R. XVII, 201—1' od 24. VII 1621.

²⁸⁶ IAK, SN LXXXI, 16' od 6. X 1621.

²⁸⁷ HAD, Div. for. XL, 40'—1 od 25. XI 1622.

²⁸⁸ IAK, SN LXXXII, 5 od 31. V 1623.

²⁸⁹ HAD, Div. canc. CCII, 104', 104'—5, 107', 108, 128.

²⁹⁰ HAD, Mob. LXVII, 204' od 2. VIII 1624.

²⁹¹ HAD, Div. canc. CCII, 207' (500 reala), 108, 147 (500 talira), 155'—6 (100 talira); CCIII, 1' (20 talira), 7 (30 talira).

²⁹² HAD, Div. for. XLII, 250'—1 od 14. XII 1624.

²⁹³ V. Vinaver, Pohara Perasta, n. n., 322, 322—3.

od prepada, prvo što su mogli učiniti da poprave situaciju, bilo je da otplove po hlebno zrno u Albaniju (Ivan Mark. Maretić, Ivan Mark. Barićević, Marko Cigo) i to sa po dve-tri plovidbe; najveća ponesena svota novca zaista je bila značajna — 2200 talira na marcilijani »Sveta Marija od milosrđa«, s tim što je izvoz bio namenjen Dalmaciji, Istri i Veneciji.²⁸⁴

Godine 1625. peraški brodari izvukli su u Dubrovniku, za ulaganje u arbanaške žitarice, 4750 talira. Peraški aranažeri bili su: Nikola Mark. Maretić (sa brodarom Stijepom Dominkovim iz Gruža), Mato Pavlov, patrun galeona »Sv. Marija od Škrpjela«, Marko, Cigo patrun marcilijane »Sv. Marija od milosrđa«, Petar Bujović (na galeonu »Sv. Petar«, sa novcem Antuna Vidova iz Perasta, dobijenog na Visu za plovidbu u Valonu), Nikola Mark. Maretić (i sa svojim gripom »Sv. Marija od Škrpjela«).²⁸⁵ Neki Vicenco iz Perasta na brodu Nikole M. Maretića ukrcao je na Rodoniju 90 stara pšenice i šest barila ulja; žito je u Dubrovniku prodato po osam groša za star.²⁸⁶ Te godine Peraštani su se na dubrovačkoj pijaci takmičili sa Novljanima; u tom nadmetanju od Peraštana je naročito učestvovao Nikola Maretić,²⁸⁷ a od Novljana Cerim Ahmetović sa Adamom Nikolićevićem.²⁸⁸ Peraštani su bili prinudeni da Turcima iz Herceg-Novog daju nagrade da ne napadaju njihove brodove po povratku iz Albanije sa teretom žitarica. Jednom prilikom peraška opština dala je čak 1200 dukata mita tim Turcima, što je morala pozajmiti od Kotoranina Bernarda Pime.²⁸⁹

Jula 1626. u luci Bara četiri opštine — Budva, Paštrovići, Perast i Zbor sv. Mihaila doneli su odluku o savezništvu u pogledu vođenja trgovine u severnoj Albaniji. Povod je bio sukob koji se izrodio sa ulcinjskim barkama oko uspostavljanja prevlasti i monopola u lješkomeu pristaništu i u skali oblasti Matje. Spor se stvarno javio još 1614, kad su Ulcinjani, kao sultanovi sinovi, počeli da svajataju ta krališta, koja su dotad bila potpuno slobodna za podanike duždeve. Obezbeđenje ranije mogućnosti utovarivanja pokrenuo je Stijepo P. Visković (peraški sudija 1621. i 1631) godine 1622, zajedno sa Androm Petrovićem i Petrom Rusoom, i to kad je mletačka marcilijana, koja je u Draču primala ulje, napadnuta i opljačkana od arbanaškog gusara Mustafe Santija. Taj razbojnik je potom, odlukom dračkog age, pogubljen. Godine 1626, predstavnici četiri opštine, uz podršku mletačkog funkcionera Benedeta Kapela, najavili su Ulcinjanima da će doći na razgovor s njima na ušće Bojane, kako bi se regulisalo pitanje utovara na odnosnim lukama. Kako se ulcinjski prvaci nisu pojavili, donesena je odluka o stvaranju alijanse u odbrani trgovačkih prava. Peraški predlog

²⁸⁴ HAD, Cons. min. LXXII, 257; LXXIII, 19'—20; Div. canc. CCII, 180 i 183—3'; CCIII, V i 7.

²⁸⁵ HAD, Div. canc. CCIII: 29', 79'—80, 80—0', 80'—1, 84.

²⁸⁶ HAD, Sent. canc. CXCI, 9 od 19, II 1625.

²⁸⁷ HAD, Cons. min. LXXIII, 15 (povlašćen u pogledu carine); Div. canc. CCIII, 29' (550 dukata).

²⁸⁸ HAD, Div. canc. CCIII, 26 (28 talira); Div. for. XLII, 97—8 (710 reala), 298'—9 (260 reala).

²⁸⁹ M. Zloković, Pomorstvo i trgovina Herceg-Novog, 31—2.

da se vodi trgovina primenom sile, nije bio usvojen. Ipak, Peraštani su nastavili nasilnu praksu na severoarbanaškoj obali sve do 1638. godine, kad su od sultana dobili ferman kojim im je obezbeđena sloboda poslovanja.³⁰⁰

Januara 1626. dubrovačka vlada pisala je Mahmut-begu iz Kavaje, preporučujući brod Nikole Maretića, Peraštanina, na koji je slagao žito dubrovački službenik krcač na ušću reke Karvast.³⁰¹ Postoji devet osiguranja u Dubrovniku plovidbe Peraštana po arbanašku pšenicu, proso i druge žitarice iz Albanije (do Valone) u vremenu od februara do septembra 1626. Osiguravane svote iznosile su 200—300 i 450—600 dukata, a stopa osiguranja 5%. Polazak brodova bio je iz Dubrovnika i samo izuzetno iz Kotora, a istovar u Dubrovniku. Lica, za čiji se račun vršilo osiguranje, nisu morali biti pomorci na čijem se brodu tovarilo, nego je to mogao biti kakav drugi Peraštanin brodar. Osigurani su: Kristofor Vicencov, Miho Ivančić (na svom gripu i na fregati Nikole Paprice), Luka Vicencov (na gripu Stijepa Tripunovog), Stijepo Tripunov, Peraštanin Luka Vicencov, stanovnik Visa (patrun Marko Čigo i fregata Stijepa Burovića), Nikola Zmajević, zvani Milutin (na sacciji Kristofora Iv. Ivešića).³⁰² Maja 1626. izbio je spor oko 241 talira između patruna Petra Bujovića i njegovog kompanjona s jedne i brodovlasnika Ivana Đur. Đurđevića, povodom cene pšenice preuzete na rtu Pali.³⁰³

Prilikom dovoza hrane u Veneciju, poreznici su ih često primoravali da polože novčane depozite dok se ne ustanovi domašaj njihovih povlastica. Da se ne bi natezali sa carinicima, Peraštani su zahtevali da se sva sporna pitanja raspravljaju pred uredom »Pet mudrih oko trgovine« i u tome su uspeli. Krajem decenije njihove povlastice su produžene za daljih 12 godina.³⁰⁴

Ahmet efendija, iz ureda emina skala u dračkoj okolini, predstavio je vlastima u Veneciji pismo sa žalbom protiv nekog Kristofora iz Perasta, kapetana, kome je pružena pomoć kod utovara pšenice, ali koji je na brod, uz robu, primio i neke odbegle robove, zajedno sa njihovom robom i novcem. Ured »Pet mudrih« dobio je zadatak da identifikuje tog patruna, da ustanovi istinu i da u pozitivnom slučaju njemu zabrani plovidbu u oblasti u kojima je načinio prestup. Senat je smatrao da je u trgovini potrebno da se recipročno uvažavaju interesi partnera.³⁰⁵ U nekom bliže neoznačenom slučaju Kinam (Cenan) aga iz Drača zadržao je artiljeriju sa nekog mletačkog (verovatno peraškog) broda, te je mletački kapetan Jadrana imao da obavi restituciju pomenutih topova. U knjizi peraške opštine, bez određenog datuma (ali verovatno 1629), postoji registrovano pismo dračkog emina kapetanu Kriletu iz Pe-

³⁰⁰ MP, AO, knj. XV, 3—4.

³⁰¹ Lett. Lev. XLIV, 95' (2. I 1626), 97, 97', 115 (7. VIII 1626), 116, 116'.

³⁰² HAD, Noli e sic, V, 14—5, 23, 23'—4', 26, 26'—7, 48'—9, 59'—60, 120'—1.

³⁰³ HAD, Div. canc. CCIII, 149'—50' od 2. V 1626.

³⁰⁴ G. Stanojević, Peraške isprave, 61—2; M. Milošević, Dileme ekonomske politike Mletačke Republike prema Kotoru i pomorskim naseljima Katorskog zaliva, Istorijski zapisi br. 2—3/1973, 246—7 (naročito se potencira značaj dovoza sira).

rasta. Možda je ovaj kapetan upravo onaj Kristofor koji se gore pominje, mada se ne navode robovi. Emin je pisao da su odnosi između njih dvojice kao i njih dvojice sa Jehti-begom i drugim rajsovima bili dobri, bez ijedne rđave reči i da se emin nada da će tako biti i ubuduće. Emin je pozvao Krileta da on i drugi kapetani dođu u Drač da bi utovarili žito, jer je takva delatnost uvek donosila koristi kupcima. Emin je javljao da je imao na raspolaganju neku količinu proša, što bi im prodao po umerenoj ceni; cene drugih žitarica bi se takođe tako obrazovale da bi obezbedile zaradu Peraštanima.³⁰⁶ Postoji još jedan dokumenat, bez datuma, koji je izdat posle 1626. godine. U njemu je izloženo kako je sultan 1626. Peraštanima dozvolio da kupuju pšenicu na arbanaškim skalama, ali da se pri tome respektuju potrebe lokalnog stanovništva. Ono što je bilo od operativnog značaja bilo je pokrenuto pitanje redosleda utovara u luci i pitanje eventualne štete kod naplate carina; traženo je da se strogo poštuje načelo da se roba prima po redosledu dolaska u pristanište, tj. da se ne praktikuje podmićeno forsiranje, kakvih je žalbi moglo biti na račun Peraštana.³⁰⁷

Krajem 1627. izvršen je sekvetar žita u vrednosti od 300 reala što je dovezeno na jednom barku Budvana ili Peraštana po računu Bernarda dal'Oljo u Veneciji. Posle toga nastala je raspra između Peraštana i Bernarda, o čemu je morao biti obavešten i kapetan Jadrana. Bernard je poslovao i sa Ulcinjanima, u vezi s čime se takođe pominju 300 dukata i neki ugovori o putovanju Ulcinjana sa robom.³⁰⁸ U to doba je u Dubrovniku osiguran samo Nikola Mat. Buća, zvaní Kolović, iz Perasta, na 200 stara koji su na porodičnoj fregati prevezeni od Valone u Boku Kotorsku.³⁰⁹ Naredne godine postoje takva dva osiguranja u kojima je istovarna luka Venecija. Količine su bile: 950 mletačkih stara i 100 talira, po stopi osiguranja od 8%. Osigurani su bili: Petar Stepanolišević(?) iz Perasta (grip Mata St. Bresine iz Trpnja) i Frančesko Kراسi (galeon Luke Kristoforova). Septembra-oktobra 1628. jedan Cavtačanin ukrcao je žitarice na galeon Vicenca Tripunovog za odlazak u Veneciju, uz polovinu dobiti.³¹⁰ Tek oktobra 1628, pred kotorskim sudom, raspravlján je slučaj jednog ugovora od 1621, kad je Mato Buća, zvaní Čuzov, iz Perasta, primio u Veneciji od Vičenca Paulinija 400 dukata da ih, na Rodoniju, rtu Laku, Draču ili u okolnim mestima uloži u žito i drugu robu s tim da to istovari u Dalmaciji, Istri i Veneciji.³¹¹ Jakobu Radunoviću je Englez Džon Dostou početkom 1627. dao reala da ih investira u arbanaško žito; međutim, turske galije su te godine opljačkale peraške galeo-

³⁰⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. XVIII, 17. IX 1627 (generalnom providuru Dalmacije i Albanije), 99'—100 (17i IX 1627.

³⁰⁷ MP, AO, fasc. XIV, s. d.

³⁰⁸ Isto, bez datuma i potpisa.

³⁰⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. XVIII, fol. 135 (4. XII 1627, bailu u Carigrad), 137' (11. XII 1627, kapetanu Zaliva).

³¹⁰ HAD, Noli e sic. Canc. V, 225'—6 od 4. XII 1627.

³¹¹ HAD, Div. canc. CCIV, 143 od 20. IX 1628.

³¹¹ IAK, SN LXXXIV, 170—0' od 17. IX 1628.

ne te su ih doterali u Drač, gde su zadržavane još krajem 1628. godine.³¹²

Godine 1629. peraški izvoz arbanaških žitarica usmeravan je u Veneciju. Čak i jedan stanovnik Bergama, koji je tada živeo u Gružu, prevezio je peraškim lađama arbanašku pšenicu u Veneciju, konkretno galeonom Vicenca Pavlova, uz polovinu dobiti posle prodaje u Dalmaciji ili Veneciji.³¹³ Meseca septembra, neki Venecijanci i jedan poreklom Ferarac, poslali su 1000 reala (delom u karizajama) za kupovinu pšenice u režiji Nikole Palavičinića, s tim da istovar zrna bude u Boki, Dalmaciji, Istri i Veneciji, uz primanje cene samo u gotovom novcu.³¹⁴ Jula 1629. služba Koleda konstatovala je da se 6000 stara pšenice nalazi u venecijanskim magacinima po računu Peraštana, i da je žitna služba grada bila spremna da to zrnevlje preuzme po ceni od 24 lira za star; isplata je, međutim, obavljena po 22 lire.³¹⁵ U jesen 1629. bilo je sporova između nekih Peraštana i Ulcinjana oko plovidbenog ugovora za prevoz zrnevlja, peraškim brodovima. U vezi s tim sedam azinteresovanih u Ulcinju — Mahmut-aga, Veli-aga, Abdul-aga, Ibrahim-aga, kapetan Imbro Kalarić, Kurt efendija i druga gospoda ulcinjska pisali su i svoje muhure udarili Peraštanima, pozivajući ih da se nastale razlike u vezi sa vozarinom reše u duhu trudoljubivosti i poslovnog prijateljstva.³¹⁶

Oko peraškog izvoza žitarica iz Albanije, došlo je do objašnjenja i između dubrovačke vlade i Sinjorije, tim pre, što su ti odnosi u to vreme i bez žitne problematike bili vrlo loši. Dubrovački poklisar je od svoje vlade dobio zadatak da objasni duždu kako mnogi mletački podanici izvoze žito iz Albanije na duždevu štetu, tj., ne za mletačke posede, nego u druge zemlje. Mletački ratni brodovi, umesto da to sprečavaju, prave zbrku, zadržavanjem dubrovačkih lađa koje zbog prijema žita takođe odlaze na arbanašku obalu. Dubrovnik je sultanov haračar i nema govora da se on može sprečiti da iz oblasti svoga gospodara ne može iznositi hranu; on to čini na osnovu izričitih Portinih hoćuma i sa Levanta i iz Albanije da bi prehranio svoje stanovništvo. Te dozvole glase na određene luke i količine; na osnovu tih hoćuma čak i Peraštani izvoze žito u Veneciju. Mletačke vlasti, kao i Dubrovnik, treba da strogim kaznama onemoguće oticanje skrobne hrane izvan svoje teritorije; ako Dubrovčani tolerišu rad Peraštana, Sinjorija se ne može smatrati oštećenom revnošću Dubrovčana pri utovaru žita u Albaniji.³¹⁷

Povećana konkurencija nije smetala Bokeljima da ne uvoze žito iz Albanije u Zadar, glavni grad Dalmacije. Isluženi glavni providur Antonio Barbaro (juna 1621) tvrdio je da su se zadarski

³¹² HAD, Sent. canc, CXCIV, 148 (23. XII 1628), 17' (17. III 1627).

³¹³ HAD, Div. canc, CCIV, 200 od 24. III 1629.

³¹⁴ IAK, SN LXXXV, 69'—70 od 23. IV 1629.

³¹⁵ ASV, Collegio Notatorio, R. LXXXIX, 78' od 23. VII 1629.

³¹⁶ MP, AO, fasc. XIV, Ulcinj 20, XI 1629.

³¹⁷ HAD, Lett. Pon. XV, 17, aprila 1629, tačka XV, uputstva Bernardu Đurđeviću, poklisaru kod dužda.

i drugi magacini godišnje punili sa 20.000 stara arbanaških žitarica.³¹⁸ Nerodica u Albaniji značila je pravu glad za Boku Kotoršku. Početkom novembra 1622. predstavnici političkih tela Kotora obratili su se za pomoć Sinjoriji, naglasivši da je glavni razlog bede upravo u tome što te godine Albanija nije mogla da prehrani ni Boku a kamoli Dalmaciju i Istru, kao ranijih godina.³¹⁹ Opšta oskudica ipak nije smetala Peraštanima da se, kako marta, tako i decembra te godine, pojave u Dubrovniku sa pšenicom; meseca marta od njih je preuzeto 1000 stara »epirskog« žita, a decembra je pešnica dovučena lađom kojom je upravljao Nikola Andr. Bolic.³²⁰ I Kotorani su izvozili u Dalmaciju, Istru i Veneciju. Frano Cifra pozajmio je Matu Andr. Mavrici iz Perasta 50 talira da u Albaniji nabavi žita koje bi potom prodao za gotov novac u pomenutim oblastima.³²¹ Godine 1628. u Dubrovniku su registrovana tri osiguranja Kotorana koji su pšenicu iz Valone vozili u Veneciju; kupovano je za po 200 i 400 reala, a stopa osiguranja iznosila je 6%. Osigurani su Sebastijan Palma (na pelješkom brodu), Ivan Zanović (fregata Barbiča sa Silbe) i Ivan Janković (patrun Frano iz Zadra).³²² Narodne godine Nikola Cicila otputovao je sa jednim Pelješčaninom da bi iz Albanije (do Valone izuzimajući Karvast) dovezli 2200 stara; od odlaska do povratka trebalo je da prođe 43 dana.³²³

Više puta je pominjano da su Budvani poslovali najslabije Peraštanima. Budva je čak bila mnogo zgodnija za prihvatanje arbanaške pšenice nego Perast. Dubrovčani su se (novembra 1627) interesovali koliko je visoka cena žitarica koju Peraštani i Budvani prodaju u Dalmaciji; u Dubrovniku je proučavan izveštaj da mavricu (sa deset dubrovačkih kupela) naplaćuju tri i po dukata i da su Peraštani u posao uložili 2500 dukata.³²⁴

Kotorska arhivska građa registruje više ugovora o davanju novca za dovoz žitarica iz Albanije. Tri takva postigao je Luka Zambela na 170 reala za odlazak do Valone i za izvoz u Dalmaciju, Istru i Veneciju.³²⁵ U to vreme slično su učinili Kristofal M. Marinković (sa 30 talira za Rodoni) i Kristofor Kucolović iz Perasta sa 300 dukata u Matji, Rodoniju, Draču, rtu Laki, Poloniji, Baštovu i drugim susednim mestima za isto određenje.³²⁶ Juna 1628. registrovano je još 23 takva ugovora meseca aprila. Ukrcavanje žita je predviđeno za brod Ivana Markova (za 1007 talira, 20 talira čak od jednog Ankonjanina), sa utovarom do Valone i na lađu Luke Zam-

³¹⁸ CRV VII (1912), 9 i 11—12.

³¹⁹ G. Stanojević, Prilozi proučavanju, 10.

³²⁰ HAD, Cos. rog. LXXXVIII, 26, 100', 119.

³²¹ IAK, SN LXXXI, 71' od 23. XI 1622.

³²² HAD, Noli e sic. Canc. VI, 111 (30. VIII 1620).

³²³ Isto, 108'—10' od 3. X 1629.

³²⁴ HAD, ASMM XVII s., n° 1933/2, Alesandri Riva iz Karvasta 10. XI 1627.

³²⁵ IAK, SN LXXXIV, 138—8', 139.

³²⁶ Isto, 27', 128—8'.

bele sa 50 dukata opet do Valone.³²⁷ Iz avgusta 1628. postoji samo jedan takav ugovor ali za 3700 reala petorice kotorskih trgovaca, što je povereno Peraštaninu Nikoli Palavićiniju. Iz decembra 1628. zabeleženo je da je 1981. real dat Petru Vicencovu i njegovom sinu da arbanašku pšenicu finiraju u Dalmaciji, Istri i Veneciji. Decembra 1629. ugovoren je izvoz arbanaškog žita za 150 dukata na brodu Ivana Stijepova iz Budve, sa plovidbom do Valone i istovarovom u Veneciji.³²⁸

Peraštani nisu bili samo dovoznici nego i trgovci, koji bi otišli i na nove pijace da postignu bolju zaradu. Na primer, jedan Peraštanin dopremio je arbanaško žito u Istru (1623), ali je s njim odmah otplovio na Hvar i tamo ga je unovčio.³²⁹

Godine 1630. pa i pre toga 1597. i kasnije (1666) Sinjorija je odobrila Peraštanima trgovanje arbanaškim žitaricama.³³⁰ Peraštani su (jula 1631) tražili da budu oslobođeni pristanišne takse u Veneciji, dok su poreznici smatrali da mogu biti oslobođeni takse samo kad brodom dolaze iz Perasta; to mišljenje Peraštani nisu prihvatili, pa su najzad oslobođeni lučke pristojbe bez obzira da li dolaze ili ne iz svog rodnog grada. Maja 1639. potvrđene su im stare povlastice za daljih deset godina, a i povećana im je godišnja pomoć od 200 na 250 dukata, ali samo za rok od pet godina.³³¹ U samom Perastu 2. februara iste godine izglasana je odluka da, ako bi koji Peraštanin plovio sa kotorskim ili kakvim stranim brodom, te ako bi načinio kakav prekršaj koji bi mogao nauditi peraškoj opštini, bio bi primoran da namiri nastalu štetu, i u ime toga mogla su mu se konfiskovati sva dobra; zanimljivo je da je jedan glas bio protiv takvog rešenja koje je potiskivalo poslovni avanturizam.³³² Na terenu, u vodama Albanije najveći su problem predstavljali odnosi sa Ulcinjanima, koji su isto tako bili žitari, skloni nasilju i gusarstvu kao i Peraštani. Početkom leta 1633. Ulcinjani su ubili neke Peraštane zbog toga što su prisvojili novac dat patru Martinu Grku i njegovim mornarima da nabave i dovezu žitarice.³³³

Peraštani su i četvrte decenije XVII veka bili aktivni, kao i ranije, ali nije jasno zašto se u drugoj poludeceniji praktično ne javljaju u Dubrovniku. Godine 1630. Marko Tom. Marković primio je 500 dukata za dovoz pšenice iz Epira za dubrovačku žitnu službu.³³⁴ Ivan P. Ivanov osigurao je žito jedne đenovljanske pedotine pri plovidbi iz Albanije za Dubrovnik.³³⁵ Na putu sa žitom u Vene-

³²⁷ Isto, 131', 132—2', 132', 133, 133', 133'—4, 134, 134', 135, 135', 135'—6, 136, 136', 136', 137, 137—7', 137', 138, 138—8', 138', 138'.

³²⁸ IAK, SN LXXXV, 70/II, 72—2', 137—8.

³²⁹ Historijski arhiv u Zadru, Arhiv općine Hvar, kut. VI, n° 14, I.

³³⁰ V. Vinaver, Pomorstvo Ulcinja u XVIII veku, Istorijski zapisi br. 1/1963, 58—9.

³³¹ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 62—3.

³³² MP, AO, knj. XIX, fol. 128' od 2. II 1639.

³³³ Isto, knj. XXI, II, iz Lješa 18. VII 1639.

³³⁴ HAD, Div. not. CXXXV, 69' od 18. IX 1630: posao je završen za 96 dana.

³³⁵ HAD, Noli e sic. Canc. VI, 148 od 12. VIII 1630.

ciju jedna peraška lađa morala je da se zakloni u grušku luku, ne mogavši zbog havarije dalje.³³⁶ Jednom Peraštaninu je dozvoljeno (decembra 1630) da proda 100 stara zrnevlja na Cresu. Žalba peraškog patruna Petra T. Markova u Zadru na jednog Arbanasa zbog neizmirenih 50 dukata verovatno je u vezi sa prodatom pšenicom.³³⁷

Patrun Ivan u poznu jesen 1631. pošao je sa 1200 soldi do zaključno sa Valonom da nabavi pšenice koju bi prodao u Boki, Dalmaciji, Istri i Veneciji.³³⁸ Maja 1631. Mato Luk. Burović prodao je u Cavtatu sto dubrovačkih stara žita po 30 groša uborak, što je predstavljalo vrlo visoku cenu.³³⁹ Osiguranje načinjeno poslednjeg dana 1633. pokazuje da su se velike svote novca obrtale u peraškoj žitarskoj trgovini; Marko Tom. Martinović osigurao je 1500 a šest dana kasnije Ivan Kr. Martinov i Stijepo Dobrohnić 1250 dukata za investicije u Albaniji.³⁴⁰ Ivan Baričević i dva njegova ortaka morali su u zimu 1633—34. sandžak-begu u Albaniji unapred plaćati pšenicu koju su ukrcavali.³⁴¹ Ivan Martinović i Dubrovčanin St. Dobrohnić, od dvojice vlasnika novca, primili su 300 dukata da kupe žitarice u Epiru; njihova kupovina i povratak u Dubrovnik trajali su četiri meseca.³⁴² Ova dvojica načinila su dva osiguranja plovidbe, novembra 1634. i marta 1635. galeonima Marka Tomaševića i Jakova Habe na ruti Dubrovnik — Valona — Dubrovnik.³⁴³ Oni su na tromesečni rok primili od dubrovačkih žitnih supramasara 1250 dukata, a marta—aprila 1635. od istih još 1400 dukata, odnosno primili su novu obavezu za dovoz još 500 stara zrna.³⁴⁴ Septembra 1634. i januara—februara 1635. patrun Frano Vic. Konjević sa Korčule i Peraštanin Tripo Andričević, dobili su od Tripuna Vračena, Jeronima Pime i Tripa Lukinog iz Prčanja 1900 reala da ih investiraju u pšenicu do Valone i da sa zrnevljem doplove u Kotor.³⁴⁵ Peraštani Marko Tom. i Ivan Krist. Martinovi primili su od dubrovačkih masara 600 reala za dovoz arbanaške pšenice.³⁴⁶ Osiguranja su obavili i Ivan Krist. Martinov (400 reala) i kompanjoni Ivan Martinov i St. Dobrohnić.³⁴⁷

Iako su radili za dubrovačku žitarsku službu, Peraštani su teško podnosili prisustvo dubrovačkih brodova na arbanaškoj obali. Avgusta 1636. su prosto opljačkali dve dubrovačke lađe koje su se nalazile na utovaru cerealija; dok su se te dve lađe nalazile u luci reke

³³⁶ J. Luetić, Havarije bokeljskih brodova u spisima Pomorskog konzulata — skupštine Dubrovačke Republike od 1629. do 1811. godine, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XX (1972), 139.

³³⁷ Historijski arhiv u Zadru. Spisi generalnih providura, Antonio Čivran (1630—32), fol. 306' (10. XII 1630), 310' (6. I 1531).

³³⁸ IAK, SN LXXXVII, 426—7 od 3. XI 1631.

³³⁹ HAD, Div. for. LI, 63'—4 od 26. IX 1631.

³⁴⁰ HAD, Noli e sic. LVIII, 42'—3 i 44—4' od 31. XII 1633, i 5. I. 1634.

³⁴¹ IAK, SN LXXXVII, 312—4 od 26. I 1634.

³⁴² HAD, Div. not. CXXXVII, 48.

³⁴³ HAD, Noli e sic. LVIII, 206 i 218' od 27. XI 1634, i 3. III 1635.

³⁴⁴ HAD, Div. not. CXXXV, 22', 83—3', 84.

³⁴⁵ IAK, SN LXXXVIII, 1564—68 od 5. VI 1635.

³⁴⁶ HAD, Div. not. CXXXV, 84' od 9. VI 1635; Noli e sic. LVIII, 234' od 9. VI 1635.

³⁴⁷ HAD, Noli e sic. LVIII, 212 (15. XI 1635), 218' (3. III 1635).

Arzen, naišao je jedan peraški brod sa sto Peraštana koji su navali na te dve lade, oduzeli su 7500 talira kao i sve oružje koje ne služi za ličnu odbranu.³⁴⁸ Kad je, jula 1635, boravio u Kotoru, glavni providur Dalmacije, Frančesko Zen, naredio je Kristoforu Vučićeviću, Tripu St. Martinovu i Stijepu Durinom (iz Crne Gore, stanovniku Perasta) da sa 830 stara svoje pšenice i 700 stara prosa krenu bez oklevanja u Veneciju; isto je nešto kasnije naređeno i Milutinu Turoviću, Mihi Androvom iz Perasta i Iliji Marasu(?) iz Kotora te Kristoforu Vučićeviću sa 3000 stara pšenice, novembra 1635.³⁴⁹

U Kotoru je dosta žita stizalo iz Albanije, mada je učešće Kotorana u dovozu bilo svedeno samo na finansiranje. Relacija kneza-kapetana Trogira Marka Moline (1632) navodi da su iz Boke stigla u Trogir dva broda sa pšenicom i jednim tovarom prosa.³⁵⁰ Kotor je dobijao pšenicu i od Paštrovića.³⁵¹ Jevrejin Avraham Mahir, verovatno iz Valone, anulirao je (29. aprila 1633) akt načinjen osam dana ranije sa Tripunom Vračenom o tovaru pšenice koji je dovučen iz Albanije.³⁵² Pšenicu Jevreja (dubrovačkih) dovezli su Budvani i valonski Turčin Mehmed Melin u vrednosti od 800 dukata; u toj svoti nalazilo se i 90 stara sirka, što je trebalo prodati.³⁵³ Paštrović Martin Vučinić bio je ortak St. Dobrohnica iz Dubrovnika i Marka Ivanova, patrona galeona; među kompanjonima nastao je spor oko 1306 stara pšenice, jer je toliko Paštrović trebalo da utovari i isporučiti; on je predao samo 1130 stara i pet kupela. Prema istrazi, ustanovljeno je da je ukrcao 1250 stara.³⁵⁴ Osiguranje njegove plovidbe govorilo je o slanju 300 reala i dovoženju 500 stara odnosno još 2000 stara na galeonu Marka Ivanova na liniji Dubrovnik—Valona—Dubrovnik.³⁵⁵ Čak i jedan Paštrović, naseljen u Valoni, polazio je u Albaniju da ukrca pšenicu.³⁵⁶

Rišnjani ni 30-ih godina nisu stekli zavidnije pozicije među Bokeljima nabavljačima arbanaških žitarica. Mamelj, musliman iz Risna, preko svog ortaka Alije iz Bara, osigurao je žito i druge žitarice iz Albanije u transportu za Dubrovnik, na jednom dubrovačkom barku.³⁵⁷ Neki patrun Borko, iz mesta, osigurao je žitni teret za Korčulu.³⁵⁸

³⁴⁸ HAD, Lett. Pon. XVI, 228 (pismo kapetanu i opštini Perasta od 21. VIII 1636), 228' (knezu i providuru Kotoru od 21. VIII 1636).

³⁴⁹ Historijski arhiv u Zadru, Generalni providuri: Frančesko Zen, fol. 409', 410, 410, 474', 475.

³⁵⁰ CRV VIII (1977), 180.

³⁵¹ Historijski arhiv Zadra, Spisi generalnih providura, A. Močnigo, f. 47; I. Pederin, Das venezianische Handelssystem, 140.

³⁵² IAK, SN LXXXVII, 208—10 od 29, IV 1633.

³⁵³ HAD, Div. canc. CCVII, 22' od 23, X 1634.

³⁵⁴ HAD, Mob. LXXVII, 34'—5 od 12, II 1636.

³⁵⁵ HAD, Noli e sic. LIX, 257 od 26, IX 1635.

³⁵⁶ HAD, Div. for. LI, 179'—83' od 8, III 1632.

³⁵⁷ HAD, Noli e sic. LVIII, 228 od 14, IV 1635.

³⁵⁸ HAD, Noli e sic. LIX, 102—2' od 2, III 1638.

Dubrovački dokumenti koji se tiču Novljana dobavljača arbanaških žitarica 30-ih godina odnose se na osiguranje novca na plovidbi za Albaniju i potom žitnog tovara. Ivan P. Ivanov ogarantovao je zrnevlje na jednoj đenovljanskoj lađi iz Albanije do Dubrovnika.³⁵⁹ To je isto učinio Miho Karaoglanović na tartani Vicenca Radovog.³⁶⁰ Trgovačko društvo Miha Lukinog i Abuldura(?) i drugova osiguralo je galeon Mata Šilenovića i 7000 dukata uloženi u žitarice.³⁶¹ Poznati dubrovački žitarski trgovac Stijepo Dobrohnić i Mustaj Celebija iz Herceg-Novog, dobili su od žitne službe Dubrovnika 1300 dukata za kupovinu pšenice u Valoni ili Baštovu, s tim da cena isporučenog kupela iznosi 12 dinara.³⁶² Godine 1733. veću pažnju kotorskog providura privukli su granični odnosi Herceg-Novog i Risna, tako da se morala uputiti jedna naoružana barka da bude prisutna u susjedstvu. Odnosi sa Novljanima reflektovali su se i na odnose sa agom u Lješū, značajnom za prijem žita.³⁶³

Prva poludecenija 40-ih godina već pokazuje uzdržanost u pogledu odlazaka u Albaniju po skrobnu hranu. U samoj Boki došlo je u leto 1641. do sporova između Kotorana i Peraštana s jedne i muslimana Herceg-Novog i Risna, s druge strane. Da bi dobili arbanaških žitarica, Dubrovčani su nekog Rišnjana poslali sa svojim brodarom; lađa je trebala da nešto iskrca u Risnu, a da sa ostatkom krene u Dalmaciju i da tu zrnevlje zameni za vino. Prilikom istovara u Risnu brod je uhvaćen od jedne mletačke naoružane barke.³⁶⁴ Rišnjani su, međutim, imali pomoraca koji su i tada dovozili arbanaške cerealije. Jedan od takvih bio je Muho Suljković koji je natovario žitarice po računu kompanjona Stijepa Dobrohnića iz Dubrovnika i Avdišaha(?) Mehmetovića iz Novog, a 160 stara pšenice i ječma (po mletačkoj meri) iskrcao je nešto u Dubrovniku a ostatak na otoku Silbi.³⁶⁵ Pomenuti Dobrohnić poslovaio je sa više Novljana. Jedan od takvih bio je Miho Karaoglanović, s kojih je zajedno primio 1500 reala od jednog drbrovačkog Jevrejina da nabavi u Epiru prosa i da ga ukrca u galeon Marka J. Đentilija i da kod isporuke robe staje po sedam i po groša za kupel; obazrivi Jevrejin Šelomo Maestro, za tu oveću svotu novca, tražio je jaku garantiju, te su kompanjoni morali dovesti 17 jemaca.³⁶⁶

Krajem 1640. i prvih nedelja 1641. Peraštani su imali zadržica sa Ulcinjanima, jer patrun Mato Ćirkov nije vratio novac koji je od ovih primio; preko dr Vračena, Kotoranina, peraška opština se obratila dubrovačkom senatu i posebno jednom Tudiziću, u čijim se rukama nalazila vrednost postignuta za novac Ulcinjana,

³⁵⁹ HAD, Noli e sic, Canc. VI, 148 od 12. VIII 1634.

³⁶⁰ HAD, Noli e sic, LVIII, 151 od 10. III 1634.

³⁶¹ Isto, 266'—7 od 17. X 1635.

³⁶² HAD, Div. not. CXXXV, 98 od 11. II 1639.

³⁶³ MP, AO, knj. XX, fol. 55/II, A. Molin, kotorski providur 2. V 1633.

³⁶⁴ HAD, Lett. Pon. XVII, 190' od 30. XI 1641, knezu-providuru Kotora A. Gabrielu.

³⁶⁵ HAD, Div. for. LXVIII, 167'—8' od 7. XI 1644.

³⁶⁶ HAD, Deb. XVII, 186' od 8. III 1640.

tražeći da se smiluju siromašnom patru, te da Tudizić uputi Ulcinjanima robu koju je od Peraštanina kupio.³⁶⁷ U ime milosrđa Dubrovčani su imali da patru iz Perasta poklone novac kupovine, jer mu je jedino taj stil, uvlačenja trećeg u krivicu, prestao da lako dođe do novca. Krajem 1641. i početkom 1642. kuga se udomaćila u turskim posedima Boke, prenesena iz Crne Gore, posle jedne turske intervencije, i preko osoba koje su prispele iz zarazanog Carigrada. Zbog toga je providur Kotora najstrožije zabranio mletačkim podanicima Boke da uspostavlja bilo kakav dodir sa bilo kim iz Crne Gore, Grblja, Orahovca, Herceg-Novog i da prekinu sa dovozom robe iz okolnih turskih krajeva.³⁶⁸ Time je bez sumnje privremeno bila obuhvaćena i severna Albanija. Zabrana kontakata mletačkih podanika Boke sa Novljanima zbog nove zaraze obnarodovana je februara 1644. godine.³⁶⁹

U jesen 1642, svakako pošto je prošao talas infekcije, Kotorani su peraškim brodovima izvlačili žitarice čak i iz Valone, a osiguranje takve plovidbe vršeno je u Dubrovniku; za jednog Kotoranina pošao je patru Andro Markov Balović, koji je mogao da ukrcaja, kako na obali, tako i na moru od brodova koji su prodavali zrnevlje i da ga odnese u Dubrovnik.³⁷⁰ U to vreme Peraštani su se ustezali da plove čak i na stranim, prčanjskim fregatama u Albaniju zbog dužne krvi. Krivci među Peraštanima bili su Marko Kristofalov i Tripo Lovrenčev. Zbog toga je nekoliko pomoraca, koji su predviđali da će nastati represalije protiv svih Peraštana ako se ta dvojica pojave na arbanaškoj obali, tražili da opština njima zabrani plovidbu u Albaniju. Protestovali su: Đuro Markov, Tripo Krist. Mazarović i Mato St. Matošević.³⁷¹ Oko 1640. i brodari iz Prčanja i drugih manjih mesta Boke počeli su se baviti kupovinom cerealija u Albaniji i njihovom prodajom u Dalmaciji. Na primer, Paskoje Vic. Zbutega i Luka St. Lazari primili su od Antuna Bolice 20 reala po osnovu tercarije da na Paskojevu fregatu ukrcaju robe i unovče je u Dalmaciji, Istri, Frijaulu i Veneciji. Na sličan način je patru Tripo Damjanov iz Lepetana primio 80 reala od Luke Vračena i drugih Kotorana, dvojice Bolica, da ih potroši u arbanašku pšenicu ili proso, te da zrnevlje proda u Dalmaciji, Istri ili Veneciji.³⁷²

Godine 1643, 1644. i 1645. Novljani muslimani načinili su više ugovora u Dubrovniku o osiguranju žitnog tereta na plovidbi iz Albanije u Dubrovnik. Osigurani su Avdišah Mehmetović sa St. Dobrohničem (na tartani Frana Božinog sa Lopuda) do luke Karvast, s tim da istovar bude u Dubrovniku; ta dvojica su se osigurala i za novac odnosno teret na gripu Ivana Mihailova sa istova-

³⁶⁷ MP, AO, knj. XV, l. 1178, peraška opština dubrovačkom senatu 4. II 1647.

³⁶⁸ Isto, 121—3, Andzulo Gabriel Biosi 18. I 1642 (ako je poštovan »more veneto« pri datiranju, treba označene godine povećati za jednu godinu).

³⁶⁹ Isto, 125—6, 8. II 1644, Anđelo Gabriel, kotorski knez-providur.

³⁷⁰ HAD, Noli e sic, LIX, 375' od 10. X 1642.

³⁷¹ MP, AO, knj. XV, 27 od 13. X 1642.

³⁷² IAK, SN XCI, 482', 483', 484.

rom u Dubrovniku.³⁷³ Bilo je Kotorana koji su u privrednoj 1644—45. godini dovezli arbanaške pšenice dubrovačkim kapitalom; kad je prodaja zrnevlja u Dubrovniku za pozajmljenih sto reala zapela, Radunu Stijepovom i Grguru Ivanovom, vlasnik novca Martolica M. Crijević podelio je »aptaj«, tj. isplata je odložena, bez uračunavanja kamata.³⁷⁴

Jedan akt pisan 18. oktobra 1643. u rječini, kod mesta Polonije, pokazuje šta su sve znali da učine Peraštani u svom hajdučkom načinu poslovanja. U pomenutom mestu nalazio se patrun vašela »L'akvila konaventura« Antonio Rikordi; tamo je od lokalnog čehaje dobio dozvolu da utovari 2200 mavrica pšenice, za što je trebalo da plati 600 reala, dok bi po određenoj ceni prihvatio i sto mavrica samog čehaje; svog škrivana (pisara) poslao je u Valonu da izvidi mogućnost utovara; u Poloniji se u međuvremenu pojavio Peraštanin Tripo Krist. Mašori, s kojim je ugovoren posao »liba« (da manji brod primi teret na obali i da prevozi do broda koji je zbog plićine bio usidren podalje od obale); za tu uslugu ugovoreno je 12 reala. Pošto je neku količinu stvarno prebacio na vašel, sa drugom primljenom količinom Peraštanin je pobjegao.³⁷⁵

Peraške povlastice o neplaćanju dažbina na dovezene arbanaške žitarice, odnosile su se najpre samo na one količine koje bi dopremali za ishranu Perasta. To im je pravo dugo prećutno priznavano i kad bi dovukli žitarice i u Veneciju. Septembra 1645. privilegija im je i formalno priznata i kad namirnice prevoze iz Boke, uporedo sa oslobađanjem carina na katran (iz Risna) i bitumen (iz Albanije); Godišnja pomoć im je tada fiksirana na 250 dukata.³⁷⁶

Neposredno pred izbijanje kandijskog rata počela se manifestovati pojava da su peraški dovoznici robe iz Albanije zavlacili sa likvidacijom investicionih ugovora i predajom računa po više godina. Taj vid nesolidnog poslovanja postaće mnogo češći od poslednjih decenija stoleća. Razlog za prolongiranje bio je jednostavan: trebalo je što duže koristiti tuđi kapital i dobit bez kamata i garanta. Ivan Vidović, primerice, ugovor je zaključio oktobra 1643. za kupovinu pšenice i prosa do Valone, sa izvozom u Dalmaciju, Istru i Veneciju, gde bi se prodavalo samo za gotov novac, a obračun nije obavio ni u proleće 1654, dakle posle više od jedne decenije.³⁷⁷

III. BOKELJI U TRGOVINI ARBANAŠKIM ŽITARICAMA U USLOVIMA RATOVA I KRHKOG MIRA (1645—1699)

Sredinom i u drugoj polovini XVII veka vođena su dva dugotrajna mletačko-turska rata — kandijski (1645—69) i morejski (1684—99). Za pomenuto vreme nije se stalno vojevalo, nego je

³⁷³ HAD, Noli e sic. LX, 40'—1, 41'—2, 57'—8, 117'.

³⁷⁴ HAD, Div. for. LXIX, 6' od 14, III 1645.

³⁷⁵ HAD, Proc. cano. XLIII, 14'—15' od 17, XI 1643.

³⁷⁶ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 63—4.

³⁷⁷ IAK, SN XCVII, pod 18, III 1654.

bilo godina i bez ratnih dejstava. Na bosansko-mletačkoj krajini, u takvim godinama se i trgovalo, dok na arbanaškoj obali, na kojoj su stalno vršljali berberski, arbanaški i drugi gusari, samo se izuzetno moglo bezbednije krcati. Muslimanska revnost svetog rata je i u Albaniji nešto popustila u morejskom ratu, pa je bilo i nešto trgovanja. Prvih godina kandijskog rata Peraštani su u Dubrovnik dovozili pšenicu iz Apulije, obično uzimajući na plovidbu cavtatske lađe.¹ Nije rečeno odakle je Tripo Kr. Mancaković(?) aprila 1649. dovezao sto mletačkih stara pšenice.² Krajem vojne, od 1668. postojao je u Draču denovljanski konzul Dimitri Misirli; ovaj je i peraškim brodarima obznanio o ustanovljavanju svog ureda pa ih je pozvao da dolaze u krcališta dračkog kraja pod denovljanskom zastavom, uz plaćanje 6% konzulatske takse.³ Nema podataka da su peraški pomorci prihvatili taj poziv, koji bi svakako bio neprijatan Krilatom lavu. Narušavanja redovnih odnosa bilo je i 1674. godine. U jednoj naredbi novskom kadiji i hercegovačkom sandžak-begu Porta je, svakako na osnovu bailove predstavke, opisala napad jedne od novoizgrađenih fusta na lađu mletačkog trgovca Karavanica, kad je prevozila 300 barila ulja, boba, pasulja, luka i drugog u vrednosti (sa brodom) od 2000 cekina.⁴

Pri kraju rata (februara 1667) na stanovnike Perasta koji nisu u tom gradu rođeni nego su se stalno naselili, proširene su povlastice u trgovini Peraštana. Januara 1675. privilegije su produžene, ali pod pretnjom da će njihova zloupotreba dovesti do gubitka posebnog statusa; oni Peraštani koji nisu bili stalno nastanjeni u rodnom gradu nisu mogli uživati povlastice; produžena je i privilegija za izvoz vina, ali samo onog iz Boke. Decembra 1688, za zasluge u borbi protiv Osmanlija, prilikom osvajanja Herceg-Novog, Knina i na Levantu, Peraštanima je odobreno dalje upražnjavanje beneficija, a godišnja pomoć im je povećana na 350 dukata.⁵

Odmah po prekidu neprijateljstava (1669) u Albaniju su upućivane sasvim male svote novca, obično preko mornara, ali opet za prodaju u Dalmaciji, Istri i Veneciji.⁶ Tek u proleće 1671. svote se vraćaju na raniju razinu; u jednom takvom slučaju planirana je zarada od 22,5%, tj. 7,5% od datog kapitala kod korišćenja načela terciarije.⁷ Avgusta 1672. Ivan Bujović, Peraštanin, primio je od dvojice braće Paskvali u Kotoru 150 dukata za kupovinu proizvoda u Albaniji, no obračun nije ostvaren ni početkom 1674. go-

¹ Jedan primer: Ivan Cirdović(?) i patrun Nikola Jakobov: Div. not. CXXXVIII, 94 od 22. VI 1647.

² IAK, SN XCVI, 484' od 23. X 1651 (po 22 mletačke lire za star).

³ MP, AO, knj. XV, 113 od 3. VI 1668.

⁴ G. Stanojević, Sultanova naređenja protiv ulcinjskih i novskih gusara između kandijskog i morejskog rata, Glasnik Cetinjskih muzeja VI (1973), 255.

⁵ G. Stanojević, Peraštanske isprave, 67—9.

⁶ Svega pet cekina na fregati Petra Sestanovića: IAK, SN CVIII, 489' od 5. X 1670.

⁷ Dvesta dukata od Nikole Bizantija Đuru Đuriću, providuru i Nikoli Soriju: IA K, SN CX, 258—9.

dine.⁸ Poslovno uzdržavanje je malo čudno ako se zna da je u leto 1664, što znači još za vreme rata, a potom i u proleće 1665, bilo više plovidbi po žito u Albaniju do Valone, a istovar je bio predviđen za Dalmaciju, Istru i Veneciju. Kupovinu i dovoz pšenice su tada obavili: Ivan M. Ćirko (za 100 reala), Ivan Palavini (novac je trebalo da obezbedi oslobađanjem pet zasumnjenih Turaka), Đuro Matov (50 reala), Nikola Mat. Glomazić (45), Vido Krustala (50), Josip Marinić (60), Vido Kološan (50), Ivan Glamota (60), Ivan Zamputi (40) i Vicenco Vukov (80 reala).⁹

Na osnovu dukala od 11. aprila 1674. turski trgovci na dračkoj i ostalim arbanaškim pristaništima, mogli su prevoziti robu mletačkim posebno peraškim lađama.¹⁰ Ta odluka je vodila i većim mogućnostima Peraštana i ostalih Bokelja na arbanaškoj obali. Stvar ipak nije tekla glatko u radu sa eminima i dračkim stanovništvom. Poslije jednog ubistva i zbog teškoća sa dračkim eminom, eminov čovek, Demetrio Jaksiano, odlučio je da ide u Jedrene da se žali sultanu, ali je tražio da sa 6% vrednosti zadržanih stvari peraški patruni finansiraju njegovu intervenciju. Slučaj se sastojao u tome što je 1674. u dračkoj skali ubijen peraški pomorac Bobović. Turci nisu potegli pravog ubicu, nego su odgovornost za događaj sveli na Halila, koji je Boboviću služio kao prevodilac, te su, kad su ga konačno uhvatili, odseklj mu ruku, mada nije bio kriv. Kapetan Mato Štukanović, koji je nakon toga doplovio, hteo je da popravi stvar, te je Halilu obećao odštetu od 120 reala; ovome je to bilo malo, te je pretio da će doći glave Jaksianu. Stvar je legla kad je cena dignuta na 140 reala, od čega je 30 već ranije primio.¹¹ Marta 1672. dakle pre zbivanja u Draču je utovario robu za račun mletačke države kapetan Vicenco Mazarović.¹²

Juna 1677. kao da su odnosi na krcanju bili dovedeni u red. Za dva broda koja su se vraćala iz Albanije, Kristofora Vulovića i Marka Perojevića, ipak postavilo se staro pitanje — hoće li se zdravstvena kontrola obaviti u Kotoru (rigoroznija) ili u zavičajnom Perastu.¹³ Do meseca maja nekoliko peraških i drugih brodova prevozilo je po naređenju providura Nikole Prencčevića punih pet meseci, prvo ukrcavajući pšenicu u Albaniji, a potom je iskrcavajući na Korčuli; zatim su otplovili po so na Krf. Da bi uredili pitanje pšenice ukrcane kao mornarska »portata«, a koja je takode imala biti iskrcana, patruni su izašli pred kotorskog providura i tražili su: Ivan Burović 20 cekina, Vicenco Babić, takode iz Perasta, — 16, Vuko Kazančević iz Luštice — 10, Vicenco Radačić iz Lepetana — 13; teret su dovukli pod Perast.¹⁴

⁸ IAK, SN CVIII, 469'—70 od 3. I 1674.

⁹ IAK, SN CIV: 109—9', 352'—8, 110'—11, 108'—9, 109'—10, 110—0', 111, 111'—12, 111'—12, 112—12', 113.

¹⁰ MP, AO, knj. XX, 57/II, Zadar 8. V 1674, generalni providur Pjetro Civran.

¹¹ MP, AO, knj. XV, 37 (19. III 1675); fasc. XIV, Drač 21. III 1675.

¹² MP, AO, knj. XX, 48, Perast 8. IX 1679, kapetanu Matu Matoševiću.

¹³ Isto, 15, 16, VI 1677.

¹⁴ IAK, SN CXII, 282' od 12, X 1677.

Uleto 1681. radilo se sa više plana. Mletački konzul iz Drača tražio je da se najpre pošalju bar dva čoveka koji bi postigli sporazum o kupovini pšenice. Kotorski providur dao je nalog Budvanima i Paštrovićima da spreme jedan grip. Tu poruku konzula i njegovo pismo doneo je Peraštani Krusala koji se krajem avgusta vratio iz Drača. Pšenica te godine nije bila lepa, a sadržavala je dosta nečistoća, te nije bila preporučljiva za transport u Veneciju. Najpre je bilo odlučeno da krenu Mato Matošević i Mato Valović, i oni su već stigli u Budvu. Paštrovići, izgleda, s njima nisu hteli da rade ili da im dadu grip, te su se izgovorili da imaju malo brodova za žito i da će svoje ljude poslati u Kotor da se ustanovi cena cerealijama. Potom su u prvoj polovini septembra u Drač stigla druga dvojica — Tripo Štukanović i Ivan Mazarović, poslani od opštinskog zbora Perasta. Oni su odlučili da se preuzima zrno i sa državnih i sa privatnih imanja odnosno i od seljaka; ustanovili su da bi bila prihvatljiva cena od 15 akči za mavricu, a kod one manje za 6% dala bi se manja cena; želeli su da se pšenica nađe od naroda, mimo emina, jer bi ona bila jevtinija¹⁵ Neplanski, na ukrcavanju u Draču nalazilo se nekoliko brodova iz Boke. Peraštani Vicenco i Ivan Mazarović primili su, pod pretnjom kazne, nalog po izveštaju mletačkog konzula u Draču, Pjetra Katoni, da moraju javiti svom brodu da se mora najpre ukrcati lađa Burovića, a potom bi došao na red njihov i drugi brodovi. Mazarovići su bili protiv obaveze da utovaraju trupce na Korčuli, te je o tome trebalo videti sa patrolnom Zmajevićem i Krusalom¹⁶ Prisustvo velikog broja lađa uvek je podizalo cenu zmevlju. Stoga je, još avgusta meseca, rešeno da Peraštani pošalju četiri osobe da bi se stabilizovala cena pšenice, s tim da Tripo Štukanović ni pod kojim izgovorom ne šalje svoju tartanu, nego da se tačno rasporede brodovi tako da je jednovremeno ne krca za više od 1000 dukata.¹⁷

Decembra 1683. u predvečerje morejskog rata, vašeli i barke koji su dolazili iz Albanije sa pšenicom, drugom hranom i vinom, pristizali su u Budvu, oslobođeni plaćanja bilo kakvih kontribucija; vlasnici tovara bili su podložni plaćanju dažbina gradonačelnicima svojih mesta.¹⁸ U prvim mesecima 1684. nije postojalo nikakvo neprijateljstvo između mletačkih podanika i Turaka. Držeći se strogo hronologije: muslimani iz Novog, krajem aprila, otplovili su u Ulcinj po žito koje su transportovali u Kotor.¹⁹ Ulcinjanin Hasan Mujvan dovezio je pšenicu u Budvu i otpočeo prodaju;

¹⁵ MP, AO, knj. XX, 61¹/I, II, Perast 17. VIII 1681, 25. VIII 1681; 62¹, Perast 25. VIII 1681; 63—3¹/II, Drač 12. IX 1681. — U »Istoriji Perasta«, prema dokumentima iz 1685—1794. godine Drač je, rečeno je, uvek predstavljao cilj plovidbe, jer je svojim proizvodima mogao prehranjivati sirote porodice Perasta (MP, AO, knj. XIII, Storia di Perasto, fol. 1, 2, VIII 1685.

¹⁶ MP, AO, knj. XX, 57¹—8¹/II, Kotor 21. XI 1680.

¹⁷ Isto, 60/II, Lorenzo Tjepolo, knez-providur Kotora 5. VIII 1681.

¹⁸ Historijski arhiv u Zadru, Spisi generalnih providura: Lorenzo Donà, I, 403 (5. XII 1683); G. Alacevich, La Guerra della Cacia lega detta pure la guerra di Morea, Tabularium (Zara), I (1901).

¹⁹ IAK, Upravno-politički materijali (u daljem tekstu: UPM), III, 2, 24, IV 1684.

jedna naoružana feluka sa 24—30 ljudi iz Krtola, otela je pred zoru brodić, na kome je ostalo 30 stara žita i sluga vlasnikov.²⁰ Tih dana je i Ivan Bujović u Val di Noče napao na dva ulcinjska broda sa 603 stara žita što je Murat Džaferović ukrcao na lađice Jusufa Prenkovića i Mitra Sabljčića. Bila je napadnuta i treća lada sa žitaricama za Novi; Burović je sa svojim brodom krenuo da tovari u Albaniji, ali kako su mu neki Novljani dugovali veću svotu, on je oteo tri brodića i sproveo ih u Perast.²¹ Burovićeva potraživanja u Novom iznosila su 384 cekina, jer je svojim brodom dovezao Novljanima zrnastu hranu. Prilikom Burovićevog napada, Arbanasi su branili brodove, te je u okršaju poginulo tri, a ranjeno je 30 Arbanasa.²² Sredinom juna 1684. hajduci ili Peraštani su zaplenili brod valonskog emina Kaplan-beja; ovaj je zatim zahtevao od kotorskog providura da se odmah oslobodi njegov »baždar« (carinik), tražeći to i u ime svoga brata Hasan-bega; pri tome se pozvao ne samo na prijateljstvo, nego i na to da je Bokeljima davao žito i u ratnim godinama.²³ Već oktobra 1684. Budvani su uzaptili tursko žito oko Bara i čak pod Skadrom, a slično je preduzeto i kod Tivta.²⁴ Veza između Ulcinja i Herceg-Novog ipak nije prekinuta, te su Ulcinjani donosili u Novi ulje i drugu hranu iz svog grada.²⁵

Početak maja 1785. tri lađe (iz Perasta, Prčanja i Budve) dovezele su žito, pirinač i duvan iz Albanije.²⁶ Septembra 1685. Turci oko Drača, međutim, više nisu dozvoljavali utovar nikakve robe, te se patrola Ivan Nikolin vratio bez tereta. Poslednji peraški brod koji je utovario arbanaške žitarice bio je Burovićev fregadon, koji je robom Turaka i Jevreja imao da krene u Veneciju; međutim, još na arbanaškoj obali brod je stradao, tako da je i posada lađe Ivana Nikolinog učestvovala u spašavanju tereta i broda. Patrola Ivan došao je iz Albanije i sa vestima o sakupljanju muslimana za rat, na primer Zejnel-paše ohridskog za Koron.²⁷ Kako Dubrovačka Republika nije bila u ratu sa Otomanskim carstvom, Paštrovići i Budvani su, pod zastavom Dubrovčana i za njihov račun, plovili po žito u Albaniju. Novembra 1685. Petar Granhotić, koji je boravio u Budvi, dobio je nalog da sa Andrijom Bakjereom i sa Paštrovićima krene u Albaniju, a Republika je uzela na sebe da Petar bude oslobođen obaveze da sa zrnevljem otplovi u Kotor.²⁸

Kako su i u toku rata Peraštani u Draču smatrani prijateljima, neka posluži sledeći primer: kad su (septembra 1686) hrišćanski brodovi u Medovanskom zalivu uhvatili barku hodže Isufa Mete, koja je išla da primi so, »starcii« drački obratili su se pera-

²⁰ Isto, I, 401'—3, 28. IV 1684.

²¹ Isto, IV, 370 (6. V 1684), 372 (6. V 1684), 387' (3. VI 1684).

²² Isto, IV, 350, 359, 363, 372, Burovićevo saslušanje 3. V 1684.

²³ Isto, I, 339 od 25. VI 1684.

²⁴ Isto, III, 22' od 10. X 1684.

²⁵ B. Hrabak, Herceg- Novi kao turska pomorska baza i gusarsko гнездо, Boka IX (1972), 75.

²⁶ IAK, UPM I, 633—5 od 9. V 1685.

²⁷ Isto, 456 (20. IX 1685); III, 173' (23. IX 1685).

²⁸ HAD., LetL. Lev. LXIX, 288—8' od 17. XI 1685, P. Granhotiću u Budvu.

škim «ancijanima» da se raspitaju šta je sa Metom i gde se nalazi.²⁹ Početkom maja te godine patru Nikola Lukin, Peraštanin, garantovao je za patru Jakobicu da 500 dukata odgovaraju količini od 300 stara žita, koliko je brodar dovezao iz Albanije.³⁰ No, marta naredne godine, dvojica bokeljskih pomoraca dobila su od kotorske oštine vozarinu za žito, dovezeno iz Venecije.³¹ Godine 1688. drački emin Husur u ćirilickom pismu nekim peraškim pomorcima (Tripo Štukanović, Mato Zambelić, neki Krile) čudio se što Peraštana nema da dođu u Drač i tovaru pšenicu; pismo je upućeno dragomanu Dubrovačke Republike Luki Lučiću da pisma preda adresatima.³²

Poziv iz Drača iskorišćen je tek 1690. Naime, Jakov Al. Danić i Petar L. Matošević su početkom te godine, na Pontiđu (Albanija), ukrcavali hlebno zrno; međutim, napalo ih je pet tripolitskih brodova, a gađali su ih topovima i sa kopna; Peraštani su ipak uspeli da probiju blokadu, ali uz gubitak od četiri poginula i četiri teže ranjenih.³³ Avgusta 1691. kukuruz je u Kotor dopremila lađa Peraštanina Tripa Viskovića, prodavši ga Kristoforu Zmajeviću.³⁴ Godine 1692. Ivan Bujović, brat čuvenog Vicka Bujovića, zakupljivao je brodom žito u Albaniji.³⁵ Iste godine sa marcijane »San Izepo« Nikole de Boskola, iskrcan je neki kukuruz u Kotoru. Dve godine kasnije, Peraštanin Stijepo Martinović, dovezao je 500 stara arbanaškog kukuruza.³⁶ Peraštani su, na primer kapetani Mato i Ivan Bronca, znali su da na arbanaškoj obali sa svoje dve tartane otmu kukuruz sa drugih tartana, namenjen Ulcinju.³⁷ Novembra 1693. i kapetan Marko Gregorin prodao je sto stara kukuruza u Kotoru.³⁸ Na putovanju sa tkaninama na Krk, Marko Roka, Budvanin, i Kristofor Kostantinić zaklonili su se od nevremena u neko arbanaško pristanište, gde su kupili žita da bi ga u povratku prodali u Dalmaciji; tom prilikom Budvanin je od svog druga na putovanju izmamio 81 cikun, koji posle nije hteo da vrati.³⁹

Poslednje decenije XVII veka kukuruz je čak dobio naglašeno mesto u arbanaškom izvozu Bokelja. To posebno vredi 1694. godine. Tada je Ivan Lukin iz Kotora dovezao iz Albanije »tursko žito« za kotorsko stanovništvo, a Luka Zambela je uložio u isti proizvod 1000 dukata, a dovozio je raznim cavtatskim tartanama.⁴⁰ Tomaš Bronca iz Perasta dobio je 500 dukata da iz Albanije doveze kukuruza u Kotor i u mletačke posede. Na sličan način Luka Zam-

²⁹ MP, AO, fasc. XIV, Drač 13, IX 1686.

³⁰ IAK, UPM III, 81' od 8, V 1680.

³¹ Isto, VI, 171 od 1, IV 1687.

³² Isto, XIV, s. d.

³³ MP, AO, fasc. XIV, fol. 29—30, 16, III 1690.

³⁴ IAK, UPM XII, 140' od 9, IX 1691.

³⁵ S. Mijušković, Francusko-peraštanski sukobi oko dračkog tržišta krajem XVII i početkom XVIII vijeka, Godišnjak PMK X, 1962, 314.

³⁶ IAK, UPM X, 121' (10, IV 1692), 452 (9, IV 1694).

³⁷ C. Fisković, Borbe Peraštana s gusarima u XVII i XVIII stoljeću, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XXI (1973), 19, n° 26.

³⁸ IAK, UPM XII, 135 od 4, XI 1693.

³⁹ IAK, UPM X, 648 od 29, XII 1693.

⁴⁰ IAK, UPM XIII, 799, 799, 4, 1 6, III 1694.

beli je za primljenih 300 dukata primio obavezu da će u Dalmaciju i drugde dopremiti 350 stara kukuruza. Sa 300 dobijenih zlatnika, kapetan Vicko Bujović se obavezao da će u Carine (mletačku vojnu stanicu kod Trebinja) prevesti 400 stara kukuruza i 200 prosa. I patrun Ilija Tripunov iz Stoliva, za 200 dukata kredita (1693), prihvatio je da u Carine snese 200 stara krupnog zrnevlja. Peraštani Luka Bratnica je za 300 dukata pozajmice pošao po 250 stara kukuruza i prosa koje je imao da izveze u Dalmaciju, Istru i u Veneciju.⁴¹ Po žito su aprila—juna 1694. otišli u Albaniju Kotoranin Ivan (kredit na 200 dukata, prevoz u Dalmaciju i Istru), te Peraštani Vicko Bujović i Vuk Kolonić (kredit od 200 dukata), Matko Burović po 500 stara sa Istru, Luka Zambela sa 200 i Kristofor Kolonić sa 150 stara arbanaškog žita za Korčulu.⁴²

Marta 1695. Bokelji nisu krali u Albaniji nego su pšenicu preuzimali u Baru, pa i u Ulecinju; dozvolu u tom smislu dobio je Paštrović Stijepo And. Davidović i Budvanin Luka Midin.⁴³ Peraštani su te godine tovarili u Albaniji zaštićeni dubrovačkom zastavom i navalnim »patentom«. Početkom novembra dubrovački senat je odlučio da dozvoli dovoznicima žita iz Drača da rade pod dubrovačkom zastavom i patentom o pripadnosti Dubrovniku. To su odmah iskoristili Peraštani Vicko Bujović i kapetan Ljubak, kojima je vozarina isplaćena sredinom decembra; dovoz za svega tridesetak dana svedočio bi da je arbanaško tržište te jeseni imalo veću ponudu nego potražnju.⁴⁴ Godine 1696. i 1699. kao i proleće 1700. bili su gladni.⁴⁵

Odnosi neprijateljstva vladali su na arbanaškoj obali još januara 1699. Kad je brodolomnoj tartani pred obalom Ivan Lukin pokušao da spasi zrnevlje, našli su se Turci, te su oteli žito koje je ostalo na obali, pa su hteli da i posadu lađe uhvate.⁴⁶ No već septembra, kad je zaključen mir, kapetan Marko Gregorin je legalno dopremio i kotorskom skladištaru prodao 60 stara, a 50 stara pšenice i Mustafa Kruta.⁴⁷ Već sredinom marta regulatori carina u Kotoru raspravljali su o naplati dažbina brodovima koji idu da utovare žito u Draču.⁴⁸ Venecijanska arhivska građa ukazuje na to da su Peraštani u zimu 1699—1700. nastojali da sa arbanaške obale potisnu Francuze koji su se tu uvrežili, upravo zahvaljujući odsutnosti Bokelja zbog rata. Zbog peraških pretenzija da iznova potpuno preuzmu dračku skalju, govorili su mletački predstavnici u Parizu 25. decembra 1699. i 18. januara 1700; ured »Pet mudrih

⁴¹ Isto, 804 (4. IV 1694), 808 (22. V 1694), 813 (11. VII 1694), 836—7 (8. V 1693), 812 i 813 (9. VII 1694).

⁴² IAK, UPM XIII, 810 (15. VI 1694); XIV, 211 (4. V 1694); XIII, 806 (15. IV 1694), 811 (19. VI 1694); XIV, 242 (4. VI 1694) i 249 (21. IV 1694).

⁴³ IAK, UPM XIII, 830, 830.

⁴⁴ HAD, Cons. rog. CXXXIV, 113 (6. XI 1695), 120'—1 (21. XI 1695), 129'—30 (16. XII 1695).

⁴⁵ IAK, UPM XVII, 878'—80 (10. X 1699), 882 (14. X 1699), 899' (28. V 1700), 894 (18. V 1699), 900 (28. V 1700).

⁴⁶ IAK, SN CXXXVIII, 1078 od 8. II 1699.

⁴⁷ IAK, SN CXXXVII, 323 od 23. IX 1699.

⁴⁸ MP, AO, knj. XV, 45—8' od 16. III 1699.

o trgovini« smatrao je da u tom pitanju treba zauzeti oportuno držanje.⁴⁹ Pokušaj teranja Francuza, Peraštani su izveli tako što je odjednom došlo 30 brodova iz Boke da ukrcavaju proizvode u Draču.⁵⁰ Do punog sukoba doći će koju godinu kasnije, o čemu svedoči i francuska diplomatska građa.

ZAKLJUČAK

Albanija je iz više razloga bila glavno područje privrednog rada stanovnika Boke Kotorske (prvi pomorski susjed, lošiji, ali znatno jeftiniji proizvodi, izvesna privredna komplementarnost). Kad je reč o skrobnoj hrani, žitaricama i varivu, Albanija je, u bukvalnom smislu, ishranjivala Boku, a njeno zrnevlje pružalo je i mogućnost pristojne zarade malim ulaganjima. Albanija je, za Boku, bila mnogo važnija proizvodima koje je davala, nego zbog plasmana manufakturnih izrađevina koji je na svojim pijacama omogućavala. Žitarice su kudikamo više **kupovane** gotovim srebrnim novcem, mletačke i dubrovačke monete, nego zamenom robe za robu (tkanine, u prvo vreme i vino). Od žitarica prvih decenija prevashodna je bila pšenica, potom sa, umnožavanjem varoškog stanovništva, dobija značaj proso a od 1690. kukuruz, ječam i sirak, pa i bob i pasulj imaju trećestepenu važnost. Artski i Patraski zaliv, sve do sredine XVI veka, predstavljaju dopunske zone pri nabavci hrane, dok su Tesalija (Volos) i Makedonija, odnosno neka žitna tržišta po egejskim ostrvima bili aktuelni samo treće i četvrte decenije XVI veka, kad te zone potpuno preuzima turska država. Kupljene cerealije služile su i kao trgovačka roba na značajnoj dubrovačkoj žitnoj pijaci, potom u Dalmaciji, Istri i u Veneciji, gde je cena bila znatno viša, ali gde se nisu mogli steći poslovni krediti. Dok su Kotorani u prometu arbanaskim žitaricama učestvovali zbog snabdevanja svog življa, Peraštani, Budvani i Paštrovići su to činili trgovine radi. Herceg-Novi se dugo oslanjao na tobožnju obavezu dubrovačkih haračara da ga snabdevaju prvim potrebama, i tek od 60-ih godina XVI veka, najpre katolici, a zatim i muslimani, ulaze u promet žitaricama; taj parazitizam i depresivne cene vojnih vlasti onemogućavali su stvaranje žitnog tržišta i onda kad su se javili finansijeri i pomorci u mestu. Najpre se najviše tovarilo u susjednom Medovanskom zalivu (posebno na rtu Rodoni), potom su Drač i okolne skale najviše i najduže predstavljali glavna izvorišta žitarica, da bi od sredine XVI veka i Valona ušla u orbit delatnosti. Od 1570. Peraštani natkriljuju u poslovima Kotorane, mada ovi još raspolazu kudikamo većim kapitalima, da bi svoje poslove najviše razvili u vremenu od 1600 do pohare Perasta 1624. Posle te pohare, neko kraće vreme novski muslimani stiču primat, pošto su najpre potisli svoje katoličke

⁴⁹ ASV, Collegio Notatorio, R. LXXXIX, 174 od 23. I 1699. m. v.

⁵⁰ ASV, Senato I, Prov. da terra e da mar, filza 541, Split 14. II 1699. m. v.; Cinque savii alla Mercanzia, Decreti, n° 60, 368.

sugradane. Stvarni konkurenti Peraštanima mogli su biti samo Budvani, koji su se suviše vezali za Kotor i ponekad Dalmaciju, dok je poslovnu snagu mogao dati samo Dubrovnik. Posle 1670. ponovo se dižu gotovo jedino Peraštani. Manja mesta u zalivu (Prčanj, Lepetane, Stoliv) uključuju se u promet od 1640. ali samo nakratko. Risan je u velikoj meri zavisio od malih količina koje su donosili Hercegovci, no ipak je sledio primer Perasta, koji je svojom kabotažnom plovidbom u Albaniju omogućio dubrovačkoj, pa i mletačkoj trgovačkoj mornarici, da se otisne u dohodovnije poslove. Time je Perast postao pravi posrednik između Albanije i ostalih jadranskih oblasti. Čista dobit iz žitnog prometa iznosila je oko 22—25%. Peraštani su u poslovima bili nesolidni, težeći uspostavljanju monopola koji su branili nasiljem.

Summary

BOKA PEOPLE AS PURCHASING-AGENTS FOR

Bogumil HRABAK

For several reasons Albania was the main region of the economical activity of the Boka Kotorska people (the closest sea neighbour; worse, but considerably cheaper products; certain economical complementarity). Speaking of starch food, grains and vegetables, Albania was literally feeding Boka, and its grains enabled decent profit by small investments. For Boka, Albania was more important for products it gave, than for the sale of manufactured goods it enabled on its markets. Cereals were far more bought cash with Venetian and Dubrovnik silver money than by the exchange of goods (cloth, and at the first time wine). For the first several decades the main grain was wheat, then with increase of the town population millet gained importance, and corn from 1690; barley and sorghum as well as broad-beans and beans had a third-rate importance. The gulfs of Ark and Patras presented additional areas for food supplying up to the middle of the 16th century while Thessaly (Volos) and Macedonia and some cereal markets on the Aegean islands were used only in the third and the fourth decade of the 16th century, when those spheres were completely taken over by the Turkish state. The bought cereals served as a merchandise on the important Dubrovnik cereal market, also in Dalmatia, Istria and Venice, where the price was considerably higher but where business credits couldn't be obtained. While Kotor took part in the Albanian cereal traffic to supply its population, Perast, Budva and Paštrovići did that for the sake of trade. For a long period Herceg-Novi realised on the presumed duty of the Dubrovnik tax-payers for the primary supplies, and it was only from the 60-ies of the 16th century that first the Catholics and than also the Moslems entered the cereal trade; that parasitism and the depressive prices imposed by the military authorities prevented establishing of a grain market even when local financiers and seamen appeared. At first the goods were loaded mainly in the Medovan gulf (in particular on Cape Rodoni), later Drač and its surrounding was the main source of cereals for a long time, until Valona got into the sphere of this business. From 1570 on, Perast exceeded Kotor in business though the latter still controlled far larger amount of capital. Perast flourished in business from 1600 until it was devastated in 1624. For a short time after the devastation the Moslems of Novi gained mastery having repressed their Catholic fellow-citizens. Yet, it was Budva that could be the only real competitor to Perast. After 1670 Perast rose once more. Some smaller places (Prčanj, Lepetane, Stoliv) joined the trade from 1640, but only for short. Risan greatly depended on the small amounts of goods brought from Hercegovina, yet, it followed the example of Perast which by its coasting navigation to Albania enabled the merchant fleet of Dubrovnik and even Venice to venture into income-based relations. Thus Perast became a true agent between Albania and the rest of the Adriatic. The net profit of the cereal trade amounted to 22—25%. Perast was unreliable and used violence in its attempts to gain monopoly.